EMÍRE KHIDAYER

ARABSKÝ SVET

Iná planéta?

MARENČIN PT

Emíre Khidayer

Arabský svet iná planéta?

الشَّمَّاعُ

Marenčin PT

PT

Venujem dvom mamám. Mojej a Ildikó. Aj za to, že sa silou vlastnej vôle dokázali vymaniť z nepriazne života.

Za cenné pripomienky, komentáre a príspevky ďakujem mojej egyptskej priateľke Narmín as-Sirsí a Edgarovi Jarúnkovi.

Kniha vyšla s finančnou podporou Občianskeho združenia Pro Oriente.

© Emíre Khidayer, 2009
© Marenčin PT, spol. s r. o., 2009
Jelenia 6, 811 05 Bratislava
marencin@marencin.sk www.marencin.sk
Cover © Mikina Dimunová, 2009
Illustrations © Emíre Khidayer, 2009
Foto © Emíre Khidayer, Edgar Jarúnek
Design © Katarína Marenčinová, 2009
Redakcia a jazyková úprava: Edgar Jarúnek, Peter Turčík
202. publikácia, 1. vydanie

ISBN 978-80-8114-026-6

Vytvorenie elektronickej verzie Dibuk, s.r.o., 2011

Úvod

Aký arabský svet naozaj je? Ako to tam vyzerá? Aké sú vzťahy medzi mužmi a ženami? Musí byť každý Arab muslimom? Je vôbec možné naučiť sa po arabsky? Má každý Arab štyri ženy? Sú všetci muslimovia náboženskí fanatici? Odpovede na tieto témy približujem v knihe, ktorá zhŕňa moje pohľady a skúsenosti z viacročného pôsobenia v arabských krajinách. Mnohé veci týkajúce sa konkrétnej problematiky zovšeobecňujem, vyjadrujem sa k nim a zároveň pripájam vlastné zážitky, ktoré dopĺňajú túto mozaiku. Venovať sa budem iba arabským krajinám, aj keď náboženská dimenzia tento rámec presahuje. Preto občas použijem širší – arabsko-muslimský – pojem, ktorý však bude v rámci kontextu dostatočne zrejmý.

Pojem „arabský svet" vo väčšine Európanov evokuje nepríjemný pocit vytvorený z obrazov zafixovaných z bežného života. Obrazy sú prepojené negatívnou skúsenosťou s teroristami, náboženskými fanatikmi, s neustálymi vojenskými konfliktmi, degradovaným postavením žien.

Temnú stranu „arabského sveta" poznávame z médií, amerických politických filmov či z autobiografických kníh typu „Bez dcéry neodídem". Nepríjemný pocit vynárajúci sa pri vyslovení slova „Arab" je teda reálny. Sama dobre viem, že v mnohom sa rozprávania zhodujú so skutočnosťou.

Vzhľadom na tendenciu médií informácie zjednodušovať a ruka

v ruke s tým teda i skresľovať či – hlavne negatíva – ešte viac zdôrazňovať, tak považujem za potrebné ponúknuť informácie, ktoré komplexnejšie vykresľujú myslenie a správanie Arabov a zároveň fungovanie ich spoločnosti.

Táto „spoločenská rukoväť arabského sveta" je napísaná z pohľadu človeka, ktorý medzi nimi žil niekoľko rokov. Ponúkam to, čo nájdete málokde, respektíve ani nenájdete, iba ak okúsite na vlastnej koži.

Máte v rukách knihu, aká na slovenskom a českom trhu neexistuje. V takejto zhustenej podobe o zásadných aspektoch súčasnej arabskej spoločnosti som nič podobné na svojich cestách po arabskom svete či Európe nenašla. Informácie takéhoto charakteru chýbajú. Píšem o témach, ktoré nás, Európanov, zaujímajú najviac a sú pre nás prvoradé. Spomínam konkrétne zážitky na konkrétnu tému. Ide o extrakt zo skutočného života. Naozaj skutočného, lebo teórií ako by to malo vyzerať, vykresaných z náboženských dogiem a predstáv, vždy bolo dosť. Prenikli aj na Slovensko.

Knihu som koncipovala tak, aby ste si ju mohli prečítať za večer-dva, aby vo vás zanechala reálny obraz arabskej spoločnosti – bez ilúzií a očakávaní. Aby ste vedeli, čo vás môže stretnúť, na čo narazíte. Je to obraz inej kultúry.

Arabskú kultúru nevnímam ako dobrú či zlú; je jednoducho iná. Preto nazývam arabský svet inou planétou. Knihu ponúkam v takej podobe, k akej som dospela na konci prvej dekády tretieho milénia. Je napísaná nepredpojato; odlišuje sa od mojich vlastných ilúzií a očakávaní, s ktorými som pred rokmi do tohto sveta vstupovala. Časom, po skúsenostiach a zážitkoch (pekných i škaredých), sa mi postupne dostávala arabská spoločnosť – či skôr jednotlivé spoločnosti – do pravého svetla. Bez pozlátky, bez závoja, obnažená s dobrým srdcom a s vedomým vytváraním obmedzení seba samého, ale i druhých. A to v snahe často posúvať veci do inej roviny, aby vyzerali tak, ako sa patrí.

Okrem toho, že mi takáto kniha chýbala, chýbala mi i so zobrazením pocitov ženy, ktorá prichádza v arabskom svete do kontaktu hlavne s mužmi. Pocity, prístupy, pohŕdanie či otvorenosť, ochota či necitlivosť mužov pekne zapadajú do celkového rámca arabskej

spoločnosti, ktoré sa prejavili aj vo vzťahu ku mne. Bola som súčasťou tisícok rôznych cielených či nechcených spoločenských vzťahov. Príjemných i nepríjemných, na ktoré spomínam rada i s horkosťou. Ale všetky ich mám uložené v sebe. Vyberať si z nich môžem podľa mena osoby, názvu krajiny či konkrétnej situácie. Stačí len otvoriť správny šuplík.

Takáto kniha sa zíde aj tým, ktorí majú záujem o iné kultúry. A takých je na Slovensku či v Česku dosť. Chýba obchodníkom, turistom, študentom orientalistiky i nadšeným Slovenkám, ktoré sa na prvý pohľad zaľúbia do čiernookého príťažlivého muža a potom prechádzajú na islám. Chýba aj ľuďom, ktorí sa chystajú do arabských krajín vycestovať za prácou.

Tým, že ste po nej siahli, chýba aj vám.

Viem, že do tejto knihy sa všetko nezmestilo. Preto už mám pripravené pokračovanie. Budem sa v ňom venovať okrem iného aj tradícii obliekania a zahaľovaniu žien, šoférovaniu, doprave a vízovým špecifikám, hygiene a kultúre bývania či sviatkom, zábave a gastronómii.

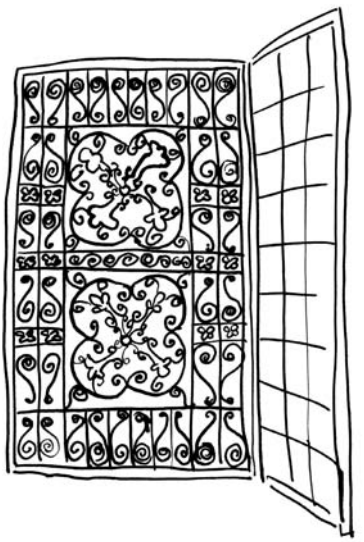

KDE ŽIJÚ ARABI?

„Ty si odtiaľ?“ Na takúto otázku od mnohých Slovákov sa tvárim, že nechápem. Pýtam sa: „Čo máš na mysli, že odtiaľ?“ Tak isto ako v arabskom svete, aj doma na Slovensku sa snažím partnera v diskusii doviesť k tomu, aby uvažoval. Moje meno udrie do očí každému a je zrejmé, že slovenské nie je. Väčšina Slovákov (a Arabi všetci, takmer bez výnimky) nezvláda rozlišovanie fyziognómie rôznych národov. V podstate je to všade na svete rovnaké, tak sa tým už nezaťažujem. Predsa len mi však nedá to „odtiaľ?“. Prišla som na to, že dôvodov na takúto otázku je viacero. Niektorí sa ma takto spýtajú, lebo tušia, že som „odtiaľ“ a aby sa nedotkli niečoho citlivého, spýtajú sa okľukou. Iní, a zároveň väčšinoví, tušia, že mám niečo spoločné s bližšie neurčenou blízkovýchodnou exotikou, ale nemajú jasno v tom, čo všetko sa „tam“ nachádza a takýmto spôsobom to chcú zatušovať. Aj toto je jeden z dôvodov existencie tejto knižky. Kvôli „odtiaľ“ začínam svojím obľúbeným geografickým základom, aby sme neboli ako istá – ináč milá – egyptská cestujúca vo vlaku z Luxoru do Káhiry, ktorá prekvapene zahlásila „Vy hovoríte tak, ako my hovoríme!“ a pre ktorú nebodaj existovalo iba „my“ a potom „všetci ostatní“.

Krajiny „západu slnka“

Zhruba v strede arabského sveta, na severovýchode Afriky, sa rozprestiera snáď každému známy Egypt. Na západ od neho ležia krajiny Severnej Afriky, ktoré sa nielen v arabskom svete, ale aj v geopolitickej terminológii označujú ako Magrib. Názov *al-magrib*

v arabčine znamená „západ“ a v užšom zmysle je označením Maroka. Oceán a more, zelené planiny a večná púšť radia túto krajinu bájneho Atlasu k turistickým skvostom. Pod pojmom Magrib sa okrem Maroka skrýva aj Alžírsko, Tunisko, menej známa Mauritánia, Západná Sahara a zväčša aj Líbya.

Druhá najväčšia africká krajina – Alžírsko – sa nám v súčasnej dobe spája, okrem krvavých bojov medzi fundamentalistami a vládou s bilanciou asi 200 000 mŕtvych, s hudobným štýlom „rai“, ktorým je poznačená aj pieseň „Desert Rose“ od Stinga, naspievaná spolu s Alžírčanom Chebom Mamim.

Mauritánia je jednou z krajín, kde sa ešte aj v dnešných časoch nepodarilo vymazať otroctvo. Mauritánia je ale skôr známa tým, že jej územím prechádzala rely Paríž – Dakar. Z krajín Magribu je pre nás asi najznámejšie Tunisko, mimoriadne obľúbený cieľ slovenských dovolenkárov.

Líbyu zasa poznáme vďaka plukovníkovi Muammarovi al-Kaddáfímu či bojom počas 2. svetovej vojny. Všetky krajiny Magribu sa vyznačujú tým, že ich pôvodným obyvateľstvom sú Berberi, čo sú kmene obývajúce vnútrozemie. Najznámejšími z nich sú Kabylovia a Tuarégovia. Zaujímavosťou je, že mnohí z Berberov majú modré či zelené oči a blonďavé či ryšavé vlasy.

Arabská Afrika

„Kto sa napije vody z Nílu, už nebude chcieť inú.“ Ríša faraónov, pyramídy, kriminálka „Smrť na Níle“ či bakšiš sa nám neodmysliteľne spájajú s Egyptom. V minulosti legendárna krajina je obľúbená aj dnes. Moja prvá arabská krajina. Aj keď mi v nej prekážalo všeličo, vždy sa do Egypta s radosťou vraciam. Faraónske stopy nesie aj Sudán – najväčšia africká krajina. Existujú v ňom rôzne svety. Ten, ktorý sa podobá na arabský a aj ten iný – africký. Stále s črtou kolektívneho myslenia. Níl preteká aj Sudánom a podľa útvaru na sútoku Bieleho a Modrého Nílu, ktorý pripomína chobot, sa hlavné mesto aj tak volá – Chartúm.

K arabskej Afrike sa priraďujú aj takmer neznáme Komorské ostrovy, potom ďalšia obrovská africká krajina – Čad a napokon dlhodobo nestabilné a polorozpadnuté Somálsko. Veľvyslanec Somálska v Egypte a pri Lige arabských štátov je snáď najdlhšie fungujúcim veľvyslancom v Káhire, viac ako 20 rokov. Prežil rôzne vlády, aj bezvládia, keď ho nemal kto riadiť, a tak prežíva aj naďalej.

Úrodný polmesiac

Oblasť úrodného polmesiaca zahŕňa nearabský Izrael, Palestínsku samosprávu, Jordánsko, Libanon, Sýriu a dá sa k nim priradiť aj Irak, hoci viaceré črty ho vyčleňujú spomedzi ostatných krajín oblasti. Aj túto skupinu krajín spájajú veľmi podobné miestne dialekty. Jordánsko je známe svojou Petrou, Sýria kráľovnou Zenóbiou z Palmýry a Libanon sa v minulosti označoval ako Švajčiarsko Východu.

Sýria a Palestína sú známe roky trvajúcimi konfliktmi s Izraelom, ktorý je akoby hebrejským ostrovom uprostred mora arabských krajín. Práve obchodníci z tejto oblasti sú považovaní za tých najšikovnejších z arabského sveta.

Tým, že Irak už stáročia hraničí s indoeurópskym, a teda nearabským Iránom, došlo k premiešaniu obyvateľstva, čo spôsobilo, že irácky dialekt arabčiny má úplne iný ráz ako ostatné arabské dialekty. Na severe Iraku žijú Kurdi, ktorí hovoria – podobne ako Iránci – indoeurópskym jazykom. Irak, z histórie známy ako Mezopotámia, má na svojom území množstvo pamiatok zo sumerskej, babylonskej, asýrskej a ďalších starovekých kultúr. V novodobej histórii sa Irak radil medzi arabské krajiny s najvyššou úrovňou vzdelanosti. Vzdelanosť, obrovské zásoby ropy, úrodná pôda plus rozumný vodca mohli z Iraku urobiť jednu z najbohatších krajín na svete. Keby...

Perzský či Arabský záliv?

Teraz sa presuňme do pravej Arábie! Do samého srdca arabského ako aj muslimského sveta, do krajiny, ktorá ako jediná na svete odvodzuje svoj názov z mena vládnuceho kmeňa. Hovoríme o Saudskej Arábii, ktorá je najväčšou krajinou arabskej strany „Zálivu", respektíve Arabského polostrova. Keďže v arabskom svete na označenie týchto krajín sa používa názov *chalídž,* teda v preklade „záliv", arabisti a arabofili na celom svete začali využívať na označenie šiestich arabských krajín názov *Záliv*, pretože je kratší a výstižnejší. A to aj v porovnaní s názvom GCC (*Gulf Cooperation Council*), čo sú krajiny Rady spolupráce v Zálive, niečo ako EÚ v Zálive. Samozrejme, že hovorím o Perzskom, po arabsky Arabskom zálive. Názov „Perzský" pochádza ešte z čias, keď bola Perzská ríša významnou mocnosťou a o Araboch ešte chyrovať nebolo. A ktoré krajiny ho tvoria? Kuvajt, Bahrajn, Katar, Spojené arabské emiráty[1], Omán a spomínaná Saudská Arábia. Známe svojim ropným a plynovým bohatstvom a menej známe veľkým počtom gastarbeitrov.

Bahrajn a Omán patria k tým menej bohatým, kde dokonca aj leštič topánok môže byť z radov miestnych občanov. Z turistického hľadiska sú však mimoriadne zaujímavé. Omán je nádherná, turisticky panenská krajina s príjemnými obyvateľmi. Na cestovanie ako stvorená!

Emiráty sú turisticky najprestížnejšou destináciou. Pretekajú sa, kto postaví bizarnejšiu a nákladnejšiu budovu vo vzduchu či pod vodou. Z Kataru s obrovskou zásobou zemného plynu sa postupne stáva úspešný miništátik vo svete biznisu.

Krajiny Zálivu sú pre nás asi najmenej známe; v bývalom režime sa ani nespomínali, lebo sme s nimi nemali nadviazané diplomatické styky. Navyše, ich moderná štátnosť sa datuje od 70-tych rokov 20. storočia, keď začali vznikať.

Kvôli zemepisnej blízkosti s krajinami Zálivu, t. j. výskytu na Arabskom polostrove, dopĺňam Jemen práve sem. Jemen alias historická *Arabia Felix* so slávnou kráľovnou zo Sáby dnes patrí medzi najchudobnejšie krajiny sveta s vysokým indexom pôrodnosti. Aj

keď ekonomické rozdiely v porovnávaných krajinách sú obrovské, vzdelanosť krajín Zálivu a Jemenu je zhruba na rovnakej úrovni.

Niektoré arabské krajiny sa v politickej a geografickej terminológii označujú ako Blízky Východ. Ide o sýrsko-palestínsku oblasť, Egypt a Irak. Širší pojem Blízkeho Východu sa vzťahuje aj na krajiny Zálivu. V posledných rokoch niektorí publicisti či politológovia, ktorí čerpajú predovšetkým z angličtiny, využívajú namiesto termínu *Blízky Východ* názov *Stredný Východ*. Tu však dochádza k posunu významov, pretože za Stredný Východ sa už považuje Irán, Pakistan a Afganistan– krajiny, ktoré k arabskému svetu nepatria. Spoločnou črtou je spoločné väčšinové náboženstvo – islám. Termín Blízky Východ sa používal už v staršej orientalistike. A práve z pohľadu známych nemeckých, francúzskych a českých orientalistov 18., 19. a 20. storočia spomínané krajiny predstavovali krajiny smerom na východ, teda orient, ktorý ležal k nim najbližšie.

OD REPUBLIKY PO SULTANÁT

Najprv boli Arabi predovšetkým kočovné kmene. Na ich čele stál starejší – šejk. Potom ich Muhammad, prorok Boží, sčasti zjednotil a vytvoril z nich náboženskú obec. Neskôr prišiel kalifát s kalifom ako najvyššou svetskou a zároveň náboženskou autoritou. Kalifáty pretrvávali od 7. storočia až skoro do novoveku. Pohltila ich turecká Osmanská ríša, ale priebežne sa obyvateľstvo jednotlivých regiónov a regionálnych celkov so zištnou pomocou Britov či Francúzov vyprofilovalo do jednotlivých národných celkov. Semená budúcich štátov boli zasiate... Hranice vyznačili Briti pravítkami a začalo sa formovanie samostatných arabských štátov s rôznymi štátnymi zriadeniami.

Kto za nimi stojí?

Ak navštívite niektoré miesta v arabských krajinách, budete mať pocit, že vás stroj času preniesol do stredoveku. Takýto dojem vzniká napríklad v marockom meste Fez, v jeho starej časti *Fás al-Bálí* a židovskej štvrti *Melláh*. Prechádzate uličkami a máte pocit, že sa zastavil čas. Krajčíri a výrobcovia mozaík, ktorými je „vyzdobené" snáď celé Maroko, pracujú v otvorených výkladoch svojich dielní. V kaviarňach sa podáva marocký čaj, *šáj magribí*, teda čaj z čerstvej mäty. V uzulinkých uličkách uhýbate nosičom a obchodníkom lemujúcim svoje obchodíky. Atmosféra ako v historickom filme, lenže vy ste naozajstným aktérom diania akoby spred niekoľkých storočí. Príťažlivá starodávnosť starých miest Fez, Marrákuš, Miknás sa snúbi s moderným

hlavným mestom Ribát a legendárnou Casablancou. Aj takto dnes vyzerá moderné arabské kráľovstvo. Aj ono sa mení. Pretvára sa podľa toho, kto v ňom vládne. Dnes je pri moci mladý kráľ Muhammad VI. Nastúpil na trón po svojom otcovi Hasanovi II., ktorý vládol Maroku 38 rokov. Absolvent práva na univerzite v Bordeaux pozdvihol Maroko na úroveň moderného kráľovstva. Jeho syn, súčasný kráľ, ho posúva ešte ďalej. Ako prvého spomedzi marockých kráľov na verejnosti sprevádza manželka Salma, moderná Maročanka, absolventka informatiky. Mladý kráľ úzko spolupracuje s EÚ a hlavne so štátmi, s ktorými je jeho krajina zviazaná najviac – s Francúzskom a Španielskom. Globalizácia prenikla aj do najzápadnejšej časti Magribu...

Ďalším novodobým kráľovstvom je Jordánsko. Charizmatický kráľ Husajn si vzal americkú občianku, ktorá prijala arabské meno Núr. Kráľovná Núr bola veľmi aktívna vo vzdelávacej a charitatívnej oblasti, ale hlavne v boji žien za svoje práva. Práve ona sa zasadzovala za zrušenie krvnej pomsty v jordánskom zákonodarstve, čo sa žiaľ dodnes nepodarilo. Kráľ Husajn bol medzi arabskými vodcami považovaný za uznávaného vyjednávača. Po jeho smrti nastúpil na trón jeho syn kráľ Abdulláh II. Významnú rolu v spoločenskom rozvoji Jordánskeho hášimovského kráľovstva (takýto je oficiálny názov krajiny) zohráva kráľova príťažlivá manželka, kráľovná Ranjá. Pôvodom Palestínčanka, narodená v Kuvajte, vyštudovala *business administration*. Zasadzuje sa za práva žien a vzdelávanie mládeže, hlavne v oblasti informačných technológií. Nevyhýba sa ani politickým aktivitám a vystupuje na známych medzinárodných fórach. Niektoré americké rebríčky ju dokonca radia medzi najkrajšie ženy sveta.

K arabským krajinám, kde vidno na verejnosti aj manželky mužských VIP, patrí aj Sýrska arabská republika. Manželkou sýrskeho prezidenta Baššára al-Asada je Asma, dcéra sýrskeho kardiológa usadeného v Londýne. Asma sa tam narodila a vyštudovala informačné technológie a francúzsku literatúru. V Londýne a neskôr v New Yorku pracovala vo finančných a obchodných inštitúciách. Asma je moderná, samostatná žena. Elegantná, v priliehavých chanelovských kostýmoch a značkových lodičkách. Ako prvá dáma sprevádza svojho muža na oficiálnych zahraničných návštevách

kdekoľvek na svete. Aj ona sa venuje podpore vzdelávania a detským domovom. Obracajú sa na ňu ženy v núdzi. Nie je to tak často, aby žena bola v tejto krajine verejnou osobou – od čias kráľovnej Zenóbie[2] – a riešila veci ľudu. S Asmou som mala možnosť sa stretnúť počas oficiálnej návštevy slovenského prezidenta v Sýrii.

Nezáleží na tom, či krajina je kráľovstvom alebo má iné štátne zriadenie; záleží na vzdelanosti obyvateľstva a vo veľkej miere na jej vodcoch, akým smerom sa bude uberať. Je preto viac než zrejmé, že aj vďaka mladým a moderným prvým dámam Jordánska, Maroka a Sýrie sa síce pomaly, ale v porovnaní s ostatnými arabskými krajinami rozhodne rýchlejšie, mení vzdelanosť a informovanosť spoločnosti. Aj to je určite dôvod, prečo sa tieto krajiny radia k najprogresívnejším arabským krajinám.

Samozrejme, že do tohto zoznamu pokrokových arabských krajín patrí aj Egypt a Libanon. Obe republiky sa vyznačujú postupnou liberalizáciou v oblastiach politiky, súdnictva alebo účasti žien na verejnom živote. Obe prvé dámy sa aktívne zúčastňujú spoločenského života, sponzorujú charitatívne akcie. Manželka egyptského prezidenta Muhammada Husního Mubáraka, Suzanne, má svoje vlastné aktivity, samostatne vystupuje na verejnosti, stále sa zúčastňuje rôznych spoločenských akcií. Jej prítomnosť v spoločenskom živote sa hodnotí minimálne tak vysoko ako v prípade jej manžela.

Z tabu na verejnosť

Zmena v posledných troch rokoch nastáva v Spojených arabských emirátoch. Šajch[3] Muhammad bin Rášid Ál Maktúm, v súčasnosti premiér a viceprezident Spojených arabských emirátov, titulovaný ako korunný princ a vládca Dubaja, a zároveň otec 19 detí, je ženatý druhýkrát. Jeho manželkou je dcéra jordánskeho kráľa Husajna princezná Hajá. Nie princezná z rozprávky, ale úplne normálna žena. Vzdelaná a emancipovaná. Na rozdiel od Muhamma-

dovej prvej manželky sa so svojím charizmatickým a jednoznačne najvplyvnejším emirátskym princom objavuje v správach, novinách a na verejných akciách, hlavne na jej obľúbených jazdeckých súťažiach. Dokonca o nej nakrútili film, kde rozpráva o sebe a láske ku koňom, na ktorých jazdí od detstva. Toto v emirátskej spoločnosti ešte nebolo! Musela tam preniknúť cudzinka, aj keď z arabského „blízka", aby emirátska spoločnosť začala sprístupňovať verejný priestor aj ženám!

V posledných rokoch sa do popredia dostáva aj Katar, kde sa nedávno zmenil názov krajiny z kráľovstva na štát. Katar patrí k najbohatším zásobárňam zemného plynu a do povedomia sa dostal vďaka satelitnému televíznemu kanálu al-Džazíra, ktorý financuje katarská vláda. Al-Džazíra sa považuje za jeden z najprestížnejších arabských televíznych kanálov. Za kontroverznú ju označujú kvôli tomu, že zverejňuje – okrem iného – vyhlásenia, správy, videá a nahrávky od najhľadanejších teroristov a fundamentalistických skupín, ktoré týmto spôsobom sprostredkúvajú svetu svoje nepekné úmysly. Aj keď ďalej ako za hranice arabského sveta sa najnovšie zmeny v Katare nedostávajú, za zmienku stojí udelenie volebného práva katarským ženám a vyhlásenie ústavy. Nemalú úlohu v uvoľňovaní spoločenskej strnulosti konzervatívneho štátiku má práve manželka katarského emíra, šajcha Múza.

Účasť prvých dám na oficiálnych zahraničných návštevách a sprevádzanie manželov na verejnosti podčiarkuje fakt, že manželka patrí plnohodnotne k reprezentácii krajiny. Takéto ženy sú vzdelané a sebavedomé. Neboja sa ukázať svoju identitu, ktorú, ako som zažila, mnohé ženy skrývajú pod svoj závoj. Vodca si svoju manželku neschováva doma tak, ako bolo doposiaľ, respektíve ako je zvykom v iných arabských krajinách. Tam sa pomaly ani nevie, kto je manželkou vodcu krajiny. Túto vec zdôrazňujem preto, lebo žena na verejnosti a vedľa najsilnejšieho muža je v arabskom spoločenskom živote nóvum. Manželka či manželky, respektíve iné ženy arabských vodcov donedávna boli a v niektorých prípadoch stále sú prísnym tabu.

Emiráty, sultanát a džamáhíríja

Spomenula som, že vodcom Katarského štátu je emír. Krajiny Zálivu boli v minulosti emiráty, teda kniežatstvá[4]. Aj keď Katar, Bahrajn a Kuvajt majú dnes v názve štát, ich vodcovia sa titulujú ako emírovia. Spojené arabské emiráty majú označenie kniežatstvá priamo v názve, pretože ide o federáciu siedmich emirátov. Každý emirát má okrem federálnych orgánov svoju vlastnú vládu, svojho vládcu, ministerstvá, zákony a nariadenia. Iba málopočetná armáda je federálna. Príslušník patriaci do emírovej rodiny alebo princ z iných rodov sa tituluje ako šajch.

Ďalším kráľovstvom je najsegregovanejšia krajina na svete – Kráľovstvo Saudskej Arábie. Vládcom tu je kráľ s titulom „ochranca dvoch svätýň", totiž Mekky a Madíny. Súčasný kráľ Abdulláh sa označuje ako prozápadný. Z toho mála, čo preniklo do zvyšku sveta a upútalo pozornosť, bola mimoriadna udalosť, keď v decembri 2007 kráľ Abdulláh pod vplyvom svetovej kritiky udelil milosť žene, ktorá bola znásilnená, a preto odsúdená na 6 mesiacov väzenia a 200 úderov bičom.

Zaujímavým zjavom spomedzi arabských vodcov súčasnosti je ománsky sultán Kábús. Zvrhol svojho otca z trónu a odvtedy sa stredoveký Omán začal otvárať svetu. Dnes je Ománsky sultanát mimoriadne príťažlivá krajina pre labužníkov cestovania. Sultán je u domáceho obyvateľstva veľmi vážená a obľúbená osoba.

Pozoruhodným vodcom, ktorý okúsil post šéfa parlamentu, ako aj tvrdú pričňu väzenia, je dr. Hasan at-Turábí. Je ideologickým a náboženským vodcom Sudánu. Bývalý líder Národného islámskeho frontu sa dlho tešil politickej podpore obyvateľstva a svoje politické pôsobenie zavŕšil ako šéf parlamentu. Nakoniec bol zo svojho postu zosadený a uvrhnutý priamo do väzenia. Dnes už žije tento starý pán, ktorý vyštudoval Sorbonnu, pokojnejšie. Univerzitné vzdelanie bolo spočiatku prínosom. Ľudia kladne hodnotili, že na

takej významnej pozícii je študovaný človek. Keď sa však veci otočili, tak práve diplom z prestížnej univerzity bol dôvodom na znenávidenie, lebo jej absolvent údajne propagoval prozápadné myšlienky a zasadzoval ich do islámského konceptu. Jeho veľký prínos sa prejavil v emancipácii ženy. Útla knižka, ktorú napísal v 80-tych rokoch, sa napodiv dostala na verejnosť až nedávno, v roku 2000. Jej prevratnosť spočíva v tom, že podľa nej si žena muslimka môže vziať za manžela aj príslušníka iného náboženstva, čo sa doteraz všade striktne odmieta. At-Turábí ďalej uvádza, že termín *hidžáb*, ktorý sa dnes výlučne prekladá ako „závoj na zahalenie ženy", označoval v muslimskej obci za čias proroka Muhammada niečo ako španielsku stenu, teda prepážku rozdeľujúcu súkromnú časť miestnosti od verejnej. Muslimským autoritám sa darí existenciu at-Turábího knihy, ktorá by sa pravdepodobne stala bestsellerom, ututlávať, a tak, pokiaľ možno, nesprístupňovať logickejší výklad počinov prorokov, ktoré často vychádzali z času a miesta ich pôsobenia. V tomto ohľade si môžu muslimské náboženské autority potriasť ruky s kresťanskými náprotivkami. Je to taký ekumenizmus naruby.

Zvláštne miesto, a to aj v samotnom arabskom svete, má Líbya. Jej plný názov znie Veľká socialistická ľudová líbyjská arabská džamáhírija. Popri názve sú tu veľké aj iné veci, vrátane žien – vojačiek, objemnej veľvyslankyne Líbye pri Lige arabských štátov v Káhire či projektu Veľkej rieky, ktorú buduje džamáhírijský vodca – Vodca revolúcie[5] Muammar al-Kaddáfí. Spolu s Jásirom Arafátom a Šádilím bin Džadídom mám ich mená zafixované od útleho detstva.

Džamáhírija je odvodeninou od množného čísla slova *džumhúr*, čo znamená „ľud". V Líbyi máme teda do činenia nie s vládou ľudu, ale širokých ľudových más. Pri formovaní tohto zriadenia bolo snahou zdôrazniť skutočné spravovanie štátu ľudom na rozdiel od sprofanovanej západnej demokracie.

Novotvary v líbyjskej arabčine sú súčasťou džamáhírijskeho spôsobu života. Líbya má vlastné názvy dní v týždni a mesiacov v roku. Nápoj seven-up sa po „líbyjsky" povie doslova „sedem-hore". Napriek nedôtklivej výlučnosti, ktorá krajinu uzatvárala a konzervovala, sa Líbya v posledných rokoch začína otvárať, čo nepochybne ocenia aj turisti, lebo sa tu pred nimi odkrýva ešte ničím neskazený turistický raj.

ARAB ROVNÁ SA MUSLIM?

Dôležité je tiež vedieť, či je naozaj každý Arab muslimom a či každý muslim musí byť Arabom. Poväčšine je totiž predstava ľudí práve taká. A ako to je s arabskými národmi a ich susedmi? Zmätky niekedy panujú aj v označeniach jednotlivých krajín a národov. Často počúvame o tých aj oných, ale málokto si ich vie presne zaradiť. Dokonca ani médiá nemajú celkom jasno, aký je rozdiel medzi Irakom a Iránom, resp. Iračanmi a Iráncami. Tak ako to vlastne je?

Semitská rodina

Kam Arabi teda patria? Arabi sú široké etnikum (porovnateľné napríklad so Slovanmi), súčasťou ktorého sú jednotlivé arabské národy, teda Maročania, Líbyjci, Sudánci, Jordánci, Katarčania, Ománci a ostatní. Je to podobné, ako keď v prípade Slovanov rozlišujeme Slovákov, Čechov, Rusov, Poliakov, Chorvátov, atď.. Keďže si vieme predstaviť veľkosť územia, na ktorom žijú Slovania a rôznorodosť ich kultúr, iste si dokážeme predstaviť, že aj v arabskom svete sa jednotlivé národy výrazne odlišujú. Rôznia sa svojím dialektom, fyziognómiou, farbou pokožky, stavbou tela, mentalitou a pod.

Je teda nepresné či povrchné po jednej dovolenke v Egypte povedať, že Arabi sú takí alebo onakí. Jednotliví Arabi sa od seba vo svojej národnej povahe podstatne odlišujú, asi tak ako Európania medzi sebou. Napríklad Egypťania, hlavne z veľkých miest ako Káhira či Alexandria, sa často prejavujú ako väčší individualisti než

ktokoľvek iný v arabskom svete. Podvedomú neistotu z príslušnosti k svojmu národu kompenzujú všadeprítomným tvrdením, že Egypt je pupkom sveta. Egypt ekonomicky prežíva z inkasa poplatkov za použitie Suezského prieplavu a aj vďaka cestovnému ruchu, a tak sa stretávame s prefíkanosťou, ktorá ide ruka v ruke s nadmerným nasadzovaním cien – tak Egypťanov poznajú snáď všetci dovolenkári, nech sú odkiaľkoľvek. Kuvajťania sú medzi samotnými Arabmi najneobľúbenejší, lebo sú podľa prevládajúcich skúseností zosobnením arogancie. Do istej miery to potvrdzujem, avšak natrafila som tam aj na mnoho príjemných a priateľských ľudí. Saudskí Arabi sú vo všeobecnosti známi ako tvrdí chlapi z púšte, bez „citov", Emirátčania ako uzavretí a povýšeneckí. Sudánski Arabi zasa ako milí, usmievaví. Ománci sú príjemní a nevtieraví. Líbyjci sú tvrdí a drsní, ale keď sa bližšie spoznáte, sú kamarátmi, na ktorých sa môžete spoľahnúť až do smrti. Jordánci sú vzdelaní, Libanonci a Palestínci zasa najšikovnejší obchodníci. Každý má nejakú tú svoju charakteristiku, aj keď ju nemožno nájsť u všetkých jednotlivcov.

Tak, ako Slovania patria do indoeurópskej jazykovej rodiny, Arabi sú zasa súčasťou semitskej jazykovej rodiny. Kto všetko patrí k Semitom? Okrem Arabov sa k nim zaraďujú predovšetkým vymreté etniká Babyloncov a Asýrčanov, ktoré žili na území Mezopotámie. Ďalej sa k nim počítajú predstavitelia kanaánskych národov; najznámejší z nich sú Hebrejci (Židia) a Féničania. K Semitom patria aj Amorejci a Aramejci, známi skôr z biblie. Aramejčina bola jazykom Talmudu a hovoril ňou aj Ježiš. Tento jazyk prežíva dodnes; hovorí sa ním v sýrskych dedinách Maalúla a Sidnája. Spomedzi Aramejcov sa sformovali Nabatejci, ktorí na území dnešného Jordánska založili slávne púštne mesto Petra, vytesané do skaly. V *Arabii Felix*, teda na území dnešného Jemenu, zasa žili tzv. Južní Arabi, z ktorých pochádzala kráľovná zo Sáby (pravdepodobne šlo o kmeň Sabejcov).

V modernej dobe patrí k semitským jazykom arabčina, hebrejčina, spomínaná aramejčina, niektoré etiópske jazyky (napríklad amharčina – oficiálny jazyk Etiópie, tigré a tigriňa) a napokon málo rozšírené jazyky južnej Arábie – mahrí a harsúsí. Osobitným prípadom je maltčina, ktorá vznikla ako kombinácia arabčiny a ta-

liančiny. Je jediným oficiálnym semitským jazykom Európskej únie a ako jediná sa zapisuje latinkou. Vzdialenejšími jazykovými príbuznými Semitov sú v rámci tzv. afroázijskej skupiny starí Egypťania. Z ich jazyka sa vyvinula dnešná koptčina, ktorú dnes využívajú egyptskí kresťania – kopti – ako svoj liturgický jazyk. Spoločné črty so starou egyptčinou majú aj berberské, kušitské a čadské jazyky severnej Afriky.

Irán nie je Irak, Peržania nie sú Arabi

Raz som poslucháčom rádia Devín položila otázku: Aký je rozdiel medzi Irakom a Iránom, respektíve medzi Iračanom a Iráncom? Nečudujte sa, ale veľa Slovákov (a nielen oni) si tieto etniká a štáty mýli a zamieňa. A tak tomu bolo aj v prípade poslucháča, ktorý sa snažil na túto otázku odpovedať. Zásadný rozdiel medzi týmito dvoma etnikami je ten, že Irak má predovšetkým arabské obyvateľstvo a patrí k arabským štátom, a teda v Iraku sa hovorí po arabsky. Arabčina, ako som už spomenula, je súčasťou semitskej jazykovej rodiny. Irán je ale nearabská krajina. Irán je indoeurópska krajina a perzština, ktorou sa hovorí v Iráne, patrí do iránskej skupiny indoeurópskych jazykov. Je teda príbuzná napríklad hindčine, angličtine či slovenčine.

Škoda je, že Peržania od Arabov spolu s náboženstvom prebrali aj arabské písmo, ktoré perzštine neveľmi vyhovuje a najlepšie by sa prepisovala latinkou alebo nejakým iným písmom, ktoré by zreteľne označovalo samohlásky. Čo môže mýliť, respektíve navonok pre nezainteresovaného zbližovať perzštinu s arabčinou je fakt, že perzština prebrala mnohé arabské názvy a slová a hlavne tie, ktoré sú súčasťou kultúrno-spoločenskej výbavy jazyka, teda vrátane náboženskej a právnickej terminológie.

Rozdiely medzi Iračanmi a Iránčanmi sú aj vo fyziognómii. Napríklad Iránci sú vo všeobecnosti bledší ako Iračania a mávajú iný tvar hlavy.

Kto je muslim?

Muslim je každý vyznávač náboženstva zvaného islám. Muslimom teda môže byť ktokoľvek. Popri Araboch sú to najčastejšie Berberi v saharskej Afrike, ďalej väčšina Iráncov, Pakistancov, Afgáncov, Tadžikov, Indov, Srí Lančanov a Bangladéšanov. Potom Malajci, Indonézania, niektorí Číňania, Ujguri, turkické národy v Turecku, Azerbajdžane, Kazachstane, Kirgizstane a Uzbekistane a napokon mnohí Afričania, napríklad Sudánci, Somálci, Nigérijčania, Senegalčania, Keňania, Tanzánčania či Juhoafričania. V Európe sú muslimami najmä Albánci a Bosniaci a niektoré kaukazské národy, ale rovnako dobre nimi môžu byť aj Briti, Francúzi, Česi či Slováci. Byť muslimom teda ani zďaleka neznamená to isté, ako byť Arabom! Arabi tvoria iba asi 20 % celkového počtu muslimov. K častému omylu dochádza pravdepodobne aj preto, lebo islám vznikol na Arabskom polostrove. Po svete ho šírili arabské kmene, a preto je väčšina Arabov svojim vyznaním práve muslimská. Preto je tiež jazykom islámu arabčina. Arabčinu dokonca používajú aj nearabskí muslimovia ako liturgický jazyk. Aj keď väčšinou po arabsky nevedia ani slovo, mnohí z nich vedia recitovať Korán naspamäť alebo z neho citovať, pričom významy jednotlivých slov nechápu. Funguje to trochu podobne ako kedysi v Európe, keď bola latinčina jediným liturgickým jazykom katolíkov.

Sú všetci Arabi muslimovia?

Odpoveď znie nie. Väčšina Arabov síce vyznáva islám, ale sú aj takí Arabi, ktorí sú príslušníkmi iných náboženstiev. Najčastejšie je to kresťanstvo, ktoré koexistuje v arabskom svete s islámom. Najznámejší arabskí kresťania sú egyptskí a sudánski kresťania – kopti. Patria k tzv. východným cirkvám a majú dokonca aj svojho pápeža. Dnes, aj keď v Egypte prevažujú muslimovia, približne 15 % obyva-

teľstva sa hlási ku koptom. Oficiálne záznamy však uvádzajú nižšie percento. Kopti spravidla spolunažívajú s muslimami bez zásadnejších problémov. Náboženské trenice medzi týmito dvoma skupinami však predsa len existujú. Boli a občas aj sú vyhrotené predovšetkým v Strednom Egypte, v mestách Minjá, Sohág a Asjút. Viackrát tu došlo k ozbrojeným zrážkam a násilnej smrti. Preto egyptské úrady turistom Stredný Egypt neodporúčajú, ba až zakazujú.

Kopti v minulosti nosili na hlave čierny turban a charakteristické šaty, ktoré ich jasne odlišovali od iných. Takto sa obliekali od stredoveku. Dokonca, ako píše kontroverzný egyptský koptský spisovateľ Saláma Músá, o ktorom som napísala svoju doktorskú prácu, kopti nemohli opúšťať svoje bydlisko a nemali povolenie navštevovať svoje rodiny, ktoré bývali inde. Takéto izolačné praktiky začal potláčať až Napoleon počas invázie do Egypta a úplné zrušenie dovŕšil Muhammad Alí[6].

Dnes kopti odlišný čierny turban nenosia, zato však horkosť kvôli príslušnosti k inému ako väčšinovému náboženstvu zostala. Cítiť ju aj v autobiografii bývalého generálneho tajomníka OSN Butrusa Butrusa Gálího „*Egypt´s Road to Jerusalem*“, ktorý nemal život v rodnom Egypte ľahký kvôli tomu, že je kopt a tiež preto, že jeho druhá manželka Leia je židovka.

Zaujímavosťou je, že fyziognómia koptov je pomerne charakteristická. Mávajú hranatejšie tváre, pokožku popolavú a oči mandľového tvaru. Niektorí akoby vystúpili zo staroegyptských reliéfov. Kopti sa už stáročia sobášia medzi sebou a sú potomkami starých Egypťanov a Grékov. Koptský jazyk sa ešte aj dnes využíva pri koptských omšiach. Kopti sa schádzajú v kostoloch a kláštoroch roztrúsených po celom Egypte.

الشَّمَّاعُ

Medzi mojich dobrých kamarátov v Egypte patrili aj kopti. So Samírom a jeho rodinou sme sa stretávali pomerne často. Awátif porodila syna a nastal čas krstu. Samír a jeho mama zorganizovali krstiny. V deň krstín sme sa o piatej ráno stretli u Samírovcov. Čakali na nás raňajky a potom autobus – celý pre nás. Asi o 6.30 sme sa celá perepúť vydali smerom na Alexandriu, do kláštora Abú Míná, ktorý

leží na juhozápade od Alexandrie, keď odbočíte z dvojprúdovky *al-Burg al-Arabí*, teda v preklade „arabská veža". Bolo egyptské zimné ráno, slnko bolo zubaté a každý na dvore kláštora vyhľadával kúsok jeho záblesku. Keďže koptské kláštory sa zvyčajne nachádzajú mimo veľkých miest, v púšti, na ich dvoroch sú upravené priestory na odpočinok, kde sa dá aj pohodlne najesť. Ráta sa s tým, že návštevníci kláštora si so sebou prinesú niečo pod zub. Tak sme si aj my sadli, na stoloch sme rozložili opulentné zásoby a zasýtili už vyhladnutý žalúdok. Akurát čaj sme si kúpili v miestnom kiosku, vedľa suvenírov. Po nejakých dvoch hodinách otáľania začali znieť koptské spevy a celý náš autobus sa k nim pripojil, až na mňa. Viacerí kňazi predspevovali a návštevníci kupovali a pálili tenké sviečky, ktoré umiestňovali do veľkého kovového podnosu s nasypaným pieskom. Potom sa zoradili prišelci s novorodencami a hlavný kňaz ich jedného po druhom celých ponoril aj s hlavou do krstiteľnice so svätenou vodou. Tým bol krst završený. Napokon sme si ešte nakúpili náboženské suveníry, teda obrázky svätých, koptského pápeža, miestnu bibliu a vydali sme sa späť domov. Do Káhiry sme sa vrátili až pred zotmením.

Arabských kresťanov ďalej možno nájsť predovšetkým v Libanone, Sýrii, Palestíne a Iraku. Podľa ústavnej dohody sú v libanonskej vláde najvyššie posty rozdelené medzi jednotlivé náboženské denominácie. Napríklad v čase, keď bol libanonským prezidentom Émile Lahúd[7], ktorý patrí k maronitskej cirkvi, premiérske kreslo patrilo sunnitskému muslimovi Rafíkovi al-Harírímu a kreslo šéfa parlamentu zaujal zasa šíitský muslim. Musím povedať, že keď som sedela pri slávnostnom obede medzi spomenutými prvými mužmi Libanonu, urobil na mňa veľký dojem premiér al-Harírí, ktorého vo februári 2005 pri atentáte zavraždili. Naozaj potvrdil svoj šarm a charizmu, ktoré mu pripisovali.

V Libanone nájdeme hojnosť rôznych odnoží kresťanstva ako sú maronitská, gréckokatolícka, východná ortodoxná, arménska katolícka, arménska ortodoxná či protestantská cirkev. Maroniti sú príslušníkmi sýrskej východnej cirkvi a vyznávajú patriarchu svätého Maróna. Ma-

rón bol mníchom na prelome 4. a 5. storočia a pre jeho asketický život ho jemu blízki kresťania následne začali považovať za svoj náboženský vzor. Liturgickým jazykom maronitskej cirkvi je aramejčina.

Irak je krajina, ktorá sa vyznačuje rozmanitosťou náboženstiev, aj keď kresťanské skupiny sú počtom oproti prevažujúcemu islámu oveľa slabšie zastúpené. Kresťania – stúpenci sýrskej východnej cirkvi – tvoria asi 3 % populácie a sú rozdelení do viacerých skupín. V názvoch jednotlivých skupín panuje zmätok, lebo tá istá odnož ich má aj niekoľko. Patria k nim tzv. nestoriáni alebo inak východná asýrska cirkev, ďalej jakobiti či sýrski Asýrčania a chaldejci alebo tiež chaldejskí Asýrčania. Zaujímavosťou je, že chaldejci v diaspóre (v USA a Austrálii) začali používať názov Chaldejci na označenie národnosti (tak isto ako slovanskí muslimovia v Bosne sa stali etnikom – Bosniakmi).

Tieto menšie kresťanské cirkvi datujú svoj pôvod zväčša na začiatok kresťanského letopočtu a zvyčajne majú svojho vlastného patriarchu, učením ktorého sa odlišujú. Asýrčania datujú svoj pôvod do čias starovekej Mezopotámie. V prvých storočiach kresťanského letopočtu sa pokresťančili a začali používať aramejčinu. Vyskytujú sa hlavne v Kurdistane, teda severnej časti Iraku. Okrem Iraku nájdeme tieto náboženské vetvy aj v Turecku, Iráne a Sýrii. Kresťania sa vyskytujú tiež v Jordánsku, Izraeli a nájdu sa aj v Alžírsku.

Kresťanov nájdeme aj v Sudáne, konkrétne na juhu. Odhaduje sa, že ich tam žije asi šesť miliónov. Práve medzi nimi už niekoľko rokov pôsobia aj lekári z Trnavskej univerzity.

Židia medzi Arabmi

Náboženstvo, ktoré sa často kladie do protikladu s islámom a je neoddeliteľnou súčasťou tohto geopriestoru, je judaizmus. Dôvodom je rozdielnosť výkladu niektorých častí Tóry a Koránu, ako aj politicko-územné nároky hlavne v súčasnosti. Židovské nábožen-

stvo vzniklo oveľa skôr ako islám a aj sám Muhammad spomínal príbehy známe z Tóry, ktoré sa preniesli do kresťanstva aj do islámu. Sú arabské krajiny, v ktorých žijú židovské komunity. Medzi ne patrí Jemen, Irak, Maroko, Tunisko a Egypt. Výslovný zákaz existencie židov v krajine je stanovený zákonom v Saudskej Arábii.

الشَّمَّاعُ

Keď som bola v Jemene, boli sme svedkom zaujímavej situácie. Po tom, čo sme sa s toyotou nášho šoféra Ahmada vyštverali do dedinky Kawkabán, ktorá je vtesnaná na vrchol útesu, rozprestrela sa pred nami zelená plošina s domcami, pobehujúcimi deťmi a čudesnou, do prostredia nezapadajúcou návštevou. Rodnú hrudu navštívili židia. S americkým pasom, žijúci v USA, ortodoxní vzhľadom – v charakteristických kaftanoch, s pajesmi trčiacimi spod čiernych klobúkov. S jemenským sprievodcom. Jemen so svojou politickou garnitúrou, na čele s prezidentom Alím Abdulláhom Sálihom, je veľkorysý. Víza do krajiny vydáva. Síce nie do pasu, ale na zvláštny dokument. Robí to, čoho sa drvivá väčšina ostatných arabských krajín stráni. Takto sa do Jemenu môžu dostať Židia odkiaľkoľvek, aj priamo z Izraela. Navštívia svoju rodinu, miesta, kde vyrastali. A dokonca aj takto nápadne. Nič podobné som v žiadnej arabskej krajine v takej okázalo tradičnej forme nevidela! Náš Ahmad návštevníkov hlasito pozdravil, aby nám dal najavo, že daná situácia je v jeho krajine úplne bežná. Napriek tomu, že niektoré veci na nás trošku hral a navidomoči nepoznal zásady radenia rýchlostí, to bol človek veselý a dostatočne premýšľavý. Práve v Kawkabáne sme s ním krátko pohovorili aj o náboženskej znášanlivosti a o podstatných i menej podstatných rozdielnostiach medzi ľuďmi. Bol za toleranciu a otvorenosť. Aj preto sme ho neskôr pred zamestnávateľom pochválili.

الشَّمَّاعُ

Židia majú v Jemene svoje špeciálne postavenie. Už v minulosti boli povestní ako odborníci na filigránske šperkárstvo. Ich strieborné ozdoby boli známe široko-ďaleko. Aj dnes sa táto tradícia udržiava, hlavne v severojemenskom meste Saada, ale aj inde, skôr vo

vnútrozemí. Nádherné strieborné retiazky, hrubé, prepracované náramky, prívesky s tyrkysom, náramky vykladané koralom, náhrdelníky s typickou jemenskou kombináciou vzácnych kameňov koralu, tyrkysu a lapisu lazuli privádzajú nejedného človeka do vytrženia. I my sme zastali v nemom úžase v obchodoch ovešaných od vrchu po spodok šperkami.

V mestečku Taizz vám majiteľ obchodíka na počkanie urobí perlový náhrdelník aj s náramkom, šitý rovno na vás. Iba čisto perlový alebo v kombinácii s tradičnými striebornými korálkami, pričom si môžete vybrať z rôznych charakteristických jemenských typov. K tomu pridáte *džanbíju*, teda tradičný jemenský kindžal vytepaný zo striebra a uložený v koženo-striebornej pošve, a z obchodu odchádzate s igelitkou plnou tradičných jemenských ozdôb, ktoré nesú výraznú stopu židovskej tradície.

Domy a obchody s Dávidovou hviezdou a nápismi v hebrejčine ešte aj dnes možno nájsť na niektorých miestach v Jemene. Takú sme videli na domových dverách v mestečku Ibb.

Židia zanechali výraznú pečať aj v Maroku a Tunisku. Staré marocké mesto Fez má svoju židovskú štvrť *Melláh*[8]. Židia, predtým roztrúsení po starej štvrti mesta *Fás al-Bálí*, boli v 14. storočí vykázaní mimo starého mesta. Odvtedy je v severnej Afrike názov *Melláh* synonymom výrazu geto. Veľký odliv Židov do Izraela nastal v 50-tych a 60-tych rokoch 20. storočia. Židovské kultúrne dedičstvo ale zostalo v spomínanom Feze, kde v starých tradičných domoch možno spoznať bývalé synagógy.

Tuniská komunita Židov sa ráta k najstarším židovským diasporám na svete, lebo na toto územie začali Židia prichádzať hneď po zničení Jeruzalema Nabuchodonozorom roku 587 pred n. l. (začiatok babylonského zajatia). Ďalší prílev nastal v stredoveku pri prenasledovaní Židov v Španielsku, Taliansku a v Palestíne. V 19. storočí sa tuniskí Židia na ostrove Džerba, kde ich bolo sústredených najviac, museli odlišovať od ostatného, prevažne muslimského, obyvateľstva charakteristickým oblečením. Nosili čierne nohavice, čiernu jarmulku a modrú košeľu bez rukávov.

Židia aj v arabskom kultúrnom prostredí držali spolu. Sobášili sa medzi sebou tak, ako aj v európskych krajinách. Väčšina, čo odišla do Izraela, tak urobila v čase formovania novodobého Izraelského štátu asi v polovici minulého storočia. Bol to prípad tuniských, egyptských, irackých a iných Židov. Svoju charakteristickú stopu však v týchto arabských krajinách zanechali a zároveň preniesli prvky danej krajiny do novodobého Izraela. Napríklad známy izraelský spevák Jair Dalal, ktorý s rodičmi vyrastal v Iraku, má vo svojej hudbe prvky irackého folklóru. Mimoriadne oceňujem to, že skladá aj také piesne, kde spája Arabov a Židov dokopy a vyzýva k mieru. Svetoznáma izraelská speváčka Ofra Haza bola zasa pôvodom z Jemenu. Okrem mnohých piesní naspievala aj nádherný album *Jemenské piesne*. Vychádzala z jemenských ľudových piesní, ktoré ju v detstve naučila jej matka a ktoré spievala skutočne od srdca.

ISLÁMSKY ŠLABIKÁR

Islám je náboženstvo, ktoré napriek vývoju historických udalostí a techniky stále ovplyvňuje myslenie a správanie svojich vyznávačov. Samotní muslimovia svoje náboženstvo označujú ako spôsob života, ktorý určuje všetky aspekty každodennej existencie. Aby nezainteresovaný človek pochopil mentalitu, správanie a myslenie, je dôležité poznať črty tohto náboženstva. Islám ako náboženstvo nie je oddelené od štátu. Je súčasťou právneho systému každej arabskej (a, samozrejme, každej muslimskej) krajiny. V každej z nich do inej miery, v závislosti od politických, respektíve koloniálnych vplyvov. Jedno majú však spoločné – každá arabská krajina sa v oblasti rodinného práva riadi výlučne islámskym právom *šaría*. Napríklad v Egypte *šaría* figuruje iba v rodinnom práve a ostatné právo sa riadi napoleonským kódexom. V Kuvajte sa tiež uplatňuje *šaría*, a to dokonca aj v trestnom práve. Pre ostatné oblasti spoločenského života platí anglosaské zvykové právo. V Maroku je zasa kombinácia *šaríy* a francúzskeho a španielskeho civilného právneho systému.

Dvoma hlavnými prúdmi v isláme sú *sunna*[9]a *šía*. Vznikli rozštiepením názorov o nástupníctvo proroka Muhammada. Po jeho smrti prebiehali boje o moc medzi jednotlivými mekkánskymi rodmi.

Sunna znamená súbor názorov a činov proroka Muhammada. Ešte v prvopočiatkoch sa islám rozdelil. Sunniti pochádzali z kmeňa Kurajšovcov[10] a chceli, aby vedenie náboženskej obce zostalo u nich. Robili všetko preto, aby sa neocitlo v rukách priamych potomkov Muhammada, teda v rodovej línii Muhammadovho zaťa Alího[11], ktorý si vzal za ženu Muhammadovu dcéru Fátimu. *Sunna*

je jedným z hlavných zdrojov islámského práva. Postupne sa *sunna* vyvinula do islámskej ortodoxie. *Sunna* má štyri školy: wahhábovskú, málikovskú, hanífovskú a šáfiovskú. Wahhábovská doktrína je z nich najrigidnejšia a uplatňuje sa v Saudskej Arábii. V praxi to znamená, že človek nemôže tancovať, nemôže spievať, iba ak ide o náboženské spevy, atď. V súčasnosti sa *sunna* vyskytuje na väčšine územia, obývaného muslimami, tzv. *dár al-islám*[12]. Je v opozícii so *šíou* a inými, heretickými skupinami či súfizmom – teda islámskym mysticizmom – a ľudovým islámom.

Šía (v arabčine *strana, skupina prívržencov*) sa opiera v otázke vedenia náboženskej obce o potomkov Muhammada, teda jeho zaťa Alího a jeho nasledovníkov. Alí mal dvoch synov, Hasana a Husajna, a ani jeden z nich sa nedostal na trón. Nový kalif Muáwija ich oboch odstránil. Dnes nám médiá prinášajú udalosť pripomínania si smrti Husajna v podobe sviatku *ášúrá*. Šíitskí muslimovia sa počas neho stavajú do roly mučeníkov, a preto sa bičujú. *Šía* bola od začiatku potláčaná a nežiaduca. Vytvorila opozíciu k *sunne*. Jej vyznávači boli kruto prenasledovaní, a preto si postupne začali vytvárať priestor pre vnútorné hľadanie pravdy. Tak šíiti dospeli k doktríne tzv. *imámátu*[13], ktorá hovorí o tom, že šesť imámov pôsobí verejne a siedmy imám je skrytý a vráti sa späť ako spasiteľ, teda *mahdí*. Tu bol postavený základ rôznych odnoží šíizmu, jedna sekta verila v siedmeho skrytého imáma, iná v piateho, ďalšia v dvanásteho. Podľa toho majú aj svoje pomenovanie. Takto viera v skrytého imáma vniesla do islámu pojem mesiášstva. Dnes sú šíiti najviac rozšírení v arabskom Iraku, perzskom Iráne a ešte v Jemene; tam imámovia dokonca aj vládli.

Obdobou kresťanských kostolov a židovských synagóg sú v arabsko-islámskom svete mešity. Nádherné i jednoduché. Malé i obrovské. Mnohé z nich sú historickými a architektonickými skvostami. V minaretoch historickej Káhiry sa človek posunie o niekoľko storočí dozadu.

Vo vnútri sú mešity v porovnaní s kostolmi vyzdobené pomerne jednoducho. Pre veriaceho je dôležité správne nasmerovanie na Mekku – *kibla*, ktorú zaručuje výklenok v stene – *mihráb*. V prednej

časti sa na vyvýšenom mieste nachádza kazateľnica – *minbar*. Každá mešita má minaret, z ktorého sa ozýva zvolávanie na modlitby. V minulosti zvolával muezín, dnes ho často nahrádza magnetofónová páska. Pred každou mešitou je dvor s umývadlami na rituálnu očistu. V stiesnených pomeroch postačí prostý vodovodný kohútik a v púšti vodu nahrádza piesok. Mešity sú určené predovšetkým pre muslimov, ale v niektorých krajinách vpustia dnu aj akéhokoľvek iného pocestného. Mešita je svätostánok plný ticha, pokoja a meditácie. Egyptské mešity boli na tento účel ako stvorené. Naboso, na pohodlných kobercoch som si viackrát vychutnala ticho uprostred hlučného mesta. Nikto ma pritom nerušil. Aj keď mešita slúži predovšetkým na modlitbu, môže si v nej odpočinúť unavený pútnik. Väčšina z nich je otvorená vo dne i v noci, aby prichýlila toho, kto to potrebuje.

K základom islámskej vierouky patrí päť pilierov viery, teda päť hlavných povinností každého muslima. Ide o vyznanie viery, vykonávanie piatich denných modlitieb, dodržiavanie pôstu počas mesiaca ramadán, poskytovanie almužny a napokon *hadždž* – púť do Mekky. Päť pilierov viery tvorí základ časti islámskeho práva venovaného vzťahu človeka a Boha.

Sekty a odnože

V arabskom svete okrem spomínaných dvoch základných prúdov sú aj iné odnože a sekty, ktoré sa postupne vyčlenili z islámu. Viaceré vychádzali zo *šíy* a vodcovia niektorých siekt si začali odvodzovať svoje vlastné interpretácie o skrytom imámovi. Tak sa vyčlenila heretická sekta drúzov pod vedením Naštákína ad-Darazího v 11. storočí. Pred svojím usadením v Sýrii pôsobil ad-Darazí na dvore fátimovského[14] kalifa al-Hákima v Káhire. Zaujímavosťou je, že al-Hákimova matka bola Ruska. Tento výstredný kalif trpel chorobnou podozrievavosťou a náboženskou neznášanlivosťou. Zlikvidoval svojich vezírov, vyplienil kresťanské kostoly a synagógy. Tým,

že takto poškvrnil Jeruzalem, poskytol zámienku križiakom na vpád do arabského sveta. Kalif al-Hákim sa pod duchovným vplyvom ad--Darazího vyhlásil sa vtelenie Boha. Ad-Darazí túto myšlienku ďalej propagoval aj po návrate do Sýrie.

Drúzovia dnes žijú v Sýrii, Izraeli, Libanone. Drúzske rodiny rozdeľujú sýrsko-izraelské hranice, ale s povolením úradov sa rodiny môžu navštevovať. Drúzovia sa striktne sobášia medzi sebou. Zaujímavosťou je, že drúzovia veria v reinkarnáciu. Zároveň veria vo vtelenie Boha do skrytého imáma.

Ďalšou sektou, rozšírenou hlavne v Sýrii, ale aj Iraku, Turecku a Libanone, sú alawiti. Sýrske politické a vojenské vládne zložky patria práve k tejto sekte, ktorá však v 20. storočí nadobudla zrejmý sekulárny charakter. Alawiti, tiež nazývaní sekta Nusajríja podľa teológa Nusajra, je takisto vyčlenená zo šíitského islámu. Vznikla v 10. storočí. K alawitom patrí aj rodina sýrskeho prezidenta al-Asada.

Keď hovoríme o isláme, je potrebné spomenúť aj súfizmus, teda islámský mysticizmus. Samotné slovo súfizmus pravdepodobne pochádza z gréckeho slova *sophia* – múdrosť. Názor, že je odvodené od arabského slova *súf*, čo v arabčine znamená „vlna“, je podľa mňa mylný, pretože sa ľahko skĺzne do ľudovej etymológie z dôvodu, že mystici sa odievali do vlnených sután. Cieľom súfizmu je dosiahnuť splynutie s božskou podstatou, čo je možné viacerými spôsobmi. Patrí k nim *dikr*, teda vzývanie mena božieho až do extázy, rituálny spev, tanec (ako známi tancujúci derviši), modlitbou a askézou. Súfizmus sa začal formovať v 8. storočí a najväčší rozmach zaznamenal v 10. a 11. storočí. Je jediným smerom v isláme, kde sa realizovali aj ženy, čo dokazuje existencia mystických útulkov pre ženy. Renesancia súfizmu nastala v poslednej štvrtine 20. storočia, keď fungoval ako protipól sekulárnych režimov v arabskom svete. Dnes existujú rôzne organizované stretnutia rádov, ktoré praktizujú svoje rituály verejne.

Z rozprávok Tisíc a jednej noci je nám známa postava derviša. Derviš znamená potulný mních, mystik. Spomínam ho preto, lebo počas pobytu v Sudáne sme si v piatok, teda v muslimskú nedeľu, nenechali ujsť pravidelné stretnutie súfíjských dervišských rádov. K hrobke známeho sudánskeho derviša menom Hamad an-Níl prišli predstavitelia hneď niekoľkých dervišských rádov, ako as--Sammánija, al-Ahmadíja, aš-Šádilíja, al-Burháníja a al-Kádiríja. Jednotlivé rády postupne prichádzali, usporiadali sa do kruhu a niektorí z nich začali rotovať okolo svojej osi a spolu s ostatnými praktizovali *dikr*. Pritom zneli rituálne spevy z úst zástancov týchto rádov. Derviš v klasickom dervišskom oblečení, t. j. v sutane zošitej z malých rôznofarebných kúskov látky a s korálkami na krku sa otáčal, neustále pritom krútil palicou a vyslovoval meno Božie. V takomto stave zotrval aspoň hodinu. Medzitým rády spievali, až kým derviš neukončil *dikr* a svoj rituálny tanec. Takéto zhromaždenia sa konajú každý piatok a odporúčam si ich pri návšteve Sudánu obzrieť. Je to jedinečný zážitok!

Stretnutia súfíjov nemusia vyzerať tak okázalo ako pri hrobke derviša Hamada v Chartúme. Bežne sa *dikr* môže praktizovať aj každý večer, nutnosťou je však odev *dišdáša*, po egyptsky *gallábíja,* a rituálne umytý muslim. Každý rituál sa začína *fátihou*, teda prvou *súrou* (kapitolou) Koránu. K takýmto súfíjom patril aj šofér Muhammad zo slovenskej ambasády v Káhire.

Okrem tancujúcich dervišov alebo vykonávateľov *dikru* sú, hlavne z minulosti, známe prípady dervišov z Maroka, ktorí sa zaživa nechali zahrabať do piesku, aby dokázali, že majú nadprirodzené schopnosti. A s úspechom! Po týždni takéhoto derviša vytiahli von. Bol síce zoslabnutý, ale živý a čoskoro sa vrátil do pôvodného stavu.

Ostatné náboženstvá v „arabskom mori“

Kvôli tomu, že územie, kde sa dnes rozprestierajú arabské krajiny, bolo od dávnoveku plodné a podnetné pre vznik nových náboženstiev, vrátane tých najväčších, nedá mi nespomenúť niektoré z nich aspoň v skratke.

Iba kúsok na východ od priestoru nášho záujmu – v dávnej Perzii – vzniklo zaujímavé náboženstvo, ktorého dosah je citeľný v niektorých arabských krajinách aj dnes. Staré dualistické náboženstvo. Áno, reč je o zoroastrizme, zakladateľom ktorého bol Zarathuštra. Náboženstvo sa v neskoršej vývojovej dobe začalo označovať ako mazdaizmus; názov je odvodený od boha menom Ahura Mazda. Od pôvodnej dualistickej filozofie sa už odkláňa a je skôr formou monoteizmu. Vedci spočiatku datovali Zarathuštrovo pôsobenie do obdobia okolo roku 600 pred n. l., ale posledné výskumy hovoria dokonca o roku 1200 pred n. l.. Zarathuštra si svojimi videniami získal miestneho kráľa Vištáspu a jeho učenie sa napokon stalo oficiálnym náboženstvom malého kráľovstva v severovýchodnej Perzii. Potom sa rozšírilo po celom území Perzie, a tak sa stalo oficiálnou konfesiou tejto kedysi obrovskej a vplyvnej ríše. Muži a ženy majú v zoroastrizme rovnaké povinnosti a zodpovednosti. Zoroastrijci venujú pozornosť rôznym rituálom, ako sú návštevy ohňového chrámu, každomesačné obrady na pamiatku mŕtvych, pálenie kadidla. Zoroastrizmus bol v prvej tretine 7. storočia vytlačený islámom. Dnes žije v perzskej domovine zoroastrizmu, teda dnešnom Iráne, iba asi 25 000 vyznávačov tohto starého náboženstva, ktorým sa podarilo prežiť 1 400-ročnú nadvládu muslimov.

Pársovia sú zoroastristi žijúci prevažne v Indii. Známy je ich rituál pri pochovávaní. Telo vynesú na *dachmu* – otvorenú vežu mimo obývaných oblastí, rozštvrtia ho a o zvyšok sa postarajú supy. Zmyslom tohto počínania je zabrániť zlým silám, aby vnikli do tela a ohrozili živých. Inými slovami, postarať sa o bezpečnú likvidáciu potenciálneho zdroja nákazy.

S vežou *dachma* som sa stretla dokonca aj v arabskom svete. Známy jemenský prístav Aden leží v kráteri vyhasnutej sopky. Aj preto sa stará časť mesta nazýva Kráter. Arabi a Indovia sú oddávna známi ako výborní moreplavci. Aden je kozmopolitný prístav v Indickom oceáne fungujúci stáročia. Preto nie je nič zvláštne na tom, že do tejto oblasti dorazili aj vyznávači zoroastrizmu. Od miestnych sme sa dozvedeli, že na plošine sopečného vrchu je zoroastrijská kostnica *dachma*. V pokojné piatkové predpoludnie, keď sa náš šofér Ahmad pobral na piatkovú modlitbu do mešity, sme sa išli na Aden pozrieť z vrcholca sopky a zároveň využili možnosť obzrieť si zoroastrijský pozostatok v arabsko-islámskom svete. Stúpali sme cestičkou, na ktorej sme stretli iba pár ľudí s oslami, až sme sa dostali na plošinu, kde sa nám naskytol nádherný výhľad na celý Kráter, ostrov Síra a časť mesta Chórmaksar, spojenú s ostatným Adenom iba šijou. Postúpili sme ešte ďalej. Vyšliapaný chodník sa končil pri *dachme*. Otvorená veža bola menšia ako známe *dachmy* v Indii či Iráne. Pod mriežkou, kde sa umiestňujú telá mŕtvych, sme našli iba trochu popola, pravdepodobne zo spálených kostí, ktoré supy neodniesli.

Kochali sme sa nádherným výhľadom na mesto. V piatkovom tichu sa niesli rituálne spevy sviatočnej modlitby z najväčšej adenskej mešity, ktoré sa miestami prelínali so spevmi z inej mešity. Úplne však zanikli pri kázni imáma, ktorého hlas zrazu naplnil celý kráter. Postupne sa intenzita jeho hlasu zvyšovala a jeho prejav začal nadobúdať dogmatické a bojovné črty. Keď kazateľ prešiel do oblasti politiky, nenávisť v jeho hlase bola už úplne zreteľná. A kým dorazila na vrchol sopky, ozvena ju ešte znásobila.

Kázeň miestneho imáma ostro kontrastovala s kázňami veľkej osobnosti islámu, ktorý ani nemusel byť veľkým imámom al-Azharu, a predsa si svojím ľudským prístupom získal celé masy. Šajch Muhammad Mutawallí aš-Šaaráwí. Často som ho vídavala v egyptskej televízii. Bol príjemný, usmievavý a mal pochopenie pre ľudské problémy. Medzi pospolitým ľudom bol mimoriadne obľúbený, lebo dokázal zrozumiteľne vysvetľovať ťažké verše z Koránu. Patril mu aj môj obdiv.

I keď som sa snažila nepokaziť si krásne piatkové predpoludnie v Adene, doteraz sa mi zážitok z *dachmy* a krásnej vyhliadky spája s imámom rozdúchavajúcim temné vášne...

الشَّمَّاعُ

Ďalším náboženstvom rozšíreným v oblasti nášho záujmu je jazídizmus. Jazídi sú silne ovplyvnení islámom a kresťanstvom, aj keď ich náboženstvo vychádza zo zoroastrizmu. Vyznávajú ho Kurdi, takže sa vyskytuje v severnom Iraku, hlavne v oblasti mesta Mósul, ďalej v Arménsku, Turecku, Sýrii a Iráne. Majú svojho svetského vodcu – emíra a náboženského vodcu – šajcha. Jazídi sa sobášia iba medzi sebou a dokonca iba v rámci jednej zo svojich troch kást. Základom viery jazídov je reinkarnácia siedmich svätých bytostí. Medzi nich patrí Táwús Melek – Anjel Páv, ktorého stvoril boh zo svojej žiary, a šesť archanjelov.

Menej známym náboženstvom v tejto oblasti je náboženské učenie, ktoré vytvoril v novoperzskej ríši v 3. storočí Mání na základe chaldejsko-babylonských, perzských a krétskych mýtov. Volá sa manicheizmus a je založený na dualistickej teórii dobra a zla. Hovorí sa, že manicheizmus vymizol po tom, ako zanechal stopy v kresťanstve a isláme. Dokonca ešte začiatkom 20. storočia existovala v Egypte náboženská menšina, ktorá sa hlásila k manicheizmu. Mání sa prezentoval ako Ježišov apoštol.

SPÔSOB ŽIVOTA

Arabi – muslimovia hovoria, že islám je spôsob života a je na mieste potvrdiť, že to tak aj v skutočnosti je. Toto náboženstvo, ako v podstate každé iné, vytvára v mnohom rámec správania sa, tvorí pravidlá uplatňované v bežnom živote, pretože väčšina ľudí žijúcich v opisovanom geopoliticko-náboženskom priestore patrí k vyznávačom islámu. Treba však poznamenať, že sú aj iné okolnosti, ktoré formujú život a pohľad Arabov naň. Je to prostredie, kde vyrástli. Stáročné tradície nemožno len tak vymazať. Taktiež krajina, jej ráz a poveternostné vplyvy učia obyvateľov spolunažívať s týmito danosťami a prispôsobovať sa im. Niektoré pravidlá a návyky mali v minulosti iný význam ako majú dnes.

Dnešný život a pravidlá sú v porovnaní s tradíciou pozmenené podľa spoločenského postavenia, krajiny a vzťahu k danej osobe či rodine. Iné je absolvovať návštevu v irackej či sudánskej rodine a iné v kuvajtskej či emirátskej.

Pokiaľ ste kamaráti, teda formálny vzťah sa dostal na úroveň priateľskú, návšteva v sudánskej rodine či irackej je pomerne blízka tomu, čo vídame u nás. Tieto národy nemajú problém predstaviť svoju rodinu, manželku a deti, všetci sú spolu, jedia spolu, bavia sa. Nikto nie je nikde zastrčený. V krajinách Zálivu je všeobecne ťažké dostať sa do rodiny. Presnejšie – je nezvyčajné, aby vás Kuvajťan, Saudský Arab či Emirátčan pozval k sebe domov. Pre tieto národy ich rodina predstavuje tabu. Môžete byť aj iný Arab, teda bližší ako Európan, a stýkať sa so Zálivčanom niekoľko rokov, a pritom nemusíte vedieť, či má ženu a koľko má detí. O tom sa nehovorí.

Rodina a jej česť

Rodina ako základná bunka spoločnosti je pod dohľadom ostatnej rozvetvenej rodiny, susedov a kolegov. Arabom mimoriadne záleží na reputácii rodiny a teda aj každého jej člena. Správanie jedného člena rodiny ovplyvňuje mienku cudzích ľudí o inom členovi rodiny a rodine ako takej. Všetci o všetkom a o každom vedia. Mužský člen rodiny automaticky preberá zodpovednosť za správanie ženskej členky rodiny. Preto každý potrebuje vedieť detaily o vzťahoch jednotlivých členov, hlavne žien. Čo robí syn, to jeho otca ani brata natoľko nezaujíma ako vzťahy dcér či sestier. Na druhej strane, mnohé zo žien berú ako znak rešpektu, že muž z rodiny v prípade stretnutia s neznámym mužom za ne aj odpovedá.

Klebety sú medzi Arabmi mimoriadne rozšírené a sú „in". Uvediem príklad týkajúci sa cti rodiny: v situácii, keď niekto vidí ženu rozprávať sa s cudzím mužom, pri postupnom klebetení sa stane, že oná žena s dotyčným mužom prinajmenšom „flirtuje", o čosi neskôr „má s ním intímny styk", potom je už „tehotná" a zlá povesť je na svete. Klebety tu fungujú presne ako kdekoľvek inde, avšak zvláštnymi vzťahmi medzi mužmi a ženami sa rýchlejšie zjavia v neželanej podobe.

V arabskom svete si veľmi vážia starých ľudí. Keď vstúpia do miestnosti alebo z nej odchádzajú, ostatní sa na znak úcty postavia. Aj mienka starších je veľmi dôležitá. Názory starých rodičov a rodičov sa takmer bez výnimky rešpektujú. Neodvráva sa, t. j. všade sa uplatňuje princíp „dobrých detí". Aj v dnešných časoch rodičia riadia súkromný život svojich detí.

Bežným meradlom na rodinu a priateľov je jedna konkrétna osoba. Ak mi je táto osoba blízka a rozumiem si s ňou, automaticky to znamená, že aj jej rodina a priatelia sú pre mňa prijateľní, teda priateľskí. Aj tento postoj potvrdzuje u Arabov existenciu črty kolektivizmu. Individualizmus sa vzmáha pomaly, a to najmä tam, kde dochádza k bližšiemu styku s cudzincami, t. j. ide o krajiny, ktoré sú známe ako turistické destinácie. Ďalej prevláda názor „vyššie

postavených“ v spoločenskom rebríčku. Tým sa radšej neprotirečí. V styku s nimi sa ostatní správajú veľmi formálne a decentne.

Arabi veľmi dbajú na svoj vzhľad. Oblečenie je predmetom pozorovania; podľa neho je konkrétna osoba hneď zaradená. Do spoločnosti a na ulicu treba ísť správne upravený. V sviatočný deň sa treba sviatočne obliecť. Kamarát Nasruddín aš-Šulgámí, generálny honorárny konzul Slovenskej republiky v Sudáne, si v piatok ako správny Sudánec oblieka bielu *džallábu*, t. j. dlhé košeľovité oblečenie, cez ramená si prehodí biely bavlnený šál s modrými pásikmi, na hlavu si dá bielu háčkovanú čiapku a obuje si okrové črievice z ťavej kože. Takto môže ísť na tradičný piatkový trh a potom sa stretne so všetkými bratmi na lukulských raňajkách u svojej najstaršej sestry Insáf. Aj v marockom Feze treba byť na sviatočné udalosti správne tradične oblečený. Základom je *žilbáb*, teda obdoba *džallaby, gallábíje* a *dišdáše*, v Maroku aj s kapucňou na ramenách, a k tomu špicaté žlté *bábúš*, teda „papuče“. Chlapci zo Zálivu musia mať svoju *dišdášu* naškrobenú ako papier a krásne vyžehlenú. K tomu šľapky *šibšib* a na hlave buď frajersky prehodenú bielu *kúfíju* alebo turban či vyšívaný fez. Nesmie chýbať najnovší značkový parfum z *údu*, teda z výťažku macerovaného dreva aquilárie. Bez tejto vône si kuvajtského či ománskeho muža ani neviem predstaviť. Je taká hustá, že ju možno krájať. Stručne – výborný vzhľad je základ dojmu na ostatných. Arabskí muži si teda naozaj dávajú na sebe záležať, určite viac ako naši chlapi.

Na medzinárodných fórach o ľudských právach a právach žien sa často preberá problém niektorých arabských krajín, ktoré svojou legislatívou dovoľujú zabíjať také ženy, ktorých správanie je mimo rámca arabskej etiky. Nehovorím islámskej, lebo tento zvyk sa uplatňoval aj v predislámskych časoch, aj keď postupom času zohľadnil náboženské presvedčenia. Ide o zabitie kvôli cti. Ak sa žena zoznámi s mužom a má s ním intímny styk, alebo ak sa s cudzím mužom čo i len schádza, je na svete dôvod na jej elimináciu, nakoľko jej rodina či kmeň utrpeli morálnu urážku. Reputácia rodiny je takto načisto zničená. Keďže tradície a pravidlá sú dôležitejšie ako láska k dcére, otec je ochotný zniesť dcéru zo sveta, najlepšie vlastnou rukou. Ten-

to zvyk prežíva hlavne v Jordánsku, kde ročne takýmto spôsobom príde o život približne 80 mladých žien. Napriek úsiliu kráľovnej Núr a v súčasnosti kráľovnej Ranje sa Jordánsko tohto krutého zvyku stále nevie zbaviť.

Česť, rešpekt a úcta

Česť predstavuje jednu z najváženejších hodnôt arabskej spoločnosti. Samozrejme, úctu k starším vidno všade, na ulici, na stretnutiach, v kaviarňach. Keď vojde do miestnosti osoba, podá všetkým prítomným ruku. Muž mužom, ženy ženám a ženy mužom či naopak podľa situácie a miestnych zvyklostí. Muži sa po podaní ruky pravou rukou dotknú svojho srdca na znak úcty. Opakovane som videla, že pri podávaní rúk si nepozerajú do očí; práveže klopia zrak. V prípade, že sa zíde väčšia spoločnosť, hostiteľ na začiatku prednesie uvítacie slovo. V takomto prípade, aj keď ide o obchodné rokovanie, nie je vhodné začať priamo s biznisom. Lepšie je vyčkať, kým hostiteľ dá na rokovanie priestor.

Sú teda isté zásady, ktoré sa neporušujú. Práve preto považujem za zaujímavé spomenúť prekvapivé správanie v súvislosti s témou úcty k starším, ktoré som zažila. V Jemene, na návšteve zmiešanej rodiny, kde manželka bola Slovenka a jej manžel Jemenčan vyštudovaný na Slovensku, sme sa rozdelili tak, „ako sa patrí“: ja k ženám a môj manžel k mužom. V našom debatnom krúžku bola so mnou pani Anka, ktorá si v Sanaá založila súkromnú gynekologickú ordináciu, a jej jemenská nevesta. Pani Anka porozprávala bizarné príbehy zo svojej gynekologickej praxe. Podľa tónu jej reči prechovávala k spoločnosti, kde žila, zmierlivý postoj. Návšteva trvala dlho, lebo muži na poschodí katovali, teda žuli drogu kát, a tak sme my, baby, prebrali všetko možné. Debatu narušila jej nevesta, ktorá mala od začiatku rozhovoru nepriateľský postoj voči všetkému eu-

rópskemu, všetkému liberálnemu a všetkému kresťanskému. Začala nám vyčítať, že nie sme ani ľudia, lebo sa nestaráme o starších ľudí, nechávame ich na ulici a dôchodcov dávame do domovov. Nevesta neuveriteľne dobiedzala a postupne začala svoje názory vyštekúvať. Bola ako v amoku. Zostala som šokovaná, že toto sa môže stať na návšteve v arabskej rodine! Dovtedy boli všetky návštevy arabských rodín príjemným rozptýlením. Vždy sa niesli v dobrej nálade a porozumení. Nevesta v prítomnosti viacerých žien z „iného sveta" pravdepodobne strácala pôdu pod nohami a narušenú stabilitu sa pokúšala obnoviť prejavmi nenávisti. Obhajovala síce postoj správnej muslimky k starším, úplne však zabudla, že by mala držať v úcte svoju svokru, od ktorej by sa mohla toľko naučiť!

Jedným z výrazných výsledkov môjho diplomatického úsilia v Egypte bolo zriadenie Lektorátu slovenského jazyka na Univerzite Ajn Šams v Káhire. Potom som „zabojovala" ešte viac a egyptská strana súhlasila s vyslaním egyptského lektora na Univerzitu Komenského do Bratislavy. Lektor bola vlastne lektorka, ktorá nedávno predtým získala doktorát. Na Katedre klasických a semitských jazykov UK v Bratislave sa na ňu veľmi tešili. Študenti tiež, lebo verili, že sa naučia egyptský dialekt priamo zo zdroja.

U nás sú platy v školstve také, aké sú. V Egypte sú ešte horšie. Hovoríme o konci 90-tych rokov. Ešte ako doktorandka na Univerzite Ajn Šams mala lektorka plat približne 6000 Sk a u nás sa podarilo túto sumu zdvojnásobiť. Bola informovaná, koľko bude v Bratislave dostávať a aj s tým súhlasila. Ubytovanie mala zabezpečené na internáte ako lektor, t. j. mala izbu iba pre seba. V Egypte bola doktorandka krotká ako baránok a skôr nevýrazná. Keď prišla do Bratislavy a profesor jej odovzdával prvú výplatu, pani doktorka ju hodila o zem a začala vykrikovať, že je to málo a že ju nebaví učiť za taký plat! Keď mi to profesor rozprával, bol veľmi sklamaný. Jej správanie ho úplne šokovalo.

Sklamaný bol aj preto, lebo vybavovaniu, aby ju na katedru dostal, venoval príliš veľa úsilia a presviedčania. Ale aj z toho, že vydržala učiť iba šesť týždňov a odišla za svojím českým priateľom do Prahy a viac sa k vyučovaniu v Bratislave nevrátila. Nezabudla si ale prísť po plat, lebo ten dostávala ešte päť mesiacov, aj počas letných prázdnin.

Až neskôr som pochopila, že lektorka sa potrebovala silou mocou dostať na Slovensko, aby si vybudovala základ na získanie dlhodobého pobytu v Česku. Sklamaná z celej situácie som bola aj ja, lebo moje úsilie v prospech slovenských arabistov vyšlo nazmar. Nazmar nevyšlo v prípade lektorky, ktorej som vlastne zabezpečila, aby mohla žiť so svojím priateľom v lepších ekonomických podmienkach. Sklamaná som bola z toho, že sa tak nepekne zachovala voči profesorovi, ktorý jej žičlivo vychádzal v ústrety. Týmto svojím počinom spochybnila pravidlo arabsko-islámskej spoločnosti, kde si mladí vážia starších a pokorne ich počúvajú!

Až na tieto dva prípady neúctivého správania mladšej osoby k staršej som sa u Arabov v podobných situáciách stretávala iba s prejavmi úcty. Zaujímavé na tom však bolo, že v spomenutých príbehoch išlo síce o staršiu osobu, ale pôvodom z nemuslimského prostredia. Možno práve toto bol dôvod, prečo si nevesta a lektorka dovolili takto reagovať.

Pre mnohých Arabov je cťou rozprávať sa s cudzincom. Taktiež spoločenské postavenie posúva hranice rešpektu, a to aj v prípade, že ide o mladšiu osobu. Veľmi som si vážila šoféra Muhammada Abdulgawwáda, ktorý pracoval na slovenskej ambasáde v Káhire. Za to, že bol ochotný pomôcť a vyjsť v ústrety, aj keď mu práca zaberala veľa z voľného času. Za to, že rešpektoval mňa, moju prácu a moje výsledky.

Muhammad ako jeden z mnohých Egypťanov si považoval za česť ísť po niekoho na letisko aj v noci o tretej, vyložiť kufre z auta. V čase pôsobenia na ambasáde v Káhire ma vozil na rôzne rokovania. Vždy mi ukazoval, ako sa niekam dostať po inej trase a naučil ma mená väčšiny ulíc. Tuším poznal všetky ulice v Káhire aj so všetkými názvami (niektoré mali aj tri mená!). Mňa to veľmi bavilo, vlastne vždy ma bavili mapy a orientácia v priestore (asi som mala študovať kartografiu). Spolu so zvládnutými menami káhirských ulíc najvyšším ocenením zo strany druhého, šéfovho šoféra Širbíniho bolo, že keď Muhammad bol mimo ambasády, prišiel párkrát

práve za mnou sa spýtať, kde presne sa nachádza tá či oná inštitúcia. Pre mňa jeho žiadosť predstavovala satisfakciu, že domáceho môžem zorientovať v jeho vlastnej krajine.

Zo širšieho – národného – hľadiska si nemožno nevšimnúť úctu a hrdosť konkrétneho arabského národa k svojej histórii a kultúre. Výrazne to cítiť u Egypťanov, ktorí sa hrdia predovšetkým starým Egyptom, hoci s ním dnes nemajú takmer nič spoločné. Predsa len majú bližšie k islámskej kultúre. Sú presvedčení o kvalite svojho národa a úprimne veria tomu, že patria k najstarším, teda aj najvzdelanejším národom sveta. Všade vidieť a cítiť frázu *Masr – umm ad-dunjá*, teda „Egypt je pupkom sveta". Aj iní Arabi radi preukazujú úprimný rešpekt svojej štátnosti. Napríklad Ománci si všade vyvesujú národnú vlajku; toľko stožiarov na zástavy som videla málokde. Kuvajťania zasa jazdia s pripevnenými štátnymi zástavkami na autách alebo rovno namaľovanými na zadnom skle.

V každej arabskej krajine tiež vidno uctievanie Boha či aspoň náboženskú bázeň. Na autách pomerne často vidno nápisy z Koránu. Najčastejší z nich je: *Alláhu akbar!* t. j. „Boh je najväčší!"

Arabská pohostinnosť par excellence

K najvýraznejším charakteristikám arabskej mentality patrí pohostinnosť a štedrosť. Vidno to na každom kroku. Návšteva akejkoľvek arabskej rodiny bola pre mňa vždy zážitkom. Domáci sa návšteve venovali a znášali jedlá od výmyslu sveta.

Tradícia hovorí, že hosťovi treba poskytnúť tri dni pohostenia. Ďalej, že pozvanie na návštevu možno prijať až na tretí raz. Tiež sa hovorí o úvodnej a záverečnej káve. Záverečná znamená, že keď vám hostiteľ ponúkne v poradí už tretiu kávu, je to znak, aby ste sa zdvihli. V súčasnom svete sa tieto spoločenské zvyklosti stierajú. Tradície možno zažiť v konzervatívnych rodinách, ak sa tam cudzinec vôbec dostane. Keď sa tak už stane, potom, či už je to marocká,

egyptská, líbyjská, sudánska, palestínska, jemenská či iracká rodina alebo aj konzervatívna kuvajtská, ománska či saudská, je už pohostinnosť a uctenie si hosťa vec prvoradá.

Hosť má svoje čestné miesto a aj v arabskom svete platí: „Hosť do domu, boh do domu". Návštevy zvyčajne trvajú niekoľko hodín. Prísť na pol hodinu je neslušné.

Pohostenie býva bohaté. Začína sa teplým alebo studeným predjedlom, teda *mazzou* a potom prichádza na rad hlavné jedlo, čo v arabskom ponímaní znamená viacero druhov jedál, napríklad rôzne druhy mäsa upravené na rozmanité spôsoby, spolu s ryžou, zapekanými makarónmi, jogurtovými zálievkami. Alebo sa prinesie obrovská misa s pečenou baraninou, rybami či ťavou alebo kuskus. Všetko je na výber a každý si berie, na čo má chuť. Stoluje sa na stole alebo na zemi. Neodmysliteľnou súčasťou pohostenia sú sladkosti. Dezerty od výmyslu sveta. Od *bakláwy*, *kunáfy*, *malbanu*[15] cez pitifóry[16], teda krehké čajové pečivo, croissanty až po bonbóny všakovakého druhu či zmrzlinu. Káva a čaj nesmú chýbať. Každá návšteva sú v podstate lukulské hody.

Ak cudzinec nechce uraziť svojho arabského hostiteľa, mal by vedieť, že jedlo sa podáva a berie pravou rukou. Ľavá ruka slúži na hygienickú očistu intímnych častí tela, a preto sa vníma ako nečistá. Toto pravidlo sa bežne porušuje v Egypte. Počas návštevy tiež nie je nezvyčajné si pospať. Preto nebuďte prekvapení, keď vám hostiteľ ponúkne, aby ste si po obede uňho zdriemli.

Do Sýrie sme sa dostali autom z Egypta, cez Izrael a Jordánsko. Ako sa nám tento špecifický vízovo-hraničný počin podaril, rozoberiem v ďalšej knihe. Ale poďme k veci. Konečne, po celodennej ceste, sme večer našli hotel v centre Damašku, ubytovali sa a vydali sa nájsť niečo pod zub. Naďabili sme na milú minireštauráciu v štvrti al-Mardža. Majiteľom bol starý príjemný pán, s ktorým sme sa pustili do debaty. Jedlo bolo vynikajúce. O dva roky nato som do tejto reštaurácie zavítala aj s tlmočníkom Džalálom počas voľného večera v rámci oficiálnej návštevy prezidenta Slovenska v Sýrii. Okrem politických podkladov, ktoré som pripravila, som aj tlmočila manželke

prezidenta. Starý pán v reštaurácii ma ihneď spoznal. Z opätovného stretnutia bol celý uveličený a ja taktiež. Povedali sme mu, pri akej príležitosti tam sme, o čom bol zo sýrskych správ veľmi dobre informovaný. Dali sme si chutnú večeru a starý pán nám nedovolil za ňu zaplatiť. Takto si nás, hoci aj oveľa mladších, uctil. Keď si naňho spomeniem, vždy sa vo mne rozleje príjemný pocit. Na také zážitky sa veru nezabúda! O to smutnejšia bola pre mňa posledná návšteva šesť rokov na to, lebo v reštaurácii už nebol a ani viac nebude. Zostali naňho iba spomienky a fotografia nad pokladňou...

Ešte zo študentských čias mám krásny zážitok z Mesta mŕtvych. Počas posledného československého vládneho štipendia, ktoré sme absolvovali v Egypte, sme sa my – traja štipendisti – s Edgarom a Vojenom (ktorý tam študoval hygienické podmienky pri ukladaní a spracovaní odpadu) vydali na jednu z mnohých poznávacích túr Káhirou. Z centra mesta – štvrte Dokki, kde sme bývali, sme sa autobusom vyviezli k mešite al-Azhar, oproti ktorej leží známy bazár Chán al-Chalílí a pešo sme si to nasmerovali do štvrte Darrása. Tá tvorí hranice s Mŕtvym mestom. Prechádzali sme nádherné mešity Barkúka a Barsbája – pýchy mamlúckej architektúry z hlbokého stredoveku, štverali sa na ich minarety, robili si fotografie z najvyšších ochodzí a blúdili medzi ošarpanými domami v špinavých uličkách určených iba pre domácich. Keď sa už zvečerievalo, zbadali sme zrútený múr, za ktorým sa črtala nejaká stavba. Preliezli sme ho a zrazu sa na nás vyrútila svorka psov, ktorú nie a nie zahnať. Po chvíli sa vynoril muž, na ktorého psy reagovali. Podišiel k nám a dali sme sa do reči. Povedal nám, že je správcom hrobky princeznej, teda *amíry* Šukkár, ktorá žila v prvej polovici 19. storočia, teda v časoch reformátora Egypta Muhammada Alího (už tu bola o ňom reč). Vzal nás do krásne vyzdobenej mramorovej hrobky, ktorá nezapadala do okolitého špinavého prostredia. Nakoniec nás pozval k sebe domov, kde nám jeho žena najprv ponúkla lavór s teplou vodou na umytie rúk a potom večeru – *malfúf*, teda kapustný list plnený ryžou s koreninami zatočený na tenko. Večeru sme zapili čajom a ako dezert pán domu rýchlo vybehol kúpiť mandarínky a (drahé) banány, čo bola pre nás obrovská pocta od takej chudobnej rodiny. Fotku s celou rodinou aj s ich troma deťmi mám uloženú medzi spomienkami na

Egypt. Stále mám na pamäti, že sme im sľúbili, že ich prídeme niekedy pozrieť, ale to niekedy sa ešte nestalo...

Keď budete s arabskými priateľmi v reštaurácii, je viac ako pravdepodobné, že váš arabský priateľ bude chcieť zaplatiť účet. Ak by ho zaplatil cudzinec, miestny Arab by bol v rozpakoch a mal pocit straty úcty v očiach všetkých navôkol. Netreba sa v takých prípadoch dohadovať, kto účet zaplatí; treba nechať arabského priateľa konať a po odchode z reštaurácie mu diskrétne dať príslušnú sumu. Ak sa tak stane aj na tretíkrát, že arabský priateľ zaplatí sám a odmieta, aby ste ho vy pozvali, treba to tak nechať a už to neriešiť.

V arabských krajinách sa cudzinec bežne stretáva s uvedeným prístupom. Ak sa v tomto svete ocitne žena, stretne sa ešte s oveľa väčším náporom pohostinnosti. Tu platí, že sa treba postarať o ženu a to znamená o každú ženu. Preto všade, kde sa vyskytne žena, muž jej platí. Či už v reštaurácii, či za lístky na metro, do kina, atď. To sa týka aj ženy cudzinky. Zároveň to platí aj v prípade, že konkrétna cudzinka zarába viac ako Arab. V prípade samostatných, cieľavedomých, dobre zarábajúcich žien je potrebné si tento fakt uvedomiť a nepresadzovať si svoju samostatnosť platbou za účet. Zaplatiť za seba sa nakoniec podarí iba opakovaným naliehaním, ktoré niekedy je a niekedy nemusí byť na mieste.

Priateľstvo s Arabmi

Mať priateľa v arabskom svete znamená mať blízku dušu nielen na zábavu, ale aj pomocníka v núdzi. Arabi berú priateľa skoro ako súčasť svojej rodiny. Keď je niekto blízkym priateľom, do rodiny môže prísť aj bez ohlásenia. Poznajú ho všetci členovia kamarátovej rozvetvenej rodiny a aj jeho ďalší kamaráti. Keď je na dlhšej návšteve, pokojne si môže aj pospať.

الشَّمَّاعُ

Raz pred Vianocami som v káhirskom byte ešte o druhej v noci piekla medovníky. Ako zvyčajne mi vyšlo jedenásť plechov. Zrazu o skorej rannej hodine počujem jemné mraučanie. Nedalo mi, otvorím dvere a tam z tmy sa ku mne valí malé mača. Dole bola zavretá brána a mača zostalo uväznené na chodbe. Prešmyklo sa mi pomedzi nohy a vletelo do obývačky. No paráda, namiesto dopekania vianočného pečiva začala naháňačka pod stolmi a stoličkami! Keď sa mi ho podarilo chytiť, nezvyknuté na domáce pritúlenie, ma pekne pohrýzlo do prsta. O dva dni neskôr som rannú naháňačku spomenula kamarátovi Samírovi a ukázala mu pohryzený prst. Ten v stave najvyššej pohotovosti okamžite obvolal všetky káhirské kliniky a lekárne, ktoré mali do činenia s besnotou. Keď zistil lekáreň, ktorá ako jedna z dvoch v Káhire mala sérum proti besnote, hneď so mnou do nej vyštartoval. Potom ma do nej zobral ešte párkrát. Mladý lekár, asi nezvyknutý na prítomnosť ženy, mi roztrasenými rukami pichol do hornej časti sedacieho svalu ostatné dávky séra.

Pán Nasruddín aš-Šulgámí, generálny honorárny konzul Slovenskej republiky v Sudáne, je tiež kamarát na celý život. Počas pôsobenia v Káhire nás viackrát pozýval do Sudánu. Pozvanie sme využili a počas zabezpečovania cesty si zháňali hotel. Nasruddín nás však do hotela nepustil, trval na tom, aby sme bývali u neho – doma. Vždy bol veľkorysý a ochotný v čomkoľvek pomôcť. Počas dovolenky v Sudáne mi aj neplánovane povybavoval desiatky rôznych stretnutí, medzi inými aj s ministrom školstva a rektorom univerzity al-Ahfád. Zaujímavé bolo aj stretnutie so Sajjidom al-Mahdžúbom, synom bývalého sudánskeho premiéra. Ten sa hrdil fotografiou nad gaučom, na ktorej bolo zdokumentované historické stretnutie egyptského prezidenta Gamála Abdunnásira so saudskoarabským kráľom Fajsalom u nich doma, práve na spomínanom gauči. Na záver našej dovolenky Nasruddín u seba v záhrade na moju počesť usporiadal obrovskú recepciu, na ktorej sa zúčastnili významné osobnosti sudánskeho kultúrneho a politického života, samozrejme vrátane spoločných nových a staronových priateľov. Bol to bonbó-

nik na záver mojej, zatiaľ jedinej, cesty do Sudánu. Nasruddín je jedným z najšikovnejších a najaktívnejších honorárnych konzulov Slovenskej republiky. Právom mu patrí titul Generálny honorárny konzul. Slovensko môže byť rado, že má takého zástupcu v Sudáne! Škoda, že len tak málo zo slovenských politikov a diplomatov si jeho prínos aj uvedomuje a cení.

Nasruddín patrí už do kategórie „moja rodina". Vždy sa teším, že mám možnosť sa s ním stretávať takmer každý rok, či už v Káhire, Bratislave, Dubaji alebo Maskate. Verím, že tomu tak bude ešte hodne dlho...

Ďalej, keď som prišla prvýkrát do Kuvajtu, zavolala som Saadovi, bratovi jedného kuvajtského diplomata Chálida, kamaráta, ktorého poznám ešte z Káhiry. Chálid, keďže stále zotrvával v Káhire, mi dal číslo na brata Saada, aby mi pomohol sa v Kuvajte zorientovať. Keď Saad ku mne po prvýkrát prišiel, skoro som odpadla. Doniesol mi obrovský nákup pre celú rodinu – asi 15 igelitiek s potravinami, sladkosťami, práškom na pranie, hygienickými potrebami a dokonca mi kúpil aj vietnamky! Keďže mu brat nakázal, že mi má pomôcť, Saad to zjavne vzal doslova! Toto sú príbehy z môjho života dokumentujúce nezištný priateľský vzťah s Arabmi.

Všade na svete s priateľmi je to rovnaké. Aj u nás, aj v arabskom svete. V tom zmysle, že každý človek má okolo seba vždy pár priateľov, na ktorých sa môže spoľahnúť aj v núdzi. Sú to priatelia na celý život. Na druhej strane, aj v mojom živote, ktorý sa dotýkal arabského sveta, sa vyskytli viacerí arabskí kamaráti, ktorí nakoniec sklamali. Niekedy ma to mrzelo viac, inokedy menej. Nikdy mi to však nebolo jedno. Prehltla som horkú slinu a šla som ďalej. Na duši ma však hreje pocit, že predsa len aj v arabskom svete mám takých, ktorí majú u mňa svoje miesto a sú môjmu srdcu blízki.

Komplimenty a dary

Povedať arabskému priateľovi či priateľke, že sa mi niečo páči, má jasný dôsledok. To, čo sa vám páči, vám oná osoba hneď daruje. Vôbec nezáleží na tom, či je bohatá a či chudobná, cíti povinnosť vám predmet záujmu darovať, aj keď ho má sama rada. Fakt, že vás osoba predmetom vášho pochválenia či záujmu hneď obdaruje, je súčasťou spoločenskej reputácie a vžitých tradícií. Ak vy odmietate a ona vám ho nanucuje, nakoniec do tretice už nemá zmysel ďalej odmietať.

الشَّمَّاعُ

Presne takýto prípad sa mi stal v Líbyi, kde som sa zoznámila s priateľkou jedného známeho. So Zahrou som sa prechádzala po starom Tripolise, sadli sme si do reštaurácie a bavili sa o arabských šperkoch. Práve mala na sebe obrovský strieborný prsteň a ja som povedala, že je pekný. Hneď si ho stiahla z prsta a darovala mi ho. Zbytočne som ju viackrát presviedčala, že som jej to nepovedala preto, lebo ho chcem; mohla som sa dušovať, koľko som chcela, Zahra vôbec na to nereagovala, darovala mi ho a basta.

Takto to môže dopadnúť aj vtedy, keď spomeniete nejakú vec, ktorá sa vám páči a chcete si ju kúpiť. Keď to poviete arabskému priateľovi, je veľmi pravdepodobné, že nabudúce už má pre vás pripravenú vytúženú vec alebo – ešte lepšie – v tom momente si to s vami nasmeruje do správneho obchodu a na mieste vám ju kúpi.

الشَّمَّاعُ

Darovať zlatý šperk v arabskom svete nie je nezvyčajná vec. Arabi majú k zlatu iný postoj ako Európania. Väčšina slovenských žien nosí po celý život tie isté zlaté šperky, najčastejšie zo žltého zlata. Má jednu retiazku, na ktorej je malý či stredný prívesok alebo dve tenké retiazky. K tomu nosí zväčša stále tie isté náušnice a prstene.

Arabské ženy dostávajú zlato ako veno od rodiny svojho nastávajúceho. Zlato ako súčasť vena sa volá *šabka*. Jeho darovanie je podmienkou sobáša. Hodnota tohto vena závisí od spoločenského postavenia a podľa toho sa uberá až do závratných súm. V každom prípade vždy ide minimálne o pol kilogram zlatých šperkov, ktoré ženy bežne nosia na sebe. Preto na arabských uliciach vidno ženy aj z nízkych vrstiev ovešané ozajstným zlatom, nie bižutériou. Arabi vedia, že Európania si v ich krajinách radi kupujú zlato hlavne preto, lebo je lacnejšie. Preto, keď ste priatelia, sa hlavne žene môže stať, že od niekoho dostane zlatý šperk. Stačí sa zastaviť pri zlatníctve či strieborníctve a od úžasu nad nejakým šperkom vykríknuť! Zaujímavé je, že v tomto svete sa ráta s tým, že všetko kúpené sa dá vymeniť. To dvojnásobne platí aj o zlate. Keď sa vám darček nepáči, môžete ísť sám alebo lepšie s darcom šperku do zlatníctva, kde vám ho kúpil, a tam si vyberiete, aký sa vám naozaj páči. Vôbec nie je potrebné zotrvávať pri klasickom: „Darovanému koňovi na zuby nehľaď!" V arabskej krajine sa nikto za to na vás hnevať nebude a ani sa nebude cítiť urazený. Podstatné je, aby ste boli spokojní vy!

V prípade, keď idete na návštevu do arabskej rodiny, ideálnym darčekom sú sladkosti. Či už čokoládové bonbóny alebo hotové arabské cukrovinky zabalené na podnose či v krabici. Je to praktické, zjedia sa a vždy sa zavďačíte. Do rodín, ktoré sú z vyššej vrstvy, sa nosia aj kvety. Nie rezané ako u nás, ale vsadené do košíka. Rezané kvety do vázy sa v arabskom svete používajú zriedka. Fľaša alkoholu, ako u nás, sa nosí iba v špeciálnych prípadoch. Najprv ju musíte vôbec získať a keď ju máte, zobrať ju môžete iba veľmi blízkej osobe, o ktorej viete, že sa takému darčeku poteší. Pokiaľ ste dobrí známi a chcete urobiť vašim arabským priateľom radosť niečím zo Slovenska, rozhodne darujte čokoľvek z kryštáľu. Vázu, poháre, misky, atď. Je to ten najlepší slovenský darček pre arabského priateľa.

Čo sa u Arabov nepatrí?

Čo sa nepatrí, je povedať *nie* či *neviem*. Môžete si to vyskúšať na vlastnej koži, opýtajte sa, kde sa nachádza napríklad konkrétny hotel či nejaká ulica. Aj keď dotyčný o tom nemá ani tušenie, aj tak vždy poradí. Napríklad Egypťan sa ponúkne, že vám hľadaný objekt či ulicu ukáže. Chytí vás za ruku a už vás ťahá. Zrazu sa len ocitnete v labyrinte malých uličiek; ani neviete, ako ste sa tam dostali a už ste v obchodíku so suvenírmi a v ruke držíte šálku so sladkotrpkým čajom. Majiteľom obchodu je bratranec toho, koho ste sa pýtali na cestu. S týmto treba naozaj rátať, lebo sa môžete prerátať. Napríklad aj tak, že kúpite to, čo ani nechcete.

Prerátať sa môžete, ak sa veziete autom a na križovatke sa pýtate na smer. V spleti ulíc, často aj jednosmerných, sa len tak ľahko nedostanete späť. A hlavne ak ste v púšti a vlastná intuícia vám hovorí, že máte ísť tadiaľto a miestny vás nasmeruje presne opačne. Presne takýto prípad sa nám stal v púšti neďaleko Kattárskej preliačiny. Hoci sme nemali kompas, tušili sme, ktorým smerom máme ísť na Káhiru. Druhý smer bol na Alexandriu, ktorá je po rovnej diaľnici od Káhiry 200 km, ale na púštnej ceste o čosi viac. Aby sme si názor potvrdili, opýtali sme sa opusteného človiečika niekde v tej pustatine. Miesto potvrdenia nás takmer zmiatol. Jasné, že nám ukázal smer na Alexandriu.

Zaujímavé je, že každý Arab, keď vidí v rukách Európana mapu, hneď chce do nej nahliadnuť. Musím pritom povedať, že ani jeden Arab, ktorého som v živote stretla, až na jednu výnimku, nemá dobrý orientačný zmysel. Do mapy sa pozerá, ale keďže nikdy s takým niečím nepracoval, je pre neho absolútne nepoužiteľná. Úplne zbytočne mu vysvetľujete, že tu stojíte, tam chcete ísť, a ako sa tam dostať veru nezistíte. Určovanie destinácie a polohy miest podľa hviezd je dávno za nami, teda za Arabmi. Možno ešte dnešní beduíni sa v tom vyznajú, aj keď sa po púštnych savanách preháňajú na amerických džípoch alebo Toyote Landcruiser, samozrejme s uzávierkou diferenciálu, lebo inak by zapadli, ako sa to podarilo aj nám.

الشَّمَّاعُ

Znovu spomínam nášho rodinného kamaráta Samíra, inak Sudánca, vyznaním kopta, vtedy žijúceho v Káhire, ktorý nám chcel ilustrovať schopnosť Egypťanov vynájsť sa vo všetkom a vyhnúť sa slovku *nie* či *neviem*. Preto raz, keď sme boli spolu na pochôdzke Káhirou, Samír sa vyklonil z okna auta a opýtal sa najbližšieho Egypťana, kde je v danej lokalite egyptská ambasáda. Egypťan na zlomok sekundy zneistel, otriasol sa a hneď s bohorovnou istotou vyhlásil: „Choďte takto, potom odbočte do druhej ulice doľava a tam do prvej doprava a ste tam!“ To komentár naozaj nepotrebovalo! Egyptská ambasáda v Egypte!

الشَّمَّاعُ

Jednoducho slovíčko *nie* či *neviem* ako keby v spoločenskom živote Egypťanov, ale aj ostatných Arabov, neexistovalo. *Nie* a *neviem* sa nepatrí, je nezdvorilé. Ak konverzujú slušní ľudia, vždy treba povedať áno, áno svojím spôsobom. Taký je úzus Arabov.

Spomínaný zápor vedia Arabi úžasne využiť. Ak aj nemajú želaný tovar, nepovedia *nie*, ale *moment*! a vybehnú do vedľajšieho obchodu, stánku či reštaurácie. Stane sa tak na bazáre, kde sa vám nepáči farba či veľkosť *gallábíje* a predavač tovar s požadovanými parametrami zabezpečí u susedov. Zaujímavé je, že v takýchto prípadoch si na tovar od susedov nepripočítava žiadnu maržu. Keď nakupujete v potravinách a niečo nie je na sklade, pomocník vybehne do iného obchodu a žiadaný tovar donesie. To isté sa deje u šperkára, ktorý čaj či kávu objedná v najbližšej kaviarni. Dôvod je logický – nestratiť zákazníka! Lenže okrem tohto pragmatického momentu je tu aj pridaná hodnota – faktor ľudskosti. Predavač si zákazníka takto uctí!

TABU

Tabuizované témy existujú všade na svete a v každej kultúre. Niektoré sa vzťahujú na arabský svet, niektoré na konkrétnu arabskú krajinu, v menšej či väčšej miere. K otázkam tabu patrí: existencia štátu Izrael a s tým spojený izraelsko-palestínsky problém, osoba proroka Muhammada, náboženstvo islám a v prípade monarchistických zriadení vládnuca rodina či celý rod. Ostatné tabu, ktoré si preberieme u Arabov, v podstate platia aj u nás, aj keď do inej miery. Vývojom, vzdelanosťou, lepším prístupom k informáciám sa dostávame ďalej, zbavujeme sa starých stereotypov, nepríjemné či nepriznané témy si pomaly začíname osvojovať a nebojíme sa otvárať aj trináste komnaty. Nebojíme sa, že vstupujeme do magických kruhov, či prekračujeme hranicu dovoleného. Vedome ju vymieňame za neistotu osobného výskumu s cieľom niečo odhaliť, preniknúť do podstaty vecí, čo sa niekomu inému môže zdať ako riskantný či bohorúhačský pohľad.

Poverčivosť

K výrazným črtám arabského etnika je poverčivosť a viera v urieknutie. Existovala u starých Arabov a existuje dodnes. Priamo pochváliť dieťa, že je pekné či vydarené, je z tohto dôvodu neprípustné. Tak by sa mohlo stať, že dieťaťu sa prihodí niečo zlé. Arabi takmer bez výnimky veria v urieknutie. Preto Arabi zvykli svojim deťom dávať mená ako napríklad *Mudžrim*, čo znamená

„zločinec“ či *Ifrít*, teda „démon, škriatok“. Pomenúvali ich presne naopak, než aké ich chceli mať. Boli presvedčení, že takto sa ich dieťa „vydarí“. Aj dnes sa takéto mená vyskytujú, ale už v menšej miere. Hlavne v minulosti sa bežne stávalo, že deti zomierali celkom malé. Preto im rodičia začali dávať mená ako *Chanžar* (dýka), *Sachar* (skala) alebo mená zvierat ako *Asad* (lev) či *Usáma* (lev), teda aby dieťa bolo silné a pevné, aby ho nič neohrozilo, aby dokázalo prežiť.

Deťom dávali na ochranu pred urieknutím na krk rôzne amulety a talizmany. Najrozšírenejší bol v tvare trojuholníka a priväzoval sa okolo krku. Dával sa tiež koňom a ťavám. Ako talizmany sa používali aj predmety, ktoré používal prorok Muhammad. Boli nimi napríklad ruženec, malý Korán, *michála* (strieborné puzdro obsahujúce uhoľ na vyznačenie očnej linky; dnes sa nosí ako prívesok) či modlitebný koberček. Proti urieknutiu nosili malí chlapci v uchu náušnicu. V pomerne nedávnej minulosti, keď sa niekto uprene zadíval na deti, ich rodičia im zvykli odrezať kúsok zo šiat, ktoré mali v tom čase na sebe, a spálili ho s pridaním soli a koriandrového semena. Deti potom posypali popolom zo spálenej zmesi. Tento rituál bolo potrebné vykonať ešte pred západom slnka.

Arabi často spomínajú vo svojich rozprávkach džinov. Práve existencia džinov je najvýraznejšia črta súvisiaca s ich poverčivosťou. Podľa arabskej tradície každý džin má svoje jasné zaradenie. Postavením je medzi anjelmi a ľuďmi. Má nadprirodzené schopnosti. Niektorí z džinov sú vyznávačmi islámu a niektorí sú neveriaci. Neveriaci džin sa volá diabol, po arabsky *šajtán* a najvyšší z nich sa volá *iblís*. Džinovia prebývajú na zemi, vo vzduchu, v mori, v rôznych predmetoch, zvieratách – hlavne mačkách – budovách a miestnostiach. Arabi v minulosti verili, že džin sa nachádza aj v latríne, a preto, keď ju navštívili s jasným cieľom, tak vždy povedali: „S dovolením!“. Piesočný vír dodnes pre niektorých Arabov predstavuje stelesnenie púštneho džina. Padajúca hviezda – *šiháb* – znamená padnutie zlého džina. *Gúl* je zasa pomenovanie pre džina, ktorý straší na cintorínoch či na opustených miestach. Má hrôzostrašnú podobu, alebo sa zjavuje v zvieracej forme. Zlý džin najvyššej

triedy sa volá *márid*. Spomína sa v rozprávkach Tisíc a jednej noci.

Arabi považovali niektoré dni v týždni za šťastné, iné zasa za nešťastné. Za najmenej šťastný deň bola považovaná sobota. V sobotu sa neodporúčalo vydať sa na cestu, strihať si vlasy či nechty. Naopak, za najšťastnejší deň Arabi označovali piatok.

Jeden môj kuvajtský kamarát, Hamad, je diplomatom, t. j. zamestnancom Ministerstva zahraničných vecí Kuvajtu a reprezentuje svoju krajinu na rôznych medzinárodných fórach. Keď som mu oznámila, že ideme na výlet do Ománu a že navštívime aj mestá Nizwa a Bahla, tak sa ma so šokovaným výrazom spýtal, či chcem vážne vstúpiť do spomenutých miest. Skalopevne presvedčivo mi povedal, že on by do týchto miest za nič na svete nevstúpil, lebo sú začarované! Prehováral ma, aby sme si to rozmysleli, pričom spomenul záhadné zmiznutia cudzincov z nedávnej minulosti po tom, čo vkročili do Nizwy alebo Bahly. Hamad napokon neuspel. Nizwu a Bahlu som navštívila vtedy a potom ešte viackrát. A vždy som si pobyt v týchto mestách vychutnávala práve s vedomím, že som v začarovanom meste, a naviac aj to, o čo niektorí Arabi, ktorí im stále dávajú nálepku „začarované mestá" a nikdy by do nich nevkročili, prichádzajú. V skutočnosti ešte v polovici 20. storočia do spomenutých ománskych miest nevkročila noha cudzinca, a to ani noha človeka z vedľajšej dediny. Hovorí sa, že kto do Nizwy či Bahly vkročí, nikdy sa odtiaľ nevráti.

V Nizwe a Bahle, ale aj v mnohých iných mestách možno v historickej časti vidieť pri vstupe do domu nad dverami ruku – dlaň s piatymi prstami smerujúcimi nahor. Tento symbol sa nazýva *chamsa*[17]. Chamsa je symbolom ochrany proti urieknutiu a chráni dom. Ide o zobrazenie ruky Fátimy, Prorokovej dcéry. Tento symbol je rozšírený po celom arabskom svete v podobe maľby nad bránou či verajami alebo odliaty z kovu či vystrúhaný z dreva. Ženy ho nosia ako šperk.

Keď má v Maroku niekto pocit, že ho zasiahlo nešťastie a v tom majú prsty duchovia, urobí si očisťovací rituál s chameleónom. Chameleóna, ktorého si kúpi na trhu, hodí do otvoreného ohňa a trikrát ohnisko obíde. Ak chameleóna roztrhne, zlo je odvrátené! Ak sa iba v tichosti upečie, zloba pretrváva!

Sex a rodina

Hoci otázka sexu sa v arabsko-muslimskom svete považuje za tabu, predsa len patrí k životu. Informácie o sexe, homosexualite, prostitúcii a všetkom, čo so sexom a sexualitou súvisí, nie je možné získať len tak ľahko. Táto oblasť rozhodne nepatrí do učebného procesu v školách a knihy o sexuálnej výchove neexistujú. Neexistujú sexuológovia, za ktorými by prišli partneri, teda v arabskom svete iba manželia, či psychologické poradne v našom ponímaní. Sexuologické témy sú predmetom niekedy aj bizarných diskusií s imámom, a to osobne či prostredníctvom éteru. Konkrétny príklad uvádzam v kapitole „Sex a láska – dve odlišné veličiny". Preto je pre nás úplne nepochopiteľné, zato v arabskom svete úplne bežné, že tridsaťročný muž nemá absolútne žiadnu sexuálnu skúsenosť. Keby len nemal túto skúsenosť, ale nemá ani predstavu, ako vyzerá telo druhého pohlavia! Hovoríme o neženatom mužovi v tridsiatke a tých je v arabskom svete požehnane. Islámske právo nedovoľuje, aby došlo k sexuálnemu styku ešte pred svadbou. Preto nečudo, že arabskí muži a ženy túto tému veľmi radi otvárajú s cudzincami, aby sa dozvedeli aspoň niečo, čo súvisí so sexom.

Keď som bola na kurze marockého dialektu vo Feze, skamarátila som sa so svojím učiteľom Muhammadom, ktorý šiel svojím životom v úplnej počestnosti. Raz sme mali debatu a došli aj na chúlostivé témy. Bola som šokovaná z toho, keď mi prezradil svoju predstavu, že moč zo ženy prúdi ako voda zo sprchy. Prechovával túto utkvelú predstavu a bol veľmi prekvapený, keď som mu vysvetlila, že to tak nie je. Myslím si, že mi vtedy ani neuveril.

Nielen sexualita a všetko s ňou spojené, ale aj rodina, teda presnejšie manželka, patria do oblasti tabu. Týka sa to nevzdelaných alebo chudobných vrstiev Maroka, Líbye, Jordánska, ale predovšetkým krajín Zálivu a Jemenu. Tieto krajiny sú stále v otázkach rodiny veľmi uzavreté. Už sme si spomínali, že nielen pre cudzinca, ale aj pre iného Araba, je veľmi ťažké dostať sa do katarskej, saudskej či ománskej rodiny. Rodina tvorí uzavretý celok, kam patrí muž, jeho manželka či manželky a deti. Muži z týchto krajín držia jazyk za zubami, aby sa ani slovkom nepreriekli o svojej žene. Jeden známy z Emirátov, Rášid, ktorý aj s kamarátmi rád chodieva v zime na Slovensko, nikdy, ani pred svojimi najlepšími kamarátmi nehovorí o manželke. Keď sa stretnú a pýtajú sa, ako sa má, opýtajú sa na rodinu, on im odpovie, že chvalabohu sa im darí dobre a tým to končí. Manželka je najcitlivejšia téma. Kamaráti sa domnievajú, že má iba jednu ženu, ale nevedia to naisto.

Prečo si konzervatívni muži strážia tajomstvo o svojej žene? Vždy za tým niečo je. V každom prípade, keď je niečo spútané, musí sa to nejako uvoľniť. A to platí aj v tomto prípade. Možností je viacero. Tento príklad som si vybrala naschvál, lebo ho rozpitvem neskôr v kapitole „Zvláštnosti v arabských vzťahoch" kvôli jeho bizarnosti.

Skoro som zabudla pri téme tabu na fotografiu! Samozrejmou výbavou každého turistu je fotoaparát. Lenže narábať s ním v arabských krajinách nie je úplnou samozrejmosťou. Očakáva sa, že turista si odfotí archeologické pamiatky, verejné miesta, ale fotografovanie ľudí môže byť spojené s problémom. Hlavne v tom prípade, ak si bez dovolenia odfotí ženu či ženy. Povedzme si pravdu, keď fotíme, fotíme niečo nezvyčajné. Práve preto nás láka zaostriť na zahalené ženy, lebo také doma nemáme. Našej kultúry sa zahaľovanie netýka. Zahalené ženy sú pod kľúčikom svojho muža, otca, brata a hlavne samej seba. Ak teda nechcete mať problém, radšej sa foteniu zahalených žien vyhnite alebo si ho dopredu dohodnite. Prípadne, ak sa dá, urobte tak, aby vás nikto pri tom nevidel. Je to lepšie, ako potom riešiť nedorozumenie, ktoré je podľa nás bezpredmetné. Deti sa fotia celkom rady, ale keď sú medzi nimi dievčatá v predpubertálnom veku, tiež si treba dať pozor. Môže sa stať, že začnú vehementne protestovať, ujdú alebo dokonca začnú po vás hádzať kamene! Ak si od-

fotografujete muža, ešte si s vami potrasie rukou. Aj tento moment poukazuje na to, že mužsko-ženské vzťahy sú nevyvážené.

Náboženské témy

Možno si spomínate na pobúrené reakcie muslimov na karikatúry proroka Muhammada v dánskych novinách. Miestami som nadobudla pocit, akoby bola vykopaná stará vojnová sekera medzi Orientom a Západom. Niektoré arabské a muslimské krajiny uvrhli na dánske výrobky hospodárske embargo a určite ste zaregistrovali, ako rozzúrené davy ničili dánske veľvyslanectvá. Miestni vojaci pri ochrane diplomatov zastrelili asi 100 ľudí... Na tomto príklade vidno, že muslimovia berú otázku osoby proroka Muhammada veľmi osobne, dokonca osobnejšie než urážku seba samého. Je pre nich najvyššou pozemskou autoritou. Aj keď Muhammad bol človekom, svojím nezameniteľným miestom v isláme a muslimskej spoločnosti má – ak by sme ho chceli porovnať s kresťanstvom – postavenie na úrovni Ježiša. Je zaujímavé, že arabské filmy nikdy nezobrazujú proroka Muhammada, na rozdiel od historických filmov západnej proveniencie, v ktorých sa bežne vyskytuje postava Ježiša alebo iných prorokov spomínaných v judaistických a kresťanských písmach. Napriek tomu, že muslimský prorok bol človekom, vo filme sa objavuje iba nepriamo, keď sa zobrazujú udalosti akoby z jeho pohľadu. Keď hovorí, v zábere je prázdno alebo okolitá krajina. Muslimovia prechovávajú takú úctu k Prorokovi, že pre tvorcov neexistuje žiadna osoba, ktorá by dosahovala úroveň a schopnosti Posla Božieho. Spodobenie Proroka by mohlo vnucovať divákom konkrétne predstavy, ktorým sa islám principiálne vyhýba. S podobným javom sa stretávame v stredovekom výtvarnom umení, aj to skôr v perzskej než arabskej oblasti: postava Proroka na maľbách máva tvár zahalenú závojom.

Ďalším tabu je akékoľvek spodobovanie Boha. Ten je dokonale abstraktný a vedomím smrteľníka neuchopiteľný, takže aj kontakt

s ním môžu sprostredkúvať iba anjeli. Preto je tiež pre muslima neprijateľné kresťanské ponímanie Boha ako Trojice. Vysvetľovanie, že aj v kresťanstve ide iba o jednu bytosť, je veľmi náročné. Do akýchkoľvek náboženských diskusií sa radšej netreba púšťať, lebo nezhôd alebo zdanlivých nezhôd je v tejto oblasti dostatok. Je veľmi dôležité uvedomiť si vzťah muslima k Bohu a Prorokovi; ak to pochopíme, priblížime sa k pochopeniu myslenia a správania muslima a môžeme predísť mnohým nepríjemným situáciám.

الشَّمَّاخ

S tabu prekračujúcim hranicu existencie pozemského života som sa stretla vo viacerých prípadoch. S už spomínaným kamarátom Hamadom som v Káhire viedla diskusiu o vesmíre a postupne sme došli až k otázke jeho vzniku, vyčleňovaniu entít a pod. Keď som s tým začala, Hamad sa zhrozil a povedal mi, že on sa o tejto téme so mnou baviť nebude, lebo to považuje za rúhanie sa Bohu a tým pácha hriech. Vo svojich diskusiách bol ochotný ísť len po hranicu existencie Boha. Tam sme aj skončili. Úplne ma to zaskočilo, jednoducho usekol rozbehnutú diskusiu! Podobnú, zato oveľa bizarnejšiu skúsenosť mi sprostredkoval kamarát Stano, ktorý sa poznal s jedným kuvajtským astronómom. Aj oni došli k otázke vzniku vesmíru, planét a hviezd. Kuvajtský astronóm (študoval v USA) nielenže nevedel zdôvodniť prepojenie Boha s existenciou vesmíru, ale tiež o týchto témach nechcel hovoriť! Tak sme sa my so Stanom zamysleli a spýtali sa samých seba, načo vôbec študoval astronómiu. Čo mu prináša? Ako mu rozširuje obzor? Radšej mohol navrhovať nádherné mešity, ako žiť celý život s vnútorným rozkolom, ktorý sa vynorí pri diskusii s hĺbavejším partnerom!

الشَّمَّاخ

Tabu je spojené aj s ďalšími náboženskými otázkami, ktoré sú dané ako dogmy. Do nich patrí aj 5 pilierov islámu. Vonkajší prejav možno veľmi dobre pozorovať počas ramadánu, mesiaca zasväteného pôstu. Arabské krajiny priamo či nepriamo nútia ľudí prítomných v ich krajine tento zvyk rešpektovať, vrátane príslušníkov

iných náboženstiev, ktorých existencia je v danej krajine povolená. Jesť či piť počas tohto mesiaca na verejnosti je tabu. Ak niekto zhreší, môže dokonca zasiahnuť aj polícia či mravnostná polícia.

الشَّمَّاعُ

Vynára sa mi jeden zážitok z Emirátov. Bola som s kolegami na obchodnom rokovaní v Abú Dabí a po jeho skončení sme boli už náramne hladní. Čakala nás cesta do Dubaja a šli sme zámerne pomaly, aby sme videli do prízemí budov, či bude aspoň nejaký americký *fast food* otvorený. Chvalabohu, našli sme. Bol to jeden z mála, ktorý dostal licenciu na to, aby mohol mať otvorené aj v čase pôstu, teda pred západom slnka. Vnútri sme sa však najesť nemohli a museli sme si hamburgery zobrať do auta. Predavači nás ešte upozornili, aby sme si, keď budeme jesť, dali do okna reflexné fólie (ktoré som v aute vozila permanentne), aby nám nikto nevidel do auta. Po tom, čo sme do seba hodili vytúžený hamburger, sme sa všetci traja zhodli, že s takým pocitom viny, s ktorým na nás doliehala miestna spoločnosť, sme ešte v živote nejedli!

الشَّمَّاعُ

Na jednej strane sú pravidlá, na druhej realita. V každej arabskej spoločnosti pri určitej situácii sa nájdu odchýlky. V tomto prípade situáciu podstatne dotvárali predavači – *gastarbeitri* z Filipín a Indie, ktorí v hosťovskej krajine, Emirátoch, stále žijú v strachu. V strachu z toho, že ich vyhodia z práce, potom z krajiny. Je pre nich výhodné v Emirátoch pracovať, lebo tak zarobia aspoň čo-to pre svoju rodinu za morom. Na práci v krajine Zálivu sú odkázaní. Preto rešpektujú miestne pravidlá, ktorým ani nerozumejú, a to až do takej miery, že ich preháňajú. Takto vžité a vlastnými pocitmi vygradované ich vnucujú ďalej.

SEXUALITA A MUŽSKO-ŽENSKÉ VZŤAHY

So sexualitou v arabskom podaní sa stretávame v rozprávkach Tisíc a jednej noci, ktoré cez preklad do francúzštiny priniesol Európe francúzsky orientalista a diplomat Antoine Galland začiatkom 18. storočia. Jeho preklad bol popri biblii v tom čase najčítanejšou literatúrou v Európe. Rozprávky, ktoré sú plné erotiky a frivolnosti, ostro kontrastujú so sexuálnou zviazanosťou dnešných čias, aj keď v mnohých prípadoch iba navonok.

Sexualita je v arabských krajinách, a teda aj v isláme, braná pragmaticky. Sex podľa starších islámskych vedcov bol vnímaný dokonca ako bohumilá činnosť, ak viedol k splodeniu muslima. Islámska právna veda sa dnes vo svojom výklade ohľadne sexuality veľmi rôzni. Koľko vedcov, toľko názorov. Existujú početné výklady sexuality, v jednom sa však zjednocujú – že sexualita sa pripisuje výhradne žene. Predstavu o aktívnej ženskej sexualite islámski vedci zúžili na jej aplikovanie v rámci manželského vzťahu, v ktorom ju muž koriguje podľa svojho vlastného uváženia. Nech si hovoria islámski právni vedci, čomu veria, život ukazuje svoju vlastnú cestu. Cesta sexuality v arabskom svete je podľa mňa v mnohom ohľade zmätená, neprirodzená, násilne predpisovaná a zároveň frivolná až obscénna. Z právneho hľadiska sa posudzuje podľa vzorov zo 7. storočia.

Mám pocit, že táto moja kniha hovorí zväčša o mužsko-ženských vzťahoch. Bavíme sa o nich pri gestách, dotykoch, fajčení vodnej fajky, rodinných zväzkoch... Skutočnosť, že často musím rozlišovať, že toto platí pre muža a toto pre ženu, je potvrdením, že mužské veci

fungujú inak ako ženské. Ide teda o niekoľkonásobné potvrdenie, že prístup k pohlaviam je nerovnaký.

U nás aj všade inde na svete sa aj tak celý život krúti okolo vzťahov. Vzťahov partnerských, rodinných, pracovných, pouličných, priateľských či nepriateľských. Stále riešime niečo s ohľadom na to, akej osoby sa vec týka. Rozhodovanie, či ide o muža alebo o ženu, má vplyv na to, akú tendenciu vývoja volíme. V arabskom svete je to o tom istom, len inak, niekedy dosť inak... Deje sa tak z dôvodu, že Arabi si svoje vzťahy postavili na rôzne priečky a jednotlivých účastníkov vo vzťahoch zadelili do príslušného šuplíka. Pridelili im jasnú rolu, a preto tendencie vývoja vzťahov u nich sú jednoznačnejšie.

Aj keď v tejto knihe spomínam konkrétne prístupy arabských mužov k ženám cudzinkám, väčšinou sa venujem práve domácim pomerom. Hoci na prvý pohľad vybrané príbehy pôsobia tak, že sú špecifické, treba si uvedomiť, že v arabskom svete sa považujú za štandardné. Sú integrálnou súčasťou mnohých arabských manželstiev a vzťahov. Zvláštne na cudzincov pôsobia preto, lebo v Európe sa mnohými otázkami vôbec nezapodievame, ani nás len nenapadnú. A kvôli ich zbytočnosti v modernom, liberálnom svete sa nimi ani zaoberať nepotrebujeme!

Sobáš na prvý pohľad

V Emirátoch som sa zoznámila s jedným katarským mladíkom. Do Emirátov chodieval dohliadať na svoje závodné ťavy v Nadd aš-Šabá. Práve som bola s autom v servise a Abdulláh si vedľa mňa kupoval najnovšiu Toyotu Landcruiser. Poznali sme sa asi hodinu, dokončovali sme administratívu okolo našich áut a zrazu Abdulláh spustí pesničku, ktorú som v arabskom svete počula už stokrát. Že sa mu páčim, prekážka vo vzťahu nie je, lebo on je rozvedený a je z dobrej rodiny. Ďalej mi popísal, že pracuje priamo v díwáne[18] emíra, je dobre zabezpečený a že si ma chce vziať za ženu. A rovno

pokračoval hodnotením nielen môjho všeobecného zovňajšku, ale hneď zhodnotil aj moje prsia, brucho, zuby a členky. Priznám sa, že už som ani nebola prekvapená. Zhovievavo som si vypočula, čo mi všetko ponúka a ako sa snaží. Keďže viem, že takýto spôsob u Arabov nie je ojedinelý a navyše mladý Katarčan vychádzal z tradičného prostredia, schladila som ho výchovnou spŕškou, ako sa má správať gentleman. Lenže európsky gentleman a arabský gentleman majú o gentlemanstve úplne inú predstavu!

Nebolo to prvýkrát, čo som počula takúto reakciu na ženské vnady. Prvýkrát to bolo na univerzite, keď sme preberali predislámskych básnikov. Tí vo svojej poézii často plačú za milenkami, respektíve ilúziou mileniek. Opisujú ich ňadrá, krásny chrup a vytŕčajúce členky. Mňa Abdulláh zhodnotil presne tak isto – zhodnotil ma ako tovar, ktorý sa núka niekde na trhu, či ako dohadzovač, ktorý ponúkal devy na vydaj. Aj vtedy platilo, že ak má žena členky opuchnuté, nevydá sa. Nechcel ju žiadny muž. Opuchnuté členky hovorili o chorobe alebo predpovedali nedostatočnú žiadostivosť ženy. Mimochodom, tá predstava má naozaj reálny základ! Krásne zuby a guľaté ňadrá vždy šli dobre „na odbyt". Takže prístup niektorých Arabov, hlavne tých, ktorí seba ešte aj dnes označujú za beduínov, hoci jazdia terénnymi autami a bývajú v obrovských betónových stanoch, je dnes v podstate rovnaký ako pred 1400 rokmi!

Spomínaný prípad nebol jediný, keď si ma chcel nejaký muž vziať za ženu po pár hodinách či minútach známosti. Nikoho nezaujímalo, či som vydatá, či slobodná a či vôbec ja niečo chcem! Jedným zo zákazníkov firmy, pre ktorú som v Dubaji pracovala, bol aj dopravný podnik mesta Dubaj – *Roads & Transport Authority*. Projektovým manažérom projektu Dynamického navigačného systému pre mesto Dubaj zo strany zákazníka bol istý Sýrčan Sámir. Nepríjemný, vždy robil zlú krv a prihrieval si svoju polievočku pred emirátskymi šéfmi. Stretávali sme sa na obchodných a technických rokovaniach. Keď som na nich bola ja, vždy sme sa so zákazníkom dohodli. Keď som na nich nebola, nakoniec som tam musela ísť aj tak, aby sme niečo vybavili.

Raz sme boli na výstave o navigácii a satelitnej komunikácii v Abú Dabí. Bol tam aj Sámir. Rozprávali sme sa o spoločnom dubajskom projekte, o ďalších krokoch. Vždy som si dala záležať, aby rozhovor s ním prebiehal formálne a vecne. Po niekoľkominútovej diskusii mi Sámir tiež s formálnym výrazom na tvári hovorí, že má pre mňa ďalší projekt. „Mám pre teba projekt sobáša. Zoberieš si ma?" spýtal sa ma chladne. Nevedela som, či sa mám smiať, alebo ho niekam poslať! Musela som sa rýchlo otriasť a zareagovať. V tom momente ma napadlo arabské príslovie *as-Ság bis-ság*!, teda „oko za oko"! a zrazu som mu s vážnou tvárou povedala „*nie!*" a chladne, ako keby sa nič nestalo, som pokračovala ďalej o dubajskom projekte. Sámir tiež bez jediného mihnutia oka pokračoval ďalej. Tváril sa, že sa nedeje nič, na čom by mu záležalo. Keď som to povedala mojim slovenským kolegom, zostali z toho pobúrení ešte pekne dlhú dobu!

Uvedená situácia bola príkladom pragmatického a vypočítavého prístupu muža k výberu svojej ženy. Presne takého, ako ho opisujú islámski učenci. O city vôbec nejde! Načo? Manželský život sa nejako upraví do požadovaného rámca, žena sa vždy prispôsobí podľa toho, čo zavelí jej muž. Oba prípady som vzala s nadhľadom. Svoju jasnú reakciu som neriešila. Predmetom môjho záujmu bola arabská žena, ktorá by návrh na sobáš predostretý týmto spôsobom privítala. Je veľa žien v arabskom svete, ktoré nemajú možnosti zoznámiť sa s opačným pohlavím. Pre ne je popísaný spôsob vykúpením z obávaného spoločenského handicapu – starodievoctva. A slobodný muž si sobášom a mužskými potomkami zároveň potvrdzuje svoju mužnosť.

Arabský patriarchálny svet prejav mužnosti vyžaduje, inak sa muž vníma ako neplnohodnotný. Mnohé arabské ženy zažívajú svoje prvé vzťahy až po tridsiatke. Nemožno zovšeobecňovať, kedy sa ženy v arabských krajinách vydávajú. V Jemene rodičia vydávajú svoje dcéry aj ako desaťročné a v Kuvajte aj po štyridsiatke! Tým, že sexualita je braná vyslovene pragmaticky, existuje živná pôda na dohadovanie sobášov spomínaným spôsobom, kde city rolu nehrajú...

Ako si nájsť životného partnera?

V spomenutých prípadoch Abdulláha a Sámira môžeme brať ako pokrok fakt, že si ženu chcú vybrať sami. Je potešiteľné, že v tomto konzervatívnom oceáne mnohé partnerské vzťahy vznikajú už prirodzene – na základe vlastného výberu. O to šokujúcejšie je, že nezriedka aj dnes voľba životného partnera nie je v rukách tých najzainteresovanejších!

Jeden môj známy Iračan, Saad, žije v emirátskej Šardži a vlastní malú požičovňu áut. Saad je príjemný človek, ako tvrdili aj moji kolegovia, len sa s ním nedá inak ako po arabsky. Dohodla som sa s ním na dobrých cenách prenájmu, a potom sme dlhú dobu požičiavali autá od neho pre mojich kolegov s dlhodobým pobytom v Emirátoch, ale aj tých, ktorí prišli zo Slovenska či Česka služobne. Spolupracovali sme pravidelne a vzťahy prestali byť striktne formálne. Raz sa ma Saad opýtal, či poznám najlepšiu irackú reštauráciu v Emirátoch, v ktorej robia aj povestnú rybu masgúf[19]. Slovo dalo slovo, a tak sme si raz zašli do spomínanej reštaurácie. Počas večere sme sa dostali aj k osobným témam. Povedal mi, že on ako tridsaťtriročný je vonku so ženou prvýkrát vo svojom živote. So ženou, ktorá nie je jeho mama, babka, teta, sesternica... Úprimne sa mi priznal, že ani nevie, ako sa má správať, keď je na verejnosti v ženskej spoločnosti. Jeho bezradnosť bola zrejmá, keď som sa naňho pozrela. Bol nervózny, stále sa obzeral, ako keby čakal, že zbadá nejakého známeho a ten ho prichytí s cudzou ženou v reštaurácii! Jedného dňa, keď som prišla k nemu do požičovne, mi povedal, že ide na minimálne dva mesiace do Iraku. Po dlhšom vyzvedaní, čo tam bude tak dlho robiť, keď má v Šardži firmu, mi prezradil, že sa ide ženiť. Nevestu mu vybrala mama a je to hotová vec. Má sa vrátiť domov a svadba bude vystrojená. Keď túto správu zo seba ako „z chlpatej deky“ dostal, po chvíli sa mi začal zdôverovať. Že sa ženiť nechce a určite nie tradičným irackým spôsobom, teda takým, že matka

vyberie nevestu a on ju uvidí prvýkrát rovno na svadbe. Evidentne zvádzal so sebou vnútorný boj, boj medzi vzdorom a poslušnosťou arabského syna. Vraj nemôže matku sklamať a povedať jej, že ženiť sa nebude s tou, ktorú mu ona vybrala. Domov pôjde v nádeji, že sa s matkou dohodne a pokúsi sa svoj osud zvrátiť. Milý Saad nakoniec odcestoval do rodnej Násiríje. Vrátil sa až po pol roku. Potvrdilo sa, že utkvelá predstava matky a celej rodiny bola silnejšia ako Saadov vzdor. Na moju otázku, aká je jeho žena, mi Saad ani nevedel nič povedať. Po návrate z Iraku sa Saad zmenil. Stal sa nervóznym a nepokojným, lebo ako človek dobrého srdca vedel, že už nie je sám, že má zodpovednosť, že ho doma čaká žena, ktorá ho potrebuje.

Podobne bol na tom môj kamarát, spomínaný Kuvajťan Hamad, s ktorým som sa zoznámila v Káhire, kde pôsobil takisto ako ja na pozícii diplomata na svojom veľvyslanectve. Slovensko sa v tom čase usilovalo získať miesto nestáleho člena OSN, a tak som obehávala arabských diplomatov a lobovala u nich za Slovensko. S viacerými z nich som prišla viackrát do styku, a tak sa stalo, že v Lige arabských štátov a arabskom diplomatickom zbore som bola varená-pečená. Hamad bol jedným z tých arabských diplomatov, s ktorým som sa stretávala aj na priateľskej platforme.

Po dlhšej dobe, keď som vstúpila do bližšieho kontaktu s Hamadom, prišlo aj na také témy ako sex a manželstvo. Aj keď Hamad bol oproti Maročanovi Muhammadovi a Iračanovi Saadovi svetaznalý, dlhodobo pôsobil v liberálnej – oproti konzervatívnemu Kuvajtu – Káhire, vybavoval záležitosti vysokého rangu, ako beduín sa riadil prísnymi tradíciami. K nim patrilo aj to, že svoju manželku videl po prvýkrát na svojej vlastnej svadbe. Vybrala ju Hamadova mama a z rodiny. Jedna sesternica sa vekovo hodila, a tak matka rozhodla, že práve ona bude Hamadovou ženou. Aby bolo jasné, bratanci a sesternice si od istého veku prestávajú vidieť do tváre a vôbec stretávať sa. Totiž dievčatá, keď ešte ani netušia o svojom ženstve, sa začínajú zahaľovať. Lepšie povedané ich rodičia respektíve širšia rodina rozhodne o tom, že budú chodiť zahalené od napríklad šiestich, ôsmich alebo desiatich rokov. Stretávať sa prestanú preto, lebo rodi-

čia usúdia, že z dieťaťa vyrastá mladá dievčina či mladík s prebúdzajúcim sa záujmom o druhé pohlavie. Aby boli uťaté rodiace sa alebo potenciálne vzťahy a predstavy o opačnom pohlaví, je potrebné dievčatá od chlapcov oddeľovať. Preto si Hamad svoju budúcu ženu ani nepamätal, lebo ju naposledy videl ako sedemročný. Fakt, že si má vziať za ženu sesternicu, neriešil, lebo predovšetkým u novodobých beduínov z krajín Zálivu sobáše medzi blízkymi rodinnými príslušníkmi nie sú žiadnou výnimkou. Z takýchto manželstiev potom vzchádzajú deformované a degenerované deti. Hamad hlavne neriešil otázku výberu svojej životnej partnerky. Vybavila to zaňho matka. Navyše, ani neprotestoval, poddal sa rozhodnutiu v súlade s tradíciami svojho kmeňa.

Hamadov príklad je jedným z tisícok v Kuvajte, Saudskej Arábii, Katare, Jemene či Emirátoch. Feromóny vždy sadnúť nemusia. Potom sa mladý pár vo svojom vzťahu len tak pretĺka, hľadá si vlastnú cestu koexistencie. Vie, že rozvod je nemožný alebo takmer nemožný...

K opačnému pohlaviu cesta zarúbaná

Komunikácia a vzťahy arabských detí sú iné ako u našich detí. Naschvál nehovorím o muslimských, lebo tento jav poznám z arabského prostredia, teda aj kresťanského. Deti arabských kresťanov, ktorí, aj keď sú v styku s opačným pohlavím liberálnejší, predsa len žijú v rovnakom geopriestore. Ten dolieha na každého, či ide o muslima, kresťana, inoverca alebo neverca. Segregácia pohlaví v arabských spoločnostiach nastáva už od útleho veku.

Keď sa rodina rozhodne začať svoje nedospelé dievča zahaľovať, prestane sa dievča stýkať s chlapcami. Takto pekne rastú obe pohlavia pri sebe bez toho, aby sa stýkali. S nezahalenými tvárami sa stýkajú iba členovia rodiny – rodičia a deti do určitého veku či ženská časť rodiny. Aj to nie je všade pravidlom. Aj napriek oddeľovaniu sa však záujem o druhé pohlavie skôr či neskôr prebudí. V škole sú všetci pod drobnohľadom, často sa uplatňuje princíp oddelených

dievčenských a chlapčenských tried. Najstiesnenejšie pomery vládnu v krajinách Zálivu. V porovnaní so školou však ulica poskytuje väčšiu voľnosť.

V celom Zálive funguje lístočkové zoznamovanie. Chlapci sa vezú v jednom aute. Vedľa nich auto šoféruje dievčina. Otvoria si okno, chlapci vhodia lístok so svojím telefónnym číslom a idú ďalej. Kontakt je nadviazaný. Nápadité spôsoby, ako sa zoznámiť, uplatňujú nielen mladí Kuvajťania. Ja som zažila zaujímavú skúsenosť práve s Kuvajťanom. Raz, keď som sa vracala domov, po naskočení zelenej som prudšie vyrazila dopredu. Periférnym videním som si všimla, že v ľavom pruhu vedľa mňa šoféruje mladík, ktorého som, ako sa zdalo, podnietila svojou dynamikou. Po ďalšiu križovatku ma nespustil z oka. Stále šiel vedľa mňa, či som spomalila alebo zrýchlila. Sledoval ma cez všetky križovatky od začiatku pobrežnej magistrály Gulf Road, aj keď som odbočila domov do štvrte Salmíja. Stále ma sledoval, šiel za mnou. Zaparkovala som pri bytovke, kde som bývala, a mladík vedľa mňa. Vyšla som z auta, vyšiel aj on. Pánom situácie som bola ja. Zjavne bol odo mňa mladší. Rozvážne som sa pubertiakovi prihovorila a už o chvíľu sa mladík radšej bral kade ľahšie...

V jednom z bytových domov v Kuvajte, kde som bývala, sa pravidelne každý víkend konali bujaré víkendové akcie. Celý týždeň do bytu na prízemí nikto nechodil, zato cez víkend v ňom arabská moderná hudba neutíchala až do ranných hodín. Cez víkend do bytu vchádzala úplne zahalená žena a muž. Vždy každý osve. Inokedy ich tam vídať nebolo. Keď sa v ňom schádzali, vôňa kadidla prenikala až na chodbu. Okrem hudby bola neklamným znakom ich prítomnosti v byte. Keď som tento prípad spomenula svojim kuvajtským známym, komentovali ho tak, že tak robievajú kuvajtské páry, čo spolu randia. Muž prenajme byt v štvrti, kde bývajú väčšinou cudzinci, ktorí sa do miestnych vzťahov radšej nemiešajú, a v ňom sa schádza so svojou priateľkou. Buď ešte nie sú zosobášení, alebo je každý vo svojom manželskom zväzku, alebo je niekto z nich rozvedený, čo sa stáva pomenej. Zaujímavé je, že na jednej strane sa snažia skryť pred pohľadmi svojich rodín, na strane druhej sa prezentujú príliš okázalo na to, aby zostali v utajení.

Sex a láska – dve odlišné veličiny

Do mozaiky absencie citov pri riešení manželských problémov mi zapadá jedna emirátska rozhlasová poradňa, kde rady do manželského života dáva náboženská autorita. Takých programov existuje v arabskom éteri nemálo. Spomínanú reláciu si vypočul môj arabský kamarát Saláh, ktorý vzhľadom na prílišnú bizarnosť a cynickosť diskusie – dokonca aj pre arabského a zároveň muslimského poslucháča – mi po jej skončení rovno zavolal. V rozhlasovej manželskej poradni sedel imám, ktorý ako islámska autorita odpovedal na rôzne otázky manželského života, vrátane témy sexu. Poslucháč položil imámovi otázku, či môže so svojou ženou súložiť odzadu, teda či túto polohu islám povoľuje, pretože ho spomínaná poloha baví. Úplne otvorene sa poslucháč s imámom detailne a na tvrdo bavil o technikách polohy „zo zadu". O tom, že sa situácia týkala konkrétnej ženy a či sa jej to páči alebo nie, nebola ani zmienka. Muž nepotreboval o tejto téme so svojou ženou diskutovať, potreboval si svoj názor utvrdiť u náboženskej autority. Preto, lebo keď mu jeho počínanie schváli imám, správny vyznávač už nepotrebuje riešiť dilemu sám so sebou či s najbližšou osobou, ktorej sa záležitosť týka. Žena s veľkou pravdepodobnosťou nebola vhodnou osobou na vyriešenie náboženského problému polohy pri sexe. Celý rozhovor ešte aj pre muslimského Araba, ktorý mi ho sprostredkoval, vyznel: „Ako si čo najlepšie zasúložiť". Neviem, či mal poslucháč svoju manželku aj rád, alebo bola iba nástrojom na uspokojovanie jeho sexuálnych a reprodukčných potrieb. V arabských krajinách sexuálne poradenstvo donedávna rozšírené nebolo, a preto náboženská autorita – imám – očividne vypĺňa túto prázdnotu.

Spomienky na gynekologickú prax

Starostlivosť o novorodenca a dieťa je v arabskom svete pomerne dobrá. Týka sa to hlavne súkromných nemocníc či kliník. Dokonca aj štátne nemocnice poskytujú veľmi dobrú starostlivosť o dieťa. V tomto prípade hovorím hlavne o krajinách Zálivu. V ostatných krajinách arabského sveta je na pôrod lepšie uprednostniť súkromnú kliniku. V kontraste s tým gynekológia v tomto svete poriadne zaostáva. V mnohých krajinách sa akceptuje fakt, že gynekológom musí byť výhradne žena. Mnohí muži, a to nielen fundamentalisticky založení, svoju ženu k mužskému gynekológovi nepustia. Je veľmi zriedkavé, aby sa medzinárodné verejné fóra stretli s arabskými odborníkmi z oblasti gynekológie či reprodukčného zdravia. Ak sa takí z arabskej krajiny vôbec nájdu, zväčša ide o absolventov západných univerzít, ktorí svoj realistický prístup v tejto spoločnosti ťažko presadzujú. Antikoncepcia je v arabských krajinách už pomerne rozšírená, ale iné doplnky podporujúce ženské sexuálne zdravie nedostať. Kondómy a tehotenské testy sú dostupné všade. Vedomosti arabských gynekológov sú niekedy zarážajúce. Mnohí sa opierajú o stáročné povery. Konkrétnym príkladom je skúsenosť mojej slovenskej známej v Emirátoch, ktorej gynekologička povedala, že keďže dojčí, otehotnenie jej nehrozí. Otehotnieť bude môcť až vtedy, keď skončí s dojčením. Keďže sa s takouto odpoveďou moja známa nestotožnila, vypýtala si antikoncepciu. Gynekologička jej povedala, že o jej udelenie musí požiadať ministerstvo zdravotníctva. Dokonca ani nie je isté, či ministerstvo jej žiadosti vyhovie. To je dosť prekvapivé v porovnaní s Egyptom, kde antikoncepcia je k dispozícii vo všadeprítomných lekárňach buď na lekársky predpis, alebo aj bez neho.

Keď som sa prvýkrát dozvedela, že materská dovolenka vo väčšine arabských krajín trvá tri mesiace, bola som prekvapená. Po nej matka pokračuje vo svojej práci. O dieťa sa stará zvyčajne niekto z rodiny. Samozrejme to sa netýka žien, ktoré sú celý život v domácnosti, a tých je teda požehnane.

Možno si niektorí z vás spomínajú na hrozné zemetrasenie v Iráne v decembri 2003. Aj keď je Irán nearabská krajina, náboženstvom väčšiny jej obyvateľstva je islám. Dokonca aj v správach hovorili o tom, že mnohé ženy zomreli, lebo nebol dostatok ženských lekárok a záchranárok. Mužských ošetrujúcich totiž k zraneným ženám nepustili. Lepšie je nechať ženu zomrieť, ako keby ju mal cudzí muž, hoci je to lekár, uvidieť nahú či polonahú. Z ľudského hľadiska považujem tento prístup za viac než absurdný a neúctivý k životu.

Jemenské príbehy

Jednou z mála krajín, kde som mala vyslovene stiesnený pocit, a to napriek arabistickému nadšeniu, bol Jemen. V hlavnom meste Sanaá, ktoré leží vo vnútrozemí, sa na mňa lepili hladné pohľady jemenských mužov. Také vyhladované, že kde-tu niektorému z nich i slina vytiekla. A to napriek tomu, že som nosila dlhé nohavice a rukávy a stále som bola v mužskej prítomnosti.

Znova odbočím v spomienkach k pani Anke, ktorá si v Sanaá založila gynekologickú prax. V tom čase to bola jediná súkromná gynekologická ambulancia v Jemene. Pani Anka sa z Československa presťahovala spolu so svojím jemenským manželom na územie historickej *Arabie Felix*. Jej zážitky z jemenskej gynekológie boli nekonečné. Šokujúce a senzitívne zároveň. Ako hovorila, sama bola z mnohých vecí zarazená. Rovno na začiatku mi oznámila prekvapivú informáciu, že väčšina jemenského obyvateľstva trpí pohlavnými chorobami. V podstate ich ani nikdy nedoliečia, nepreliečia. Niekedy na ne ani lieky neboli a potom, aj keď boli, boli zbytočné, lebo neviazaný sexuálny život pokračoval ako predtým. A to sa deje v krajine, ktorá sa tvrdo riadi náboženstvom, čo striktne vymedzuje sexuálny život. Realita je však úplne iná! Je tu obrovská promiskuita a najhoršie je, že protagonisti často ani nevedia, s kým idú „do postele".

Ženy v Sanaá chodia zahalené v čiernom od hlavy po päty, vrátane závoja cez tvár, t. j. vidno im iba oči. Takto sa obliekajú práve z náboženského dôvodu. Droga *kát*, ktorú podrobnejšie opisujem v podkapitole „Miestne drogy", má tiež svoje na rováši. Vďaka nej chodia muži večer domov „skatovaní", niektorí pod obraz boží! Po-

tom doslova divoko skočia na ženu, rýchlo sa uspokoja a zaspia. Potom príde ďalší deň, keď si zasa treba zakatovať. Presne takto to vyzerá vo väčšine jemenských domácností každý deň – tak to popísali stovky až tisíce jemenských žien pani Anke. Rutinný rodinný život, zviazanosť mužsko-ženských pomerov a takmer každodenná sfetovanosť kátom majú za následok to, že muži sa v konečnom dôsledku sexuálne odreagujú a na ženy sa zabúda. Slúžia iba ako matrace na rozkoš a ako forma na plodenie potomkov, najlepšie mužských. Takto sa cítia nedocenené, muži im nevenujú žiadnu nehu, sú k nim hrubí. Ženy sú nespokojné a hľadajú svoj spôsob uspokojenia.

Aj keď je moja skúsenosť z väčšiny arabského sveta práve takáto, Jemen má svoje špecifikum. Jemenské ženy v čiernej *abáe*[20], so závojom na tvári si vyjdú do ulíc, vezmú si taxík a vyvezú sa niekde na okraj mesta. Tam si to v skrytej uličke rozdajú priamo s taxikárom. Ona ho vidí, on ju nie. Vidí jej iba oči, ktoré vykúkajú cez štrbiny závoja. Taxikár nikdy nezistí, kto bola tá žena, s ktorou zažíval intímnu chvíľu. Ona si zasa nemôže dovoliť, aby ju spoznal. Následky podozrenia z nevery by boli pre ňu fatálne. Takto to funguje v mnohých jemenských rodinách. Potom sa sexuálne prenosné choroby šíria jedna radosť a zastaviť ich nie je možné. Ak by sa dôsledne sledovali aktéri týchto aktivít s cieľom preliečiť ich chlamýdie, kvapavku, rôzne vyrážky či iné choroby, nevyhnutne by došlo k ich identifikácii. A to sa nemôže stať! Za žiadnych okolností!

Pani Anka si takýchto príbehov vypočula nespočetné množstvo. Ženy k nej prechovávali dôveru. Mohli sa na ňu spoľahnúť. Každý príbeh je veľmi osobný a senzitívny. K jeho citlivosti ešte pridáva fakt, že sa tak deje v jemenskej muslimskej spoločnosti.Nasledujúci príbeh hovorí za všetky.

Jedna z mnohých pacientiek sa prišla do ambulancie vyplakať. Nemala a nemohla svoje trápenie komu povedať, lebo ešte by jej príbeh vrhol zlý tieň na ňu samotnú. Je ochotná ho povedať akurát pani Anke, ktorá sa stala búťľavou vŕbou pre stovky svojich pacientiek. Táto žena prišla do jej ambulancie doškriabaná a dobitá. Pani

Anka sa pýta, čo sa jej stalo. Jemenská žena, klasicky oblečená, teda zahalená od hlavy po päty, vyšla do mesta niečo vybaviť. Zrazu vidí, že sa k nej blíži muž. Jej vlastný muž, jej manžel. Hlavou jej preblyslo: „Veď sme neboli dohodnutí, že sa stretneme v meste!“ On ju však nespoznáva! Skrz čiernu masku nevie zistiť, že ide o jeho vlastnú manželku! Prichádza k nej. Správa sa nástojčivo a násilne. On naozaj nevie, že je to jeho vlastná žena! Chytí ju za ruku a ťahá ju do tmavej uličky. Ona sa bráni, on sa s ňou mocuje a ťahá ju so sebou. Dochádza jej to. Ako sa tak handrkujú, nechtiac ju poškriabe. Žene sa napokon podarí utiecť. Je z toho v šoku. Dochádza jej, že jej vlastný muž takto chodí loviť cudzie ženy! A priamo na ulici! Jej vlastný muž! Žena príde domov plná chaosu a vnútorného boja a čaká, kedy sa jej muž vráti. Muž sa domov vráti navečer. Nič sa nedeje, deň ako každý iný. Ona sa mu bojí povedať čo i len slovko. Neodváži sa, lebo nevie, ako by to skončilo, aj keď tuší, ako. Blíži sa noc a s ním nadchádza aj intímna chvíľa. Keď je vyzlečená, zrazu si jej muž všimne výrazný škrabanec na jej ruke. Spýta sa, odkiaľ ho má. Vtedy žena s návalom emócií zo seba všetko vypustí a popíše mu celú situáciu. Muž zlostne reaguje, že to, samozrejme, nie je pravda, že si všetko vymýšľa! Vymýšľa, aby ho diskreditovala! Vymýšľa, lebo ona mu zahýba! A takto to chce zakryť! Nestačilo, že jej strašne vynadal, ešte ju aj dobil! Len preto, aby jeho aktivity zostali utajené. Aby on z toho nevyšiel ako ten zlý! Muž a žena zostali žiť spolu v manželstve aj naďalej.

الشَّمَّاعُ

Rozviesť sa v jemenskej spoločnosti by nikam neviedlo. Podpora na súde v takomto delikátnom prípade? Ak by sa aj našla, určite by ju muž pre seba zmanipuloval, lebo on si nemôže dovoliť spoločenské *faux pas* takéhoto charakteru. Pre jeho ženu by kauza zasa skončila katastrofálne. Rozprávať by sa s ňou prestali všetci – známi, kamarátky aj rodina. Svojou „povesťou” by pošpinila celú rodinu. Jej by aj tak nikto neuveril! Výpoveď ženy na súde má predsa nižšiu hodnotu ako výpoveď muža! Presnejšie, polovičnú – výpoveď jedného muža sa rovná výpovedi dvoch žien! A aby svedčila žena, ktorá pozná desiatky či stovky podobných príbehov? To sa v Jemene veru nenosí. Ešte by

ohovorili aj ju. Cudzinka, ktorá si dovolí osočovať dobre postavených mužov? (Iba tí si totiž môžu dovoliť posielať svoje ženy ku gynekologičke.) Možno by jej odobrali licenciu na vykonávanie činnosti a sama by mala problémy a jej rodina tiež. Takto to v Jemene chodí...

Som nesmierne rada, že som sa od pani Anky dozvedela zákulisné jemenské skutočnosti. Keď mi ich hovorila, sama bola z nich smutná. Aj keď sme sedeli u nej doma v trojici spolu s jej jemenskou nevestou, tieto príbehy mi rozprávala po slovensky. Nevesta by jej aj tak neverila. Tá bola zaslepená muslimskou čistotou a vierou, že muslimovia sú tí najlepší ľudia na svete, bez akejkoľvek poškvrny. Preto, keď som sa dozvedela o pár rokov, že pani Anka zomrela na rakovinu, ani som sa nečudovala. V prostredí, kde sa sama snažila fyzicky i psychicky pomáhať nevedomým ženám, bola sama, podľa reakcií vlastnej nevesty pôvodom z „nepriateľského prostredia", vystavená každodennej konfrontácii dobra a zla. Napriek tomu, že jej manžel bol prívetivý, milý, chápajúci pomery v Európe, kde študoval, súžitie s nevestou, ktorá ju doslova otravovala svojou nenávisťou a pohŕdaním, spravilo svoje. Aspoň vo svojich úvahách som vzdala úctu a hold pani Anke za to, čo dokázala pre jemenské ženy spraviť, s akou láskou a pochopením k nim pristupovala. Bola priekopníčkou v jemenskej gynekológii, za čo by jej Jemenci mali postaviť pomník! Ten však kvôli stredovekým pomerom v tejto krajine ešte dlho stáť nebude...

Polygamia prežitkom rozhodne nie je!

V každej arabskej krajine sa rodinné právo riadi muslimským právom, teda šaríou. Šaría povoľuje polygamiu. Polygamia v arabskom, respektíve muslimskom chápaní znamená, že muž sa môže oženiť s maximálne štyrmi ženami a môže s nimi žiť naraz. Správnejšie pomenovanie by teda bolo polygýnia[21]. Podmienkou tohto druhu polygamie je, aby muž rovnako zabezpečil každú zo svojich žien. Samozrejme, týka sa to aj detí s ňou splodených. Zabezpečiť

znamená, poskytnúť každej samostatný dom alebo samostatný byt alebo samostatnú izbu alebo aspoň samostatnú posteľ – podľa toho, na čo má. Taktiež, aby jej venoval rovnaký čas a rovnaké množstvo emócií ako ostatným. Zároveň každej zo svojich žien musí dať rovnaké veno vo forme zlata pri príležitosti sobáša. Ak by hodnota toho vena bola čo i len o dinár vyššia, v rodine by sa strhla obrovská hádka, prečo tá druhá má väčšie veno ako prvá a opačne. Polygamia je z arabských krajín zákonom povolená všade okrem Tuniska. Tunisko ako jediná arabská krajina, či jediná krajina z Ligy arabských štátov, polygamiu vyslovene zakazuje. Ostatné krajiny ju dovoľujú, je v súlade so zákonom. V niektorých arabských krajinách však majú upravené pravidlá pri výbere ďalšej manželky. Napríklad v Líbyi musí prvá žena dať písomný súhlas na sobáš s druhou ženou. V sekularizovaných krajinách ako Sýria, Libanon, Irak, Egypt či Maroko sa na polygamiu začína pozerať s dešpektom. Naopak, v krajinách Zálivu je polygamia bežným javom, avšak v mestách je tendencia k monogamnému spôsobu manželského života. Predsa len zabezpečiť jednu ženu a kopec detí k tomu väčšine mužov k šťastiu úplne stačí. Niektorí z nich, aj keď zostávajú pri jednej manželke, si svoj sexuálny život riešia po svojom, napríklad zákonom povoleným *sobášom rozkoše* či cestovným sobášom alebo klasicky – milenkami, pričom *milenka* nie je ten správny arabsko-muslimský termín.

Ženy žijúce v polygamných manželstvách, ktoré som osobne poznala, tento fakt museli akceptovať. Ani jedna z nich nebola nadšená. A aj keď sa snažili nejako vychádzať s inou ženou svojho muža, vždy ju nenávideli. Bolo to cítiť všade, nenávisť sa prenášala na celú domácnosť a deti. Každá sa snažila byť tou prvou. Čo do dôležitosti jej slovo muselo byť hlavné. Veľakrát som práve takéto správanie mohla pozorovať v rodine beduínskeho Kuvajťana Ájida. S prvou ženou mal šesť detí a potom si zobral prekvapujúco k miestnym zvyklostiam vzdelanú Bahrajnčanku. Ona ho postupne donútila k viacerým veciam, na ktoré prvá žena nemala právo, mohla o nich iba snívať. Respektíve o ne ani nemala záujem. Záujem začala prejavovať až potom, keď sa oženil so spomínanou Bahrajnčankou.

Druhá žena ho postupne dotlačila k tomu, aby prestaval dom, aby jej ako právničke dovolil pracovať, aby jej dovolil šoférovať. Napriek všetkému, prvá bola vždy prvá. Všetci bývali spolu v jednom dome s viacerými bytovými časťami. Oddeľoval ich dvor, ale do okien si videli a nezriedka bolo aj počuť hlasy z opačnej strany domu. Stále sa pozorovali. Stále boli jeden druhému, prvá druhej na očiach. Kuchyňa bola spočiatku spoločná a to tiež robilo problémy. Ktovie, ako si dnes všetci spolu nažívajú...

Šofér na slovenskej ambasáde v Káhire má dve ženy. Prezradil mi to až po nejakej dobe. Nechcel, aby sa to niekto dozvedel a najmä nie jeho druhá žena. V tomto prípade ani jedna zo žien o druhej manželke nevedela. Ako dôvod na manželstvo s druhou ženou uviedol, že jeho prvá žena nemôže mať deti. Má ju vraj strašne rád, ale v arabskej spoločnosti sa muž bez detí hodnotí ako menejcenný; vlastne to ani nie je muž. Jeho prvá žena žije v Alexandrii, kam ju chodieva pozrieť raz, dva razy do mesiaca. Dôvod zriedkavých návštev má adekvátny, lebo práca na veľvyslanectve si vyžaduje nasadenie kedykoľvek, aj cez víkend. Jeho druhá žena žije s ním v Káhire a už mu porodila tri deti, takže šofér bol so svojím rozhodnutím oženiť sa aj druhýkrát spokojný.

Nezabudnuteľnú skúsenosť má jedna pani, Slovenka, žijúca v Kuvajte. V rodných Piešťanoch sa zoznámila s kúpeľným hosťom z Kuvajtu. Po pomerne krátkej dobe známosti jej ponúkol, že si ju vezme za ženu. Ona súhlasila. Vzal si ju so sebou do Kuvajtu, konvertovala na islám, a tak islámskemu sobášu v ceste nič nestálo. Po krátkej dobe manželstva zistila, že jej manžel je už ženatý, a to s Kuvajťankou. Vôbec sa o nej nezmienil. Bol islámskym právnikom a presne vedel, čo a ako si môže dovoliť. A vedel si to aj zdôvodniť. Navyše, v Kuvajte bol doma. Každá žena so svojimi deťmi bývala v obrovskom samostatnom dome. Po troch dňoch vždy menil manželku a prišiel k tej druhej. Keď niektorá v čase, keď mal zostať s ňou, mala menzes, pre jej „nečistotu" ju „odložil" a šiel k ďalšej. S každou mal minimálne štyri deti, aby sa mali čím zapodievať, lebo pracovať ich, samozrejme, nenechal. Aby toho nemal málo, bez vedomia Kuvajťanky a Slovenky si vzal za ženu mladú Egypťanku. Jednoducho

raz si ju doviezol z Egypta domov, kúpil ďalší dom (kuvajtskí islámski právnici na to zrejme majú!) a už mal tri ženy, medzi ktoré si rozdeľoval svoj rodinný život. O pohlavných chorobách sa v takom prípade nediskutuje, to s tým nemá nič spoločné! Keď mi táto pani v dome niekde v kuvajtskej štvrti Salwa, obkolesená štyrmi po sebe idúcimi deťúrencami, svoj príbeh rozprávala, šťastná rozhodne nebola. Bola však aspoň ako-tak zmierená. Nepatrila k tým Slovenkám, ktoré po prechode na islám a sobáši s Arabom zostanú úplne pohltené novým a zaujímavým náboženstvom a vyznačujú sa absolútnou prispôsobivosťou mysle na obraz svojho manžela. Bola však nútená rešpektovať naservírovaný spôsob života, o ktorom nebola predtým informovaná a v stave zamilovanosti ani sama nič neurobila preto, aby sa o rôznych modalitách života v arabskom svete informovala.

Rozvod po arabsky

Možno niektorí z vás počuli o trojnásobnom zapudení ženy. Áno, ešte aj dnes, v moderných časoch v konzervatívnych rodinách, presnejšie povedané vo fundamentalistických, teda tých, ktoré sa viažu k fundamentu – základu náboženstva – stačí, keď muž trikrát po sebe povie svojej manželke: „Rozvádzam sa s tebou!“. Týmto je rozvod spečatený. V dnešných časoch je ešte potrebné túto záležitosť potvrdiť písomne na príslušnej inštitúcii. Podčiarkujem, že na rozvod stačí uvedené mužské želanie. Mienka ženy podstatná nie je a žena sa takýmto spôsobom ani rozviesť nemôže. Ak by aj štyridsaťkrát vyslovila: „Rozvádzam sa s tebou!“, nestalo by sa vôbec nič.

V skutočnosti sa rozvádza veľmi málo arabských manželstiev. Aj keď je tendencia stúpajúca, ani zďaleka sa nepribližuje k európskym štatistikám. Na prvý pohľad by to mohlo byť pozitívne, keby nie keby. Patriarchálny spôsob života v celom arabskom svete udáva jasný smer. Všetko sa riadi podľa požiadaviek, predstáv a želaní muža. Ak sa niečo nepáči mužovi, rieši to. Vždy svojím spôsobom – novou manželkou, špeciálnymi typmi sobášov, rozvodom či mi-

lenkou. Ak sa niečo nepáči žene, jej možnosti sú limitované. Vyššie sme si spomenuli nejaké možnosti v rámci manželského života. Pokiaľ ide o rozvod, ten teoreticky existuje všade, ale v praktickej podobe sa ako-tak akceptuje v Egypte či Libanone. Rozvod zo strany ženy sa donedávna povoľoval iba v dvoch prípadoch: ak muž bol dokázateľne impotentný a ak ženu týral a bil. V štúdiách o arabských manželstvách sa uvádza, že muž bije ženu približne v každom treťom arabskom manželstve (v kresťanskom Poľsku vraj v každom štvrtom), ale máloktorá manželka takúto skutočnosť vynesie na svetlo božie. Čo sa odohráva doma, von sa nevynáša.

V roku 2000 egyptská legislatíva povolila rozvod tzv. *chul*. V islámskom práve tento *terminus technicus* znamená „rozvod na žiadosť ženy, ktorá musí mužovi poskytnúť kompenzáciu". Egyptské zákonodarstvo tak dáva možnosť žene rozviesť sa aj bez udania dôvodu, ale s tým, že musí manželovi vrátiť veno a všetko, čo jej poskytol pri sobáši. Ešte počas môjho pôsobenia v Káhire, keď tento zákon vstúpil do platnosti, som zaznamenala búrlivé ohlasy zo strany žien. Mnohé sa okamžite nechali rozviesť a odišli od muža, hoci aj s „holým zadkom". Postupne sa však uplatňovanie tohto rozvodu normalizuje a ženy sa snažia odniesť si z majetku aspoň niečo, aby nezostali úplne bez prostriedkov. Najvýznamnejším prínosom tohto egyptského parlamentného rozhodnutia je, že zákon potvrdil opodstatnenosť tohto kroku a poskytuje mu právnu podporu v rámci spoločnosti.

V každom prípade je to bezprecedentný príklad v rámci arabskej legislatívy a je motivačným faktorom na rozhodovanie ostatných Arabov. Paradoxom je, že tento egyptský zákon povolil žene to, čo je podľa islámského práva už dávno povolené. Zároveň ženu znevýhodnil tým, že musí všetko hmotné, nadobudnuté počas manželského života, kompenzovať.

Dnes sa rozvody v Egypte veľmi šíria hlavne medzi mladými pármi. Spoločnosť sa však stále veľmi nezmenila a so svojím prístupom k rozvodu, o ktorý žiada žena, predsa len nie je úplne stotožnená. Dôkazom sú obmedzenia uvalené na rozvedené ženy. Tie nemôžu bývať samy, čo znamená, že sa musia vrátiť späť k svojim rodičom. Rodičia či bratia preberajú aj finančnú zodpovednosť za rozvedenú

ženu. Tiež sa od nich očakáva, že nájdu žene nového ženícha. V prípade rozvedeného muža akoby sa nič nestalo, ten si môže bývať aj sám. Vydať sa znova nie je pre egyptskú ženu jednoduché. Jej nový muž je zvyčajne vdovec s viacerými deťmi alebo oveľa starší muž. Podľa spomínaného zákona je muž povinný okrem detských prídavkov platiť bývalej žene mesačné splátky. Lenže niektorí muži požadujú od ženy písomné vyhlásenie, že si od neho nič nevezme a ani nebude mať v budúcnosti naňho žiadne finančné nároky, t. j. začne ju vydierať. S rozvodom súhlasia až po jeho podpísaní. Samozrejme, že tento zákon pomohol viacerým ženám, hlavne v manželstvách, kde muži s nimi zle zaobchádzali a rozvod možný inak nebol. Ak sa dá, ženy sa snažia využiť aspoň nejakú možnosť, aby im aspoň niečo zostalo. Dá sa to spraviť nasledovným spôsobom. Pri spisovaní sobáša *maazúnom*, teda úradníkom spôsobilým uskutočňovať sobáš, sa musí napísať suma vena, ktorú dá budúci manžel svojej žene. *Maazún* má podľa spoločenskej zvyklosti dostať 10 % zo sumy z vena. Preto, aby *maazúnov* podiel budúci manžel znížil na najnižšiu možnú mieru, sa v zápisnici uvedie, že veno malo minimálnu hodnotu. Pri rozvode egyptské ženy využijú túto skutočnosť, a tak vrátia mužovi iba zapísanú hodnotu vena, a nie jeho skutočnú.

Pokiaľ ide o deti, po rozvode zostávajú výlučne otcovi. V minimálnom počte prípadov zostanú žene. Ide hlavne o dojčatá či veľmi malé deti. Po rozvode žena nemá na ne žiadny nárok. Vidieť ich môže iba vtedy, keď jej exmanžel prejaví dobrú vôľu. Rozhodnutie je iba na ňom. V liberálnejších arabských krajinách syn žije s matkou do jedenástich a dievča do deviatich rokov. V prípade, že sa matka znova vydá, otec má podľa zákona právo na deti, a to s okamžitou platnosťou. Ak otec nie je schopný alebo inak spôsobilý sa o deti starať, napríklad pracuje v cudzine alebo je vo väzení, súd odovzdá deti do opatery starej matke, prioritne zo strany matky a potom zo strany otca.

V roku 2000 ma v egyptských médiách zaujala obrovská diskusia o pohlaví *maazúna*. Sledovala som denník al-Ahrám a víkendové

vydanie al-Ahrám Weekly. Do toho času povolanie *maazúna* vykonávali iba muži. Nikto neuvažoval, že by to mohlo byť aj inak. Zrazu sa vynorila známa právnička, ktorá bola odborníčkou aj v oblasti islámského práva. Robila všetko preto, aby sa stala ako prvá žena *maazúnom*. Noviny aj televízia prinášali diskusie s ňou a s opozičnými islámskymi učencami, ktorí prichádzali so všakovakými argumentmi, len aby sa jej želanie nikdy neuskutočnilo. Nakoniec, až po rokoch verejnej rozpravy sa právnička stala *maazúnom*. Prvá žena v danom odbore! V roku 2008 sa podarilo stať *maazúnom* aj ďalšej právničke, tentoraz z Horného Egypta. V rôznych televíznych rozhovoroch a médiách potom vystupovali nielen fundamentalisti, ale aj bežní ľudia, ktorí sa zamýšľali nad tým, či spomínané *maazúnky* môžu kvalitne vykonávať svoje povolanie, keď trpia menzesom. Počas menzesu totiž ženy nemôžu vstupovať do mešity ani čítať verše z Koránu, čo sa pri sobáši robieva. Pod tlakom konzervatívnej verejnosti nakoniec *maazúnka* vyhlásila, že v čase menštruovania bude sobášiť, ale na miestach mimo mešít. Dokonca aj zástupca hlavy univerzity al-Azhar vyhlásil, že menštruácia má vplyv na čítanie Koránových vešov, preto na povolanie *maazúna* neodporúča ženy. Reakcia *maazúnky* bola na oplátku, že neexistuje žiaden náboženský text, ktorý by zakazoval vykonávanie tohto povolania ženám.

Aj keď nie som feministka, nedá mi nezdôrazniť, že tieto prípady zo súčasného života arabskej spoločnosti iba potvrdzujú, že žena je diskvalifikovaná vykonávať isté povolania len na základe svojho pohlavia, ktoré je minimálne pár dní do mesiaca vnímané ako nečisté.

Egyptské nezávislé noviny „Daily News Egypt“ zasa rozoberali dôvod rozvodu jedného Saudského Araba. Urobil tak preto, lebo „prichytil svoju manželku samu pri pozeraní televíznej relácie, v ktorej vystupovali cudzí muži“. Takže dokonca aj samotní Arabi sa niekedy čudujú nad bizarnými činmi svojich inoarabských bratov.

Nevítaná homosexualita

Všetky arabské a tiež islámske krajiny sa tvária, že homosexuálne vzťahy v nich neexistujú. Homosexualita je vyslovene neželaná. Nikto sa tak nesmie prejaviť, inak by ho odsúdila a v lepšom prípade zapudila celá spoločnosť. O otázke úpravy legislatívy sa arabským homosexuálom môže len snívať. Tí sú radi, ak sa im podarí stretávať sa tak, aby nemal nik tušenia. To znamená, že žiadne práva pre homosexuálov a lesbičky nie sú zákonodarstvom vôbec upravené a podľa vývoja v arabských spoločnostiach minimálne v najbližšom storočí určite ani nebudú. Táto téma sa v arabskom svete vôbec nerieši. Ak sa vôbec niekto o nej rozpráva, ide o uzavreté kruhy alebo blízkych priateľov. Tiež patrí k tabu.

Prejavy homosexuality sú asi najbežnejšie v Egypte. Držanie sa za ruky či malíčky sa síce vyhlasuje za znak blízkeho priateľstva a podobné dotyky sú vskutku časté aj medzi heterosexuálmi, ale dá sa nimi maskovať aj homosexuálny vzťah. Spoločenský tlak na vylúčenie sexuálneho života pred svadbou, problematickosť styku pohlaví vôbec a nepriaznivé ekonomické pomery sú hlavné faktory, ktoré vedú mladých mužov k homosexualite. Nápadní nie sú, lebo na ruka v ruke kráčajúcich tínedžerov sa nikto nemá dôvod pozerať krivým okom. Ale ak by sa však tínedžer držal za ruky s rovesníčkou, už by bol oheň na streche!

V niektorých arabských krajinách je homosexualita verejným tajomstvom. Keďže byť homosexuálom sa v tomto svete nenosí, je to spoločensky neprijateľné, všetky správy o inej ako heterosexuálnej orientácii konkrétnej osoby sa dementujú a ich šírenie je striktne zakázané. Napriek skostnatenému prístupu muslimskej spoločnosti je istý homosexuálne orientovaný arabský panovník doma i v arabskom zahraničí veľmi obľúbený a veľmi si ho ctia. O svoju krajinu sa príkladne stará a záleží mu na nej. Vidno to na každom kroku. On sám tieto správy o sebe samom nekomentuje; je dokonca o ňom známe, že pri oficiálnej návšteve inej arabskej krajiny ho sprevádza

mladý muž, ktorý nepatrí do politickej časti delegácie, čo hosťovská krajina akceptuje. Aj tento prístup znamená, že svoju neštandardnú sexuálnu orientáciu nepopiera.

V roku 2009 sa aj v médiách objavili správy o mučení a zabíjaní homosexuálov v Iraku. Irak je dnes, po zvrhnutí režimu Saddáma Husajna, živnou pôdou pre náboženských fanatikov rôznych razení. Predtým boli všetci vyznávači *šíy* pod kontrolou režimu, zato dnes je priestor pre burcovanie vášní všetkých fanatikov, ktorí tak majú šancu naplno sa prejavovať. Okrem toho, že unášajú ženy, ktoré nie sú zahalené, násilne vnikajú do domov ľudí podozrivých z homosexuality. Rodiny sa boja vraždy oznámiť úradom, lebo existuje podozrenie, že policajti spolupracujú s náboženskými milíciami. Homosexuáli sa označujú ako zvrhlíci a nepatria do spoločnosti. Preto ich fanatici radšej zabíjajú. Keď píšem túto knihu, uvedomujem si, že často na mňa doľahne smútok. Teraz smútok z toho, akí primitívi si osobujú právo rozhodovať o životoch druhých. Tam, v arabskom svete, oveľa častejšie než niekde inde na svete. A to aj pod pláštikom náboženského presvedčenia.

Pokiaľ ide o lesbičky, diskrétne správy o nich sa najviac šíria zo Saudskej Arábie, kde sa segregácia pohlaví už stala spôsobom života. Nemožnosť stretávať sa s iným pohlavím a nútené oddelené žitie mladých, ešte nevydatých žien robí svoje. Ženy sa stretávajú a takto aj trávia voľné chvíle. K sebe majú blízko a niekedy ešte bližšie... Jeden známy Slovák, masér, ktorý žil v Saudskej Arábii päť rokov, popisoval, že v dome, ktorý susedil s budovou, kde býval, sa často prechádzali saudské ženy nahé. Uvedomovali si, že ich takto môže niekto vidieť, ale vôbec na to nedbali.

Prostitúcia

Ďalšie tabu. Je zakázaná v celom arabskom svete. Existuje všade a ani muslimskému svetu sa nevyhýba. Nikto však o nej nehovorí. Vyskytuje sa v rámci domácich pomerov a každý, kto ju potrebuje,

vie, kde ju nájde. V každej krajine sú určité štvrte či ulice, kde možno nájsť prostitútky. Spomedzi arabských prostitútok sú najznámejšie marocké. Činnosť prostitútky sa v minulosti spájala s profesiou tanečníc či herečiek. Preto aj dnes sa na obe tieto profesie stále nazerá krivým okom. Aj keď je niekto známou orientálnou – brušnou tanečnicou, je na jednej strane obdivovaná a na druhej zatracovaná. O nahých tanečniciach v Maroku začiatkom 20. storočia písal aj egyptský spisovateľ Saláma Músá. Bol z ich nahoty úplne šokovaný, lebo také niečo v Egypte v takej istej forme neexistovalo.

Dnes, keď niekto cíti potrebu vyjsť zo zabehnutých hraníc manželstva, alebo si sexuálne užívať pred uzavretím sobáša, vie, kam má ísť. Aby si túto protispoločenskú deviáciu nevšimol náhodou niekto doma, je potrebné zachovať diskrétnosť. Preto je lepšie odísť do zahraničia, najlepšie tam, kde sa konkrétny muž aj dohovorí. Arabi často vycestujú na tento účel do Egypta. Telefonicky si muž dohodne, akú a koľkoročnú ženu či neplnoleté dievča mu agent zabezpečí. Najzaujímavejšie a najviac cenené je objednať si pannu. Mnohí rodičia predávajú svoje deti – dcéry a synov aj týmto spôsobom. Takto dokáže prežiť celá rodina. Keď je však žena pri prostitúcii prichytená, môžu ju poslať do väzenia aj na tri roky.

Ďalšou destináciou muslimských sexuálnych turistov sú Emiráty. Prostitútky možno nájsť v známych štvrtiach či dokonca v konkrétnych hoteloch. Vedú Číňanky, Rusky a Iránky. Mnohé z nich sú v krajine ilegálne a po odhalení ich deportujú do krajiny pôvodu. Avšak mnohé majú legalizovaný pobyt a majú podporu konkrétnej inštitúcie či hotela.

V Emirátoch, keď vstupuje do bytovky žena cudzinka, teda nie miestna Emirátčanka, (ktorá je spravidla rozpoznateľná, lebo je zahalená), a nebýva v nej, strážnik budovy sa jej opýta na identitu a ku komu ide. Automaticky sa predpokladá, že keď vchádza niekde cudzia žena, pôjde o nedovolený sex. Preto treba mať pod kontrolou všetky ženy, hlavne cudzinky. Ako na prostitútku sa mnohí primitívni indickí, bangladéšski, atď. strážnici pozerajú na každú ženu, ktorú nepoznajú a ktorá ide niekoho navštíviť. Ich prístup potvrdzuje, že

žena má v tejto krajine naozaj malú hodnotu a v určitých situáciách je automaticky degradovaná na úroveň prostitútky.

Na druhej strane, mnohé ženy v Emirátoch sa núkajú na predaj dobrovoľne, z vlastnej iniciatívy. Istý môj obchodný partner zo Sýrie mi spomínal, že keď prvýkrát navštívil Emiráty, bol veľmi prekvapený. Aj vtedy bol, ako vždy, ubytovaný v päťhviezdičkovom hoteli, v ktorom ho po vystúpení z výťahu obklopili tri striedmo oblečené dievčiny ponúkajúce svoje služby. Prekvapený bol hlavne tým, že emirátske inštitúcie podporujú „oficiálnu" prostitúciu a dovolia im pobyt v drahých hoteloch. Pritom tieto ženy obťažujú hostí, ktorí si ich služby neželajú.

Na dobrej povesti Emirátom nepridajú ani správy o najvyšších vládnych predstaviteľoch, z ktorých sú niektorí známi tým, že si najímajú celú suitu prostitútok. Tie sprevádzajú konkrétneho princa v autobuse či lietadle všade tam, kam cestuje. Potom, keď onen predstaviteľ zomrie na infarkt práve pri skupinovom sexe, všetci tieto správy dementujú a krajina drží tradičný 40-dňový smútok.

Európa je ďalšou vyhľadávanou destináciou sexuálne frustrovaných muslimov. Takéto výlety si však môžu dovoliť len tí majetnejší. Bary a kluby vo Francúzsku, Nemecku či Holandsku im ponúkajú dostatočnú paletu predajných žien...

Nielen v Egypte, ale aj v Sudáne som mala možnosť si na vlastné oči všimnúť, ako vlastný otec ponúka svojho syna na predaj. Cudzincom. Treba na to využiť každú príležitosť. Najlepšie tam, kde sa nejakí cudzinci môžu vyskytnúť. Napríklad pri tradičnej piatkovej dervišskej slávnosti pri chartúmskej hrobke Hamad an-Níl. Je to zážitok vidieť meditatívne prejavy spomínaných súfijských rádov ako as-Sammáníja, al-Kádiríja, al-Ahmadíja, aš-Šádilíja a al-Burháníja a niektorých dervišov až v extáze. Práve na takomto mieste, kde bolo minimum cudzincov a okrem mňa boli všetci muži, sudánsky otec tlačil svojho syna k jednému z nich. Chlapec, asi osemročný,

reval ako zmyslov zbavený. A otec ho tlačil pred sebou a ďalej núkal potenciálnym kupcom. Bol to hrozný výjav, ktorý zanikal v rituálnych spevoch stoviek dervišov...

Žena a verejné inštitúcie

Sudán mi pripadal vždy veľmi živý. *Tób*, dlhý kus látky obtočený okolo tela (podobne ako indické sárí), žiari na chartúmskych prašných uliciach jasnými farbami. Takto chodia tradične oblečené staršie ženy. Tie mladé a dievčatá nosia džínsy a tričká. Zato v Sudáne platí špeciálne nariadenie pre ženy, ktoré pracujú na ministerstvách a iných štátnych pracoviskách, že musia nosiť biele *tóby*. To preto, aby svojou až vyzývavou farebnosťou nedráždili a neodvádzali pozornosť svojich mužských spolupracovníkov od pracovných povinností.

Nie je arabská krajina ako arabská krajina. Reakcie, zvyky a vnímanie istých skutočností sa líšia. Je samozrejmé, že na cudzinky sa miestni pozerajú inak ako na svoje vlastné ženy, ale v Emirátoch ešte aj cudzinky veľmi pozorne selektujú. A to platí aj pre vládne inštitúcie. Vo všeobecnosti sa na *západné* ženy, teda Európanky a Američanky, nazerá zhovievavo. Na *východné*, teda z Ázie a Juhovýchodnej Ázie, podozrievavo. Potvrdzujúcich reakcií tohto môjho tvrdenia som zažila viacero, ale z kešene vyťahujem príbeh, ktorý stojí za to.

Keď som pracovala ako konateľka firmy GCWare Middle East v Dubajskom internetovom mestečku, teda Dubai Internet City, na post asistentky v kumulácii s technickou podporou som prijala Filipínku Mechell. Mechell mala skúsenosti z administratívy a zároveň *background* z informačných technológií. Dokázala robiť podporu softvérovým riešeniam, ktoré firma predávala. Pri vybavovaní dlhodobého pobytu cudzinca v Emirátoch musí nejaká firma alebo

miestny občan fungovať ako sponzor danej osoby. Keďže sme ju prijali k nám do firmy, firma bola jej sponzorom. Vybavenie dlhodobého pobytu, teda tzv. rezidencie trvá asi desať dní. V tomto čase majú pas úrady, a preto sa treba pohybovať s jeho kópiou. V onen deň, keď sme si spravili firemný večierok u kolegu bývajúceho v centre mesta, štvrti Barr Dubaj, sme zavolali aj novoprijatú kolegyňu. Zábava sa skončila krátko pred polnocou. Všetci sme sa rozišli, štyria kolegovia ju pre každý prípad šli odprevadiť aspoň k taxíku, ktorý ju mal vziať do Šardže, kde bývala. Vzhľadom na to, že v arabských krajinách je bezpečne, nemali sme strach, ako sa už taxíkom dostane domov, lebo ten, ako obvykle, každého vysadí rovno pred domom. Lenže veci sa vyvinuli úplne inak. Nasledoval víkend a s ním voľný piatok a sobota. V nedeľu sme prišli do práce a čakáme Mechell a Mechell nikde. Voláme jej na mobil, mobil vypnutý. Žiaľ, mobil jej otca, s ktorým bývala, sme nemali. Chytila ma panika, čo sa asi Mechell stalo?! Tak sme si potom všetci lámali hlavu a ja som vymýšľala, čo spravím. Zrazu pred obedom mi na môj mobil volá neznáme číslo. Zdvihnem a prihlási sa mi nejaký oficier z vyšetrovacieho inšpektorátu ministerstva vnútra. Pýta sa, či v našej firme naozaj pracuje oná Mechell. Potvrdila som mu to a potom prejdúc z angličtiny do arabčiny som mu vysvetlila, že sme ju práve zamestnali a vybavujeme jej dlhodobý pobyt, že pas má na príslušnom úrade.

Komunikácia v rodnom jazyku na Arabov vždy zaberie, hlavne vtedy, keď potrebujete čokoľvek vybaviť. Arab sa začuduje, nevychádza z údivu, že nejaký Nearab s ním komunikuje v rodnom jazyku.

Keď sme sa tak zahovorili, vyzvedám, čo sa stalo. Dôstojník mi hovorí, že Mechell je už tretí deň vo vyšetrovacej väzbe. Doviezla ju policajná hliadka, ktorá si ju vyhliadla, ako nasadala vtedy vo štvrtok v noci do taxíka obkolesená viacerými mužmi. Policajti automaticky predpokladali, že poskytuje sexuálne služby, ktoré sú v Emirátoch nelegálne. Ako inak, veď čo by už iné Filipínka mohla robiť? A s toľkými mužmi v noci? Policajti si pristavili rozbiehajúci sa taxík a vyzvali Mechell, aby im predložila doklady. Lenže Mechell mala pas na imigračnom úrade a kópiu si zabudla v práci. Smola, veľká smola! Policajti jej vôbec neverili. Vzali ju rovno do väzby, kde vyšetrujú, čo daná osoba v Emirátoch robí a zakrátko potom ju deportujú domov. Keď mi všetko povedal, bolo mi jasné, že to

musím vybaviť hneď a zaraz. Pýtam sa dôstojníka, čo mám priniesť. Povedal, že potvrdenia. Hneď som skoncipovala potvrdenia v diplomatickom duchu so všetkými údajmi o Mechell. Vzala som kópiu Mechellinho pasu, potvrdenie o prevzatí originálu jej pasu z pasového oddelenia služieb Dubai Internet City, originál licencie firmy s x kópiami, môj pas ako šéfky firmy, lebo moje meno figurovalo aj na licencii. Ako posilu som si vzala aj kolegu. Klasická zápcha na cestách ani nebola, mali sme šťastie. Dorazili sme na inšpektorát. Po chvíli som našla správnu kanceláriu a správneho dôstojníka. Šla som rovno k nemu. Kolegu posadil v kancelárii na stoličku a mňa vzal k ešte vyššiemu dôstojníkovi s hodnosťou podplukovníka. Prechádzali sme popri veľkej miestnosti s asi 30 ženami. Do nosa mi udrel zápach. Zrazu som medzi nimi zazrela Mechell. To ma uspokojilo. Vedela som, že to vybavím; iná cesta nebola. Vošli sme k šéfovi, kde som sa predstavila, vysvetlila celú situáciu, predložila doklady. Komunikovali sme, samozrejme, po arabsky. Podplukovník vedel iba pár základných anglických slov, čo som zistila z telefonického rozhovoru, ktorý nás prerušil. Po objasnení celého prípadu šéf vydal príkaz na prepustenie, mne a Mechell priniesol prehlásenia na podpis. Za pol hodinu som už odvážala Mechell domov. Z miestnosti, kde strávila tri dni bez akejkoľvek hygieny s asi 30 ženami, väčšinou prostitútkami. V Emirátoch boli nelegálne a pokiaľ neprišlo „nejaké spasenie", úrady ich deportovali do vlasti v priebehu pár dní. Ak by som odtiaľ Mechell vtedy nebola vyslobodila, za dva dni by už bola na Filipínach. Chvalabohu, že si emirátske úrady preverovali, či Mechell hovorí pravdu a zavolali mi. Tento prípad skončil happy-endom. Podobný sa môže stať aj Európankám, ale veľmi zriedka. Hlavne Ruskám, s ktorými majú emirátske úrady nedobré skúsenosti; ich národnosť ich automaticky zaraďuje k predpokladanej profesii prostitútky. Túto tendenciu tiež automaticky predpokladajú u Filipíniek, Irániek či Číňaniek. Pri komunikácii s miestnymi policajtmi spomínaným *východným* ženám nepridá na reputácii ich submisívny prístup. Sú bojazlivé, nevýrazné, ustráchané. Nemajú žiadne sebavedomie. Nevedia vystupovať ako rovný s rovným, čo ihneď vzbudí u policajtov podozrenie. Nové prípady na Vyšetrovacom inšpektoráte Ministerstva vnútra Spojených arabských emirátov toto iba potvrdzujú.

الشَّمَّاعُ

Za zmienku stoja aj iné inštitúcie v Emirátoch, aj keď komunikácia s nimi nemala horeuvedený dramatický náboj. Potrebovala som emirátsky výpis z registra trestov. Vyplnila som tlačivo a stojím v rade, aby som ho odovzdala. Zrazu mi pracovník úradu hovorí, že ženy si ho vybavujú inde, že musím ísť do vnútra budovy. Potom som si uvedomila, že všetci zamestnanci v tej veľkej hale boli iba muži, čo mi už ani na um neprišlo, lebo v týchto krajinách automaticky predpokladám, že úradník je muž. Príslušnú kanceláriu som našla. Jasné, robili v nej iba ženy. Musím si to stále pripomínať: Muži majú na starosti mužov, ženy zasa ženy! A to sme boli v Dubaji, ktorý sa prehlasuje za liberálne mesto, asi najliberálnejšie spomedzi arabských miest! Tu už je iba krôčik k segregovanej Saudskej Arábii.

الشَّمَّاعُ

Dopravný inšpektorát v Dubaji tiež pracuje na segregovanej báze. Keď som v Emirátoch kúpila auto, bolo potrebné ísť vybaviť technický preukaz na Dopravný inšpektorát. Hneď v prvých dverách ma odkázali na ženské oddelenie. Obávala som sa, že to potrvá dlho, lebo so ženami – a ešte zahalenými – sa vybavuje ťažko. Aspoň taká bola moja väčšinová skúsenosť. Veciam zvyčajne nerozumejú, nerozmýšľajú o nich, robia ich automaticky, rozhodnutia radšej nerobia žiadne. S touto predstavou som sa blížila k „ženskému" oddeleniu. Pracovali tam dve ženy, tak som si tipovala, ktorá aká je, ku ktorej sa dostanem. Našťastie som sa dostala k tej, ktorú som si vyhliadla. K Chadídži. Chadídža bola energická mladá žena. Ako všetky – s odstupom. Spolu s technickým preukazom som si rovno vybavila aj emirátsky vodičák. Chadídža bola osobnosť. Všetko bez problémov a rýchlo zariadila. Veci rozumela. Kým bežal čas, začali sme sa rozprávať aj menej formálne. Bolo vidno, že oceňuje komunikáciu v arabčine. K predchádzajúcej stránke nebola vôbec milá, základné komunikačné slovká v angličtine na Indku skoro vyštekávala. Na Dopravnom inšpektoráte som sa objavila ešte viackrát. Vždy som zamierila k Chadídži, ktorá sa postupne správala

viac a viac priateľsky. Vždy všetko dôkladne urobila a správne ma navigovala, kde, čo a ako. So schopnou, dostatočne sebavedomou ženou je aj normálna reč. Ženy takéhoto typu boli v arabskom svete mojimi kamarátkami. Komunikovali sme ako rovná s rovnou a od nich som mala možnosť dozvedieť sa mnohé zaujímavosti o zákulisí arabskej spoločnosti.

Mám aj osobnú skúsenosť z vybavovania licencie v inom emiráte – Adžmáne. Licencia mala byť napísaná na cudzinku. Licencie na čokoľvek, teda akúkoľvek firmu či obchod môžu byť podľa emirátskeho zákona písané na muža aj na ženu. Právna prekážka tu teda vôbec nebola. Ako sa ukázalo, bola tu prekážka osobná. Vedúci vydávania licencií nesúhlasil s tým, aby licencia bola udelená žene. Onen muž patril k fundamentalisticky založeným jedincom. Otvorene sa tak aj prezentoval. Dlhá, neupravená brada, aká na mňa vždy pôsobila nechutne a zanedbane, *dišdáša* nad členky, lacné šľapky, na hlave pod *kúfíjou* háčkovaná čiapočka. Hoci bola jeho reakcia na začiatku negatívna, po tlaku prítomných mužov, argumentujúcich zákonom sa jeho názor na druhý deň zmenil. Zarážajúce na tom je, že keď si nejaký úradník, náboženský fanatik, postaví hlavu, treba riešiť takéto zbytočné problémy, o ktorých inde na svete nechyrujú. Aj to je súčasť života v arabskej spoločnosti.

Ako Arabi vnímajú cudzinky?

Pokiaľ bude mať človek do činenia s arabským svetom, je naozaj užitočné vedieť o vzťahoch oboch pohlaví. Pomôže to pri krátkodobom a hlavne dlhodobom pobyte v tomto svete. Fakt je, že my, Európania, máme aspoň sprostredkované informácie o pomeroch v arabskej spoločnosti. Tie sú práve o nerovnocennom vzťahu muža a ženy. Existencia tejto rodovej nerovnosti je zrejmá a vidno to aj z podaných osobných či sprostredkovaných zážitkov.

Na základe tohto predpokladu potom európski muži dochádzajú k logickým uzáverom, že každá žena, vrátane cudziniek, to má v arabskom svete ťažké, a preto nebude pre ňu ľahké presadiť sa. Preto tí, ktorí majú pracovné povinnosti v tomto svete, respektíve rozhodujú o tom, koho z firmy či vládnej inštitúcie vyšlú do arabskej krajiny, si automaticky vyberajú mužov. Podľa nich sa ženy na pozície do arabských krajín nehodia práve kvôli tamojšej diskriminácii žien. Takéto rozhodnutia však robia muži, ktorí tento svet nepoznajú a nezažili, alebo, aj keď zažili, neprecítili spoločenské vzťahy na vlastnej koži a neporozumeli im.

Tu chcem zdôrazniť nielen svoju osobnú skúsenosť, ale aj skúsenosti mojich kamarátok a známych – žien, ktoré pracovali v niektorej arabskej krajine: voči cudzinke, hlavne príslušníčke bielej rasy, arabskí muži prejavujú obdiv a rešpekt. Mnohí arabskí muži si takéto cudzinky vážia. Za to, že samy alebo s manželmi prišli do ich krajiny, kde pracujú v miestnej či zahraničnej firme, prednášajú na univerzite, alebo sa starajú o ich deti v súkromných škôlkach, či pracujú ako diplomatky. Preto, že sa vôbec odhodlali odísť do cudzieho sveta, že sú schopné si rôzne veci samy zariadiť, vybehať a byť úspešné. Že sú schopné sadnúť do auta za volant a ísť do susednej krajiny a tam absolvovať ďalšie rokovania. Obdivujú ich a ctia si ich preto, lebo sú samostatné a sebavedomé.

Aj keď v arabskom svete je diskriminácia žien očividná, vo vzťahu k cudzinke naberá pozitívny smer. V mojom prípade bolo jedno, či som bola diplomatka alebo obchodníčka, vždy som všetko pomerne ľahko vybavila. Aj keď v prípade diplomatky to bolo jednoduchšie, lebo diplomati v arabskom svete majú vyslovene prestížne postavenie, aj ako obchodníčka a konateľka firmy som si bez zjavných problémov „otvárala dvere" všade tam, kde som to potrebovala. Ja sama, bez pomoci iných.

Cudzinku, ktorá v arabskom svete pracuje a ešte k tomu na vysokom poste, nemožno v patriarchálnom svete prehliadnuť. Samozrejme, že v porovnaní s mužmi je ich pramálo. Popri mne – žene – sa ostatní muži diplomati stávali menej viditeľnými. To isté platilo aj pri tvrdých obchodných rokovaniach. Arabskí muži v súvislosti so mnou boli vo vybavovaní zvyčajne ochotní alebo až veľmi ná-

pomocní. Takmer vždy som mala niečo vybavené skôr ako moji mužskí kolegovia.

Podstatným momentom v prístupe arabských mužov k cudzinkám je vrodená arabská pohostinnosť a starostlivosť. Každý muž sa nevyhnutne musí postarať o svoju manželku (manželky), matku, sestru a keď vidí cudzinku, ako niečo vybavuje, cíti povinnosť jej pomôcť. Takýto prístup majú Arabi. V krajinách Zálivu to platí u miestnych Arabov, ale nearabských *gastarbeitrov* sa to netýka. V nižších vrstvách *gastarbeitrov* vo vzťahu k cudzinkám, nech sú odkiaľkoľvek, naskakuje automaticky obraz o podradnosti žien, ktorý vidieť a cítiť absolútne všade.

Tak, ako všade inde na svete, sa aj arabský muž obzrie za cudzinkou. Najmä vtedy, keď ju vidí samu, bez partnera. S týmto faktom treba rátať a treba vedieť, ako v danej situácii zareagovať. Avšak prístup Arabov k cudzinke, popísaný vyššie, je prevládajúci. Tak to funguje. Tento postreh považujem za mimoriadne dôležitý, a preto som mu v tejto knihe venovala samostatnú kapitolu.

Arabský svet je plný paradoxov a toto je jeden z nich, ktorý logicky vyplýva zo spoločenských vzťahov, vzťahov muža a ženy a príťažlivosti nepoznaného.

Je to moja vlastná skúsenosť, ale aj skúsenosť mojej priateľky, tiež bývalej diplomatky, ktorá dlhodobo pôsobí v arabskom svete biznisu.

ZVLÁŠTNOSTI V ARABSKÝCH VZŤAHOCH

Samotná arabská sexualita je špecifická. Sexualita je večnou témou všade na svete, ale v rôznych krajinách sa k nej pristupuje úplne inak. Aj na to *inak* sme si zvykli, sú však niektoré veci, ktoré z nej predsa len vybočujú, lebo ako zvláštne sa javia aj samotným príslušníkom konkrétnej kultúry.

Zároveň zdôrazňujem, že veľa arabských manželstiev funguje rovnako ako u nás. Týka sa to hlavne vzdelaných a spoločensky vyšších vrstiev, kde má žena svoju samostatnosť, respektíve istú dávku samostatnosti. Záleží od rodiny, manžela, krajiny...

Krajina, kde daná osoba žije, má výrazný vplyv na nazeranie na manželstvo. Napríklad Jemen najvýraznejšie vybočuje v tom, že rodičia svoje dcéry vydávajú už od siedmich či ôsmich rokov. Dcéru teda zosobášia buď s tínedžerom vo veku 17 či 18 rokov alebo s dospelým mužom v tridsiatke. Sexuálne súžitie s maloletým sa za pedofíliu určite nepovažuje. Nikoho neprekvapuje, že dieťa rodí deti. Zákonom stanovený vek na vydaj dievčat – 17 rokov – sa nedodržiava, tradícia je oveľa silnejšia. Proti tradícii bojujú iba jednotlivci. Je potrebné povedať, že väčšina Jemencov je zaostalá, nevzdelaná a chudobná, čo vytvára vo vývoji spoločnosti začarovaný kruh.

الشَّمَّاعُ

Raz som si prezerala internetový portál ženskej muslimskej organizácie. Prebiehala na ňom diskusia muslimiek, vrátane kon-

vertovaných, s imámom. Kládli otázky týkajúce sa manželských a sexuálnych vzťahov. Jedna položila otázku: „Či je v poriadku vychádzať z miestnosti, kde je jej muž, otočená k nemu chrbtom. Či by teda radšej nemala vychádzať pospiatky, aby jej muž nenadobudol pocit, že si ho nedostatočne váži". K tejto otázke žiadala muslimka vysvetlenie. Podobných otázok na tomto portáli bolo viac. Jeho prezeranie som skončila pomerne skoro. Takéto veci ja nepotrebujem riešiť a priznám sa, že ani sa nepotrebujem zaoberať diskusiami, v ktorých ľudia v princípe podceňujú samých seba.

Osobne si vážim každého človeka bez rozdielu etnika, náboženstva či profesie, keď dokáže uvažovať, používať vlastný rozum, vlastné argumenty a od srdca vyjadriť svoj názor. Keď je však odkázaný iba na rapotanie naučených argumentov a citácií, diskusia s ním sa skončila. Nemá sa totiž kam uberať. Takýchto situácií som zažila veľmi veľa a už naozaj nechcem prežívať ich reprízy...

Z iného súdka je zasa príklad Egypťanky, ktorá si veľmi dobre uvedomuje arabské postoje k sexualite. Je jednou z tých, ktoré sa to snažia využiť vo svoj prospech. Raz, na emirátskej recepcii v Káhire, zažil môj kolega diplomat z Hondurasu zvláštnu príhodu. Stál v rade na jedlo, ktoré na tanier servírovali kuchári. Všetci sa, ako zvyčajne, tlačili, aby sa mohli čo najskôr najesť, niektorí možno až nažrať. Hondurasan menšieho vzrastu stál poctivo v rade na svoju porciu. Zrazu pocítil na svojich ramenách niečo nezvyčajné – ženské prsia. Prsia Egypťanky. Táto Egypťanka určite patrila k tým pahltným Egypťanom, ktorí chodili nemilosrdne vymetať servírovacie stoly na recepciách. No a aby sa dostala čo najskôr k plnému hrncu, svojím trikom vyviedla Hondurasana z konceptu, a tak ju radšej okamžite pustil pred seba, len aby ani náhodou nebol obvinený z toho, že sa hriešne dotýka jej prs.

Arabská právna veda má zadefinovaný pojem tzv. *mahrama*. Ide o muža z rodiny – manžela, otca, brata. Doslova označuje toho, kto-

rý má chrániť „zakázané“. (Iste poznáte slovo hárem, ktoré pochádza z toho istého slovného koreňa – h-r-m.) „Zakázané“ predstavuje ženu v prítomnosti cudzieho muža. Znova sa odvolám na nezávislé egyptské noviny „Daily News Egypt“, ktoré si berú na mušku veci, ktoré sú bizarné aj pre samotného Araba a muslima. Konkrétne sa novinár obul do dvoch saudských šajchov, ktorí *fatwou*, teda islámskym vyhlásením, zakazujú ženám používať internet. Odvolávajú sa pritom na „vrodenú“ zlomyseľnosť každej ženy. Preto, ak by žena chcela pracovať s internetom, je potrebné, aby ju pritom sprevádzal *mahram*, ale iba taký, ktorý spĺňa predpoklady stanovené *fatwou*, t. j. muselo by ísť o odborníka na uvedomovanie si vrodenej ženskej ľstivosti a nemorálnych tendencií. Novinár Muhammad Salmáwí uzatvára článok s tým, že muslimovia v 21. storočí stoja na prahu stredoveku...

Segregácia unavuje

Moji beduínski kamaráti v Kuvajte ma pozvali na svadbu. Presnejšie na oslavu po obrade, na ktorom sa zúčastnil iba kruh úplne najbližších. Vedela som síce, kde mám odbočiť, ale aj bez tej znalosti bolo miesto oslavy úplne zrejmé. Vo večernej tme sa „kultúrny dom“ jagal od tisícok svetiel. Na mieste ma už čakali moji dobrí známi z kmeňa al-Marrí. Vysvetlili mi, že svadobná oslava sa koná oddelene – na prízemí oslavujú muži a na poschodí ženy. Žiadne prekvapenie. Keď som prechádzala cez prízemie, u mužov znela typická kuvajtská beduínska hudba, ktorú milujem. Na ženskom poschodí bolo ticho. Vojdem do sály, ktorá vyzerala ako menší amfiteáter a z väčšej časti bola obsadená úplne zahalenými ženami, čiernymi od hlavy po päty. Zahalené mali aj tváre napriek tomu, že boli iba v čisto ženskej spoločnosti. Kuvajtské beduínky sa nezaprú! Po nejakej chvíli spustili rovnaký hudobný žáner ako dole a do stredu sály prišla nevesta a jej sestry v drahých róbach. Na túto udalosť, ako jednu z mála, si mohli dovoliť vyjsť bez šatky či kapucne. V rytme bubnov sa začali vlniť. Krásne dlhé vlasy až po zadok im voľne plápolali, prehadzovali ich

z jednej strany na druhú. K ich tancu sa pripojilo pár žien, ostatné celú dobu sedeli na laviciach a pozorovali cez štrbiny svojho závoja, čo sa deje. Ženy z rodiny priniesli občerstvenie – jednohubky, ktoré sa ani každej neušli. Okolo jedenástej v noci sa zábava skončila. Pokračovala ďalší večer v dome nevesty. U nej sa zišlo asi 50 žien. Chlapi, ako inak, oslavovali zasa u ženícha. Všetky ženy si už svoju čiernu *abáu* odložili a vo veľkej hosťovskej izbe sa pretŕčali v pestrofarebných šatách najnovšej kuvajtskej módy, často s holými ramenami a silným make-upom. Zábava s hudbou a hlasnou vravou prebiehala v plnom prúde, keď ju zrazu prerušili hysterické výkriky. Do miestnosti vstúpili dvaja bratia nevesty vo veku okolo 16 či 17 rokov, ktorí potrebovali niečo vziať z izby za hosťovskou. Toľko výskotu a piskotu som ešte nepočula! Ženy začali na seba hádzať, čo mali po ruke, aby sa nejako prikryli, lebo ich *abáy* viseli na vešiaku pri vchode. Začali si prikrývať a skrývať tvár táckami, kvetmi, všetkým, čo bolo po ruke, otáčali sa, len aby ich dvaja, ešte ani nie plnoletí chlapci neuvideli! Chlapci boli z toho rovnako rozrušení, ale ako rýchlo prišli, tak aj odišli. Po ich odchode sa najbližšie dve hodiny o ničom inom nehovorilo, len o tomto neslýchanom incidente. Aj keď sa nečakaná udalosť s chlapcami stala témou večera, horšie na tom je, že téme ukrývania sa venujú títo ľudia celý život a zdá sa, že mnohí – a často sú to práve ženy – ju radi podporujú!

Keď som pracovala v Dubaji, dohodla som spoluprácu s jednou významnou saudskoarabskou firmou. Vzťahy sa vyvíjali a po určitej dobe bolo potrebné vycestovať do Saudskej Arábie, priamo do hlavného mesta Rijádu. Rozhodla som, že pôjdeme traja, hoci mne sa po predchádzajúcich návštevách Saudskej Arábie vôbec nechcelo ísť. Keď som si predstavila, že kvôli tejto návšteve si musím kúpiť *abáu*... Keď už, radšej by som vyhodila peniaze za príťažlivý kostýmček... Ničil ma však hlavne pocit, že celé tri dni budem chodiť zahalená v plášti a so šatkou na hlave, čo som v arabskom svete nikdy nebola nútená robiť. Toto ma jednoznačne odrádzalo od cesty.

Termín obchodného stretnutia na Generálnom dopravnom inšpektoráte mesta Rijád a jeho šéfom v hodnosti plukovník bol už

stanovený a letenky tomu prispôsobené. Už sme mali posledný deň na vyzdvihnutie pasov s vízami. Prišla som na saudskoarabský konzulát, obom kolegom víza udelili, ale mne nie. Že potrebujú na to potvrdenie z ministerstva zahraničných vecí, ktoré nemám. Fakt je, že predtým som viackrát dostala vízum do Saudskej Arábie, ale vtedy som bola držiteľkou diplomatického pasu, a saudských konzulov som poznala osobne. Tí mi vydali aj víza s viacnásobným vstupom, čo pre Európanov inak nerobievali. Teraz som však mala cestovať sama, bez manžela, čo bolo pre nich neprípustné. Buď s ním alebo potvrdenie z ministerstva. Pozrela som na hodinky a videla, že je štvrtok 13 hodín a že na vládnych inštitúciách práve začína víkend. Mohla som síce urobiť jeden krok, ktorý by mi v získaní víza pomohol, ale aj keď som tentoraz nezvíťazila nad inštitúciami, bola som spokojná. Splnilo sa mi želanie a nemusela som sa umárať robením toho, čo som v danej situácii ani nechcela. Nakoniec do Rijádu vycestovali iba moji dvaja kolegovia. Prezentácie dopadli dobre, kolegovia sa podľa plánu vrátili. Po návrate prišiel do práce iba jeden z nich. A aj ten, čo prišiel do práce, sa cítil divne. Nakoniec obaja zostali na maródke až do konca týždňa.

Práceneschopnosť spôsobila segregácia. Tak to nazvali. Celý Rijád bol čierno-biely. Aj doslova aj symbolicky. Vo *fast foode* v jednom rade čakali iba muži v bielych dišdášach, kým ženy v čiernom čakali v inom rade, ale za stenou. Mnohé obchody boli výlučne pre mužov a iné iba pre ženy. Na ulici videli len mužov. Na Dubaj, na ktorý predtým nadávali, sa tešili ako malé deti. Boli nadšení, že sú späť. Späť zo sveta vyhrotených extrémov, násilného rozdeľovania spoločnosti a potláčania ľudskej prirodzenosti. Všetko bolo vtesnané do vymedzených hraníc. Svet bez prejavu citov. Svet bez žien. Prišli unavení, otrávení. Boli to jedni z mála slovenských a českých kolegov, ktorí vôbec chceli v arabskom svete pracovať. Po návrate zo Saudskej Arábie povedali: „Tam nikdy viac!“

V závoji je sila!

Raz som bola v Hamadovej rodine na návšteve. Poznala som jeho bratov, sestry, mamu. Tá si ma dosť obľúbila a ja ju tiež. Vždy ma nechala pozdravovať. Raz, keď chlapi neboli doma, mali sme domácu dámsku jazdu. Bola tam Hamadova mama, jeho dve sestry, jeho žena a dve švagriné, obe ženy najstaršieho brata Ájida. Všetky si sňali šatku a *abáu*, ktorú mali prehodenú cez šaty. Zrazu sa z nich stali normálne mladé baby v tričku na ramienkach a vypasovaných džínsoch. Pohodlne sme sa usadili na zem okolo rozprestretého obrusu, na ktorý dievčatá kládli misy s večerou. Každá si naberala z toho, čo chcela. Hamadova mama si však závoj z tváre neodložila napriek tomu, že tam bolo iba ženské osadenstvo. Takto v závoji nepohodlne jedla, jednou rukou si pridržala a zdvíhala závoj, druhou manévrovala lyžicou. Nedalo mi a pýtam sa jej, prečo má závoj, keď sme tam iba ženy. Mojou logickou otázkou zostala zaskočená. Chvíľu váhala a nakoniec mi hovorí, že je tak zvyknutá a že sa takto cíti lepšie, bezpečnejšie, nikto zbytočne nedobiedza... To ma teda fakt zaujalo. To musí byť naozaj pre ňu nepredstaviteľné pozerať sa niekomu do očí. Vtedy sa takáto žena musí asi cítiť úplne obnažená! Cudzí človek jej vstupuje do duše, t. j. do jej najintímnejších zákutí! Do jej identity! Bude o nej všetko vedieť, bude vystavená vonkajším vplyvom, bude musieť vedieť reagovať, vybavovať, rozhodovať sa... Asi je jednoduchšie, menej prácne a menej bolestné nevystavovať sa pred nikým, nikomu neukazovať svoju vlastnú tvár či nebodaj sa hrať na bezmocnú žienku, o ktorú sa treba starať. Preto je pohodlnejšie skryť si vlastnú identitu. Takto mi to interpretovalo pár arabských žien, s ktorými som však mala veľmi blízky vzťah. Pýtam sa sama seba: „Kde potom má svoju identitu? V závoji?“ Áno, identitu má v závoji. Presne tak, ako raz vyhlásili kuvajtské demonštrantky.

Ako vedúca Konzulárneho úradu v Kuvajte som riešila rôznorodé konzulárne záležitosti. Medzi ne patrilo aj vybavovanie

nových pasov slovenským občanom pôsobiacim v tejto krajine. Raz prišla mladá Slovenka vydatá za Kuvajťana, od hlavy po päty celá v čiernom, trčali jej iba oči. Prišla požiadať o vydanie nového pasu. Doniesla mi fotografie pasového formátu, ktoré som pripojila k žiadosti a položila si ju na stôl. Zrazu mi Slovenka hovorí, že nech jej žiadosť obrátim naopak, respektíve rovno niekam schovám, aby nikto iný okrem mňa nevidel jej tvár. Vždy jednala s napätím a obavou. O pár týždňov sa táto osoba objavila znova, prišla sa spýtať, či ju nezamestnám na konzuláte ako pracovníka na konzulárne záležitosti. Miesto na konzuláte, keď som tam bola ja, nedostala. Na mieste konzulárnej sily, ktorá je vždy prvým nárazníkom v styku so žiadateľmi o víza a pri riešení akýchkoľvek konzulárnych, teda zväčša nepríjemných prípadov, kde je nutné stále komunikovať s ľuďmi, som preferovala človeka s osobnosťou, milého, komunikatívneho a ochotného nájsť možnosti ako pomôcť a správne zareagovať. Nie takého, čo v podstate pri každom stretnutí so žiadateľom o víza by riešil svoj vlastný sexuálno-náboženský problém.

الشَّمَّاغ

Po dlhšom pôsobení v arabskom svete som došla na to, že mnohé ženy si zakrývajú svoju identitu veľmi rady. Závojom. Preto konštatovanie, že zahaľovanie ženskej tváre je iba vplyv mužov v rodine konkrétnej ženy, je iba jedna časť pravdy, teda polovičná pravda. Dnes sa mnohí arabskí muži k zahaľovaniu svojej ženy stavajú dosť benevolentne. Nemajú zásadný problém dovoliť, aby ich žena chodila s odhalenou tvárou či celou hlavou, teda bez akejkoľvek šatky či závoja.

Šokujúcim poznatkom je to, že sú to často práve ženy, ktoré chcú byť zahalené! Je to pre ne pohodlné, nikde nemusia ukazovať vlastnú tvár, bojovať za svoj názor, byť presvedčivé v tom, o čo im ide, ak im o niečo ide. Nikto ich nevidí, nikto nevie, s kým hovorí. Väčšina očí trčiacich spod závoja, ktoré som stretávala na dennom poriadku, na svet hľadela veľmi bojazlivo, ustráchane, nerozhodne, submisívne. Až na nejakú tú výnimku, všetky zahalené ženy hovorili tenkým hláskom; takmer ich nebolo počuť. Platilo to aj vtedy, keď hovorili so mnou, príslušníčkou toho istého pohlavia. Keď prišli na

inštitúciu niečo vybaviť a odbili ich pri prvých dverách, k druhým už nešli. Inokedy ich úradník vybavil pred všetkými ostatnými žiadateľmi, lebo predpokladal, že nerozumejú, nevyznajú sa, preto im treba pomôcť. Ich vonkajšia uzavretosť formovala ich vnútornú uzavretosť a naopak. Rozdiel v správaní žien zahalených úplne, teda aj v tvári, bol jednoznačne badateľný v porovnaní s tými, ktoré nosili *abáu* a na hlave mali iba šatku a tvár odkrytú. Teda platí: Čím zahalenejšia, tým uzavretejšia...

الشَّمَّاعُ

Začiatkom februára 2004 francúzsky parlament odhlasoval zákon, ktorý zakazuje nosenie náboženských atribútov verejne. Išlo teda o viditeľný kresťanský kríž, židovskú jarmulku a muslimskú šatku. V Kuvajte som v súvislosti s tým zažila búrlivé protesty predovšetkým kuvajtských žien na margo muslimských šatiek. Protesty boli pred kuvajtským parlamentom, v televízii, novinách. Všade sa písalo, aký je zákon netolerantný. Všade sa spomínala iba muslimská šatka. Fakt, že zákon pojednával aj o vonkajších znakoch iných náboženstiev, sa nikde neuvádzal. Vyzeralo to tak, že bolo ukrivdené iba muslimom. Potvrdením toho, že okrem mužov sú to aj ženy, ktoré podporujú svoje zahaľovanie, boli transparenty, kde si kuvajtské bojovníčky za ženské práva napísali: „V závoji je sila!“ Neboli to iba Kuvajťanky, ktoré presadzovali svoje zahalenie a boli o tom do hĺbky duše presvedčené. Často som sa stretla s inými Arabkami či muslimkami, vrátane Sloveniek, ktoré boli z presne tohto istého cesta. Svoju vnútornú „silu“ čerpajú zo závoja. Takýmto postojom skôr dokazovali, že ony ju ani nemajú a má ju ich závoj. Pýtam sa: „Ako sa chcú odovzdať Bohu, keď nevedia splynúť ani samy so sebou a potrebujú filter na ochranu pred okolím?“

الشَّمَّاعُ

Toto je jeden z hlavných dôvodov, prečo psychológia v arabskom svete ani nefunguje, napriek tomu, že psychológia sa začala rozvíjať práve v arabskom svete v 11. a 12. storočí! Z praktického pohľadu ani nemôže siahať po svojom cieli – liečení ľudských duší, keď

v tomto svete sa duše ani otvárať nechcú. Načo potom by psychológia vôbec bola potrebná?! Veď podľa toho, čo sa navonok prezentuje, v tomto svete ani nemá čo riešiť...

Neklasické manželstvá

Čo sa deje mimo manželstva, sa prísne utajuje. Je to nutnosť! Arabská spoločnosť neakceptuje úlety. Prekročenie vymedzených mantinelov môže priniesť aj konflikt so zákonom.

Ak arabský pár nie je zosobášený, nemôže si objednať spoločnú izbu v hoteli. Riešením sú dve separátne izby. Tento prístup sa niekde aplikuje aj vo vzťahu k cudzincom. Vo väčšine prípadov sa však akceptuje, že cudzinci bývajú v hoteloch tak, ako žiadajú. Napríklad v strednom Egypte, kde sa vzťahy chápu tradične, aj bývanie na hotelových či penziónových izbách zodpovedá spoločenským pravidlám. Preto, keď kamaráti egyptológovia navštívili túto oblasť a chceli ušetriť na ubytovaní, museli na dobiedzavé otázky ohľadne ich vzťahu tvrdiť, že sú manželia. Tvrdenie podporili aj fotografiami dvoch „spoločných" detí, ktoré nosili so sebou pre tento účel. Arabi sa priamo pýtajú na také osobné veci, ktoré u nás patria zásadne do intímnej sféry. Nielen preto, aby sa uistili, či je to v poriadku z ich morálneho hľadiska, ale aby aj ukojili svoju bezhraničnú zvedavosť a mohli rozvíjať klebetnosť.

Jav, ktorý v Európe nepoznáme, je *sobáš rozkoše* (takto znie doslovný preklad termínu z rodinného práva – *zawádž al-mutaa*). V prípade, že muž má sexuálnu túžbu po určitej žene, navrhne jej túto formu sobáša. Radšej to rieši takýmto spôsobom, akoby mal byť neverný svojej žene. Potrebuje k tomu akýchkoľvek dvoch mužských svedkov, trebárs aj z ulice, alebo jedného právnika a ako tretiu možnosť si môže zvoliť registráciu sobáša na najbližšom súde. Možností je teda dosť. Tento sobáš z rozkoše sa však v prvých dvoch prípadoch nemusí nikde registrovať. Trvať môže ľubovoľne dlho – hodinu a aj niekoľko desaťročí. Podľa islámského práva je tento

postup úplne v poriadku, teda arabsky povedané – *halál*. Niektorí islámski učenci však nesúhlasia s touto formou sobáša, lebo ho nepovažujú za plnohodnotné manželstvo.

Ďalšou zvláštnosťou v rámci arabského rodinného práva je *zawádž al-misjár*, najvýstižnejší preklad je *cestovný sobáš*. Cestovný sa nazýva preto, lebo islám ho povoľuje v prípade, keď muž odcestuje na dlhšiu dobu a nemá možnosť stýkať sa so svojou manželkou. Takisto ako v predchádzajúcom prípade je aj cestovný sobáš „záplata", aby nedošlo k manželskej nevere alebo cudzoložstvu. V minulosti sa tento typ sobáša využíval pomerne často, lebo cestovanie karavánou trvalo dni, týždne, mesiace. V súčasnej dobe, pri moderných výdobytkoch ako autá, lietadlá a rýchle lode by tento typ sobáša mal logicky stratiť svoje opodstatnenie, avšak hlavne Arabi zo Zálivu radi využijú všetko, čo zákon a tradícia umožňuje.

Príklad vzniku cestovného sobáša: Arabský muž sa na letisku zoznámi s cudzou ženou. Po tom, ako si padli do oka a keď sa na cestovnom sobáši dohodli a zároveň majú dvoch svedkov – trebárs spolucestujúcich z lietadla – tak po obrade môžu ísť hneď na izbu. Sobáš môžu uzavrieť aj priamo na letisku, aby nestrácali čas, lebo v arabských krajinách sú na letiskách špeciálne miestnosti, ktoré majú funkciu mešity. Pokiaľ vznikne z takéhoto sobáša dieťa, mužov problém to rozhodne nie je. Keďže tieto sobáše nie sú nikde registrované, žena nemôže dokázať, že dieťa má od nejakého konkrétneho muža. Možno ani nevie, kde býva, odkiaľ je. Nie je výnimkou, že muž kvôli utajeniu identity využije pri takomto sobáši (nič sa nezapisuje, je to len ústna dohoda) iba svoje meno v kombinácii s niektorým z mien z rodinného rodokmeňa. Priezvisko, ktoré využíva v iných dokumentoch, vôbec nemusí spomenúť. Taktiež fakt, že žena otehotnela s cudzím mužom, s ktorým nebola tradičným spôsobom zosobášená, vrhá na ňu nedobré svetlo a ona sa hanbí problém riešiť. Na rozvod *cestovného sobáša* stačia, podobne ako pri sobáši z rozkoše, dvaja muži.

V posledných rokoch je v Egypte populárne manželstvo *urfí*. Hoci sa neregistruje a nie je právne uznané, všeobecne sa akceptuje. Manželstvo *urfí* sa stalo veľmi populárne medzi študentmi. Sú už dospelí a ich sexualita je potlačená a keďže veria, že sex mimo manželstva i cudzoložstvo sú *harám*, teda zakázané a hriešne, uchyľujú sa k tomuto typu manželstva a považujú ho za riešenie problému.

Uzavretie manželstva *urfí* nemusia nikomu oznamovať. Mladík zvyčajne dievčine sľúbi, že klasickým spôsobom sa zosobášia až po skončení školy. To sa však stane zriedkakedy. Keď vášne opadnú, mladík si začne hľadať nový úlovok.

Manželstvo nepodlieha ani súhlasu vládnych inštitúcií. Keď sa teda jeden z páru rozhodne ukončiť vzťah, odíde bez akýchkoľvek záväzkov a druhá strana si nemôže nič nárokovať. V muslimskej spoločnosti je znevýhodnenou stranou dievča či žena. Keď sa rozšíri, že sa rozišli, chlapci o takéto dievča stratia záujem, lebo už nie je pannou, ľahko sa poddala mužovi a pritom „nebola" vydatá. V arabskej spoločnosti je takéto dievča adeptkou na starú dievku, čiže väčšinou zostane „na ocot".

Islámski učenci manželstvu *urfí* naklonení nie sú, lebo deformuje práva žien. Proti sa stavajú aj sociológovia a médiá. Ak sa žena rozvedie, z manželstva *urfí* nedostane absolútne nič. Ani veno, lebo pri tomto type manželstva sa nedáva, ani zákonom stanovené mesačné dávky, na ktoré má manželka nárok po rozvode regulárneho manželstva. V prípade, že z tohto manželstva vzídu deti, nemá nárok na výživné na dieťa. Manželka dokonca ani nevie dokázať, že deti sú od jej manžela a v prípade, že muž zomrie, deti nemajú nárok na dedičstvo. Test otcovstva sa v arabských krajinách začal uplatňovať iba v posledných rokoch, ale nadobudnutie zákonných práv na súdoch trvá veky... Od roku 2006 si však ženy v Egypte môžu uplatňovať svoje práva dokonca už aj na základe dokumentu zo sobáša *urfí*. Podmienkou je svedectvo minimálne dvoch svedkov. Minimálne dvoch preto, lebo musia byť prítomní buď dvaja mužskí svedkovia

alebo štyria ženskí svedkovia alebo jeden mužský a dvaja ženskí svedkovia. Možné kombinácie som zvládla! Áno, to presne znamená, že jeden mužský svedok sa rovná dvom ženským svedkom! Ani menej ani viac. Už ani nespomínam rovnosť podľa pohlavia...

Realita je taká, že okrem študentov a turistických sprievodcov sa takto sobášia aj obchodníci, ministri a iní vysokí činitelia. Dôvod je ten, že nechcú, aby ich regulárne manželky vedeli o inej manželke. Ak sa ženatý muž chce oženiť s ďalšou ženou, z právneho hľadiska je *maazún* povinný pri druhom sobáši zaslať oznámenie prvej manželke o uskutočnení tohto druhého sobáša. V prípade *urfí* nie je *maazún* potrebný, stačia hocijakí dvaja svedkovia, to znamená, že sobáš sa môže odohrať v najväčšej tajnosti a nikto sa o ňom nedozvie.

Práve *urfí* využívajú aj mladíci, ktorí sa zoznámia s cudzinkami v turistických centrách a spíšu formálny dokument o manželstve za prítomnosti dvoch svedkov. Ak sa rozídu, papier zvyčajne zostane v rukách muža. Keďže islámske právne vzťahy turisti neovládajú, turistka takýto sobáš nepovažuje za plnoprávny a keď sa neskôr vydá plnohodnotným spôsobom za iného muža, ľahko sa môže stať, že jej „dovolenkový manžel" sa jej začne vyhrážať, že dokument o ich *urfí* nechá zaregistrovať na súde. Ak by dvaja svedkovia naozaj potvrdili právnu podstatu dokumentu, manželstvo *urfí* by bolo zaregistrované ako plnohodnotné v zmysle islámskeho rodinného práva.

Otázkou je, prečo turistky prijmú návrh zosobášiť sa „neformálne"? A tiež, prečo muži v arabských krajinách potrebujú túto formu sobáša? Veď keď niekoho milujú, nech sa zosobášia klasicky. Teda aj s požehnaním rodičov, ktoré je k tomu potrebné!

V náhlej zamilovanosti si takéto otázky ženy určite nekladú a idú rovno „na vec"! Ak by sa turistka nebodaj neskôr plnohodnotne vydala za muža z tej istej krajiny alebo inej arabskej či muslimskej krajiny, mohli by potom nastať skutočné problémy! Aké? Napríklad obvinenie z bigamie! Tento problém môže nastať aj vtedy, keď sa takáto turistka regulárne vydá aj za muža z krajiny, kde neplatí islámske právo. V muslimských krajinách, ktoré by potom navštívila (turisticky, pracovne a pod.), ju môžu obviniť z bigamie a ak by tam prišla aj s dieťaťom z regulárneho manželstva, tak by si naň mohol

robiť nárok muž, s ktorým uzavrela manželstvo *urfí*, a ktorý by mohol tvrdiť, že dieťa je jeho.

Cudzinky by si preto mali dávať pozor na takéto manželstvá, lebo motívy muslimských mužov môžu byť nielen romanticko-sexuálne. Keď už problémy nastanú, najlepšie je najať si dobrého islámského právnika a prečítať si pred dobrodružnými cestami túto knihu!

Cestovných sobášov, sobášov rozkoše či sobášov *urfí* môže muž uzavrieť, koľko chce. Podľa zákona by však mal mať súčasne iba štyri sobáše. V rámci legislatívy sa to pred sebou samým a tiež pred Bohom dá veľmi dobre uhrať. Žiadne výčitky, žiadna nedovolená promiskuita, všetko v rámci spoločenskej normy a islámskeho práva. Muž môže mať doma napríklad tri stále manželky a špecifickým druhom sobášom si môže zabezpečovať stále novú sexuálnu skúsenosť. Samozrejme, že žien sa takáto vymoženosť netýka. Aj toto je názorná ukážka rodovej nerovnosti. Tiež je samozrejmé, že islámski učenci či fundamentalisti toto za prejav nerovnoprávnosti mužov a žien nepovažujú...

Arabská spoločnosť sa pomaly mení a je veľa žien nad 35 rokov, ktoré nie sú ani vydaté, ani zasnúbené a ani nezažili žiaden vzťah vrátane sexuálneho! Preto sa šajchovia a islámske autority, aj keď v podstate nesúhlasia s právnou nedokonalosťou spomínaných manželstiev, snažia vyriešiť hlavne potláčanie sexuality tak, že – aj keď nie celkovo otvorene – podporujú akúkoľvek formu sobáša. Jedna moja kamarátka z Egypta má 39 rokov a nie je ani zasnúbená, ani nič iné. Sestra o nej povedala, že je už „stratená nádej"...

Rášid a jeho dvaja kamaráti Muhammad a Abú Utmán, na rozdiel od väčšiny Arabov, radi chodia na Slovensko a do Česka v zime. Niekedy ich sprevádza arabský kamarát, ktorý vyštudoval na Slovensku. Oba razy, čo s nimi bol na slovensko-českom výlete, traja emirátski kamaráti prišli s opakovanou požiadavkou: na spríjemnenie zimných večerov chcú slečny, najlepšie slušné študentky, ktoré v žiadnom prípade nie sú prostitútky. Aj keď táto požiadavka bola sprievodcovi trojice z Emirátov proti srsti, nakoniec zavolal *call girls*,

ktoré sa dostavili podľa dohody do konkrétneho hotela. Študentky medicíny si takto privyrábali, pričom zväčša zostalo iba pri vytvorení príjemnej spoločnosti. Či chcú sex, volili ony samy. Emirátski kamaráti požiadali nášho spoločného známeho, aby dievčatám pretlmočil ich žiadosť: ešte predtým, než k niečomu pristúpia, aby sa zosobášili formou *sobáša rozkoše,* t. j. iba dočasným sobášom, ktorého trvanie si upravia podľa potreby. Keď sa takto zosobášia – a to sa mohlo urobiť rovno na mieste, lebo prítomní boli štyria muži muslimovia (pričom na každý sobáš stačili dvaja) – môžu si potom spolu sexuálne užívať. Rášid a spol. mali plán, že po pár dňoch, ktoré v Česku a na Slovensku strávia, odcestujú späť do Emirátov a tam každý svojej „manželke" prenajme byt, kam ona príde vtedy, keď jej on pošle letenku. Potom tam zostane napríklad niekoľko mesiacov a keď sa rozhodne, môže ísť domov. Rášid a jeho kamaráti rátali aj s tým, že každého „rozkošná" žena nebude z toho bytu vychádzať, aby sa náhodou niečo neprezradilo. Potom sa zasa dohodnú na tom, kedy ona príde znovu do Emirátov a budú ďalej spolunažívať. Keď tento návrh predostreli dievčatám, tie zostali v šoku, nevedeli, či sa majú smiať a či sa to myslí naozaj vážne. Nakoniec sa otočili a odišli. Rášid a spol. sa skutočne úprimne čudovali, prečo dievčatá tento ich skvelý návrh neprijali!

Ešte mi k spomínanému Muhammadovi nedá nepoznamenať, že keď som ho uvidela, ako muž bol absolútne nepríťažlivý. Pán v štyridsaťpäťke. Tučný, brucho mu prevísalo, opasok mal upevnený v najširšej časti svojho brucha, ošumelo oblečený, blbý výraz. Sprostredkovane som sa dozvedela, že keď sa im nepodaril sobáš z rozkoše, tak Muhammad si chcel zohnať priateľku aspoň pre seba. Mal jednu jedinú podmienku – iba do 23 rokov!

Obriezka stále nevymizla!

V súčasnom arabskom svete sa stretávame s dvoma druhmi obriezok. U mužov a u žien. U mužov odrezanie predkožky má čisto hygienický dôvod. Takto to bolo stanovené ešte v dávnoveku a tento

zvyk pozná judaizmus aj islám. Arabi dnes tento zvyk obhajujú tak, že v čase formovania náboženstva žili jeho prví vyznávači iba v nehostinných púštnych podmienkach, kde nikdy nebol dostatok vody a hygiena sa nemohla dostatočne dodržiavať. Hoci dnes sú životné podmienky a s tým súvisiace hygienické pomery výrazne lepšie, tento zvyk pretrváva. A nikto necíti ani potrebu sa touto otázkou zaoberať. Dokonca som sa jednej mužskej obriezky zúčastnila ako „čestný hosť". Felčiar zo starej časti marockého Fezu štvorročnému chlapcovi odstrihol predkožku obyčajnými nožnicami a nepoužil pritom žiadny dezinfekčný prostriedok. Nič pre slabé žalúdky!

Ženská obriezka nemá s arabským či muslimským svetom nič spoločné. Ide o starý africký zvyk. Z krajín, o ktorých sa v tejto knihe píše, sa ženská obriezka týka iba Egypta a Sudánu. Pokiaľ ide o ženskú obriezku, arabská odborná literatúra sa odvoláva na faraónske časy. Preto sa aj jeden jej druh nazýva faraónska obriezka. Celkovo sa rozoznávajú tri druhy tohto brutálneho zákroku, o ktorých keď počujem či čítam, takmer upadám do mdlôb.

V Egypte aj Sudáne je ženská obriezka zakázaná zákonom. Napriek tomu ju usilovné, presvedčené ženy stále vykonávajú. V Egypte pretrváva v konzervatívnych komunitách a rodinách, v Sudáne mimo husto osídlených území, na savanách a v buši. V Egypte bola ženská obriezka zakázaná zákonom v roku 1996 po medializácii prípadu jedenásťročného dievčaťa, ktoré po zákroku vykrvácalo. V zákone sa uvádza, že obriezku nemôže vykonávať nikto, ani lekársky personál ani zdravotní ošetrovatelia či nemedicínsky personál. Tento zákon podporila aj najvyššia náboženská autorita – imám al-Azharu s tým, že ženskú obriezku nepožadujú islámske pravidlá.

Pokiaľ ide o Sudán, sudánska vláda prišla v roku 1999 s projektom na podporu vzdelávania o škodlivosti obriezky na fyzické a duševné zdravie ženy. Dokonca aj dcéra slovenského generálneho honorárneho konzula v Sudáne, Sally, ktorá vyštudovala pedagogiku, sa so svojimi spolužiačkami podujala napĺňať ciele tohto projektu. Študentky sa vydali do bušu a každá z nich zostala bývať v rodine s domorodými obyvateľmi asi mesiac. So ženami sa rozprávali o zdraví, sexuálnom živote, obriezke. Snažili sa na ne vplývať tak, aby zo svojich zaužívaných zvykov upustili. V týchto

prípadoch totiž obriezku nediktuje muž, ale samotné ženy. Ony sú presvedčené o tom, že obriezka je pre život ženy nutná – pre jej dobrý morálny profil a zdravý sexuálny život. Mužskí zástancovia obriezky ju podporujú preto, lebo si myslia, že obrezaná žena nemá vo svojom sexuálnom živote žiadne bočné úmysly. Obriezku vykonávajú ženy s hocijakým kusom skla z rozbitej fľaše či zhrdzaveným nožom. Dôsledkom týchto brutalít je zdevastované duševné zdravie každej ženy, celoživotná trauma, každodenné bolestivé močenie, bolestivý sex, pôrod s pekelnými bolesťami. Nehovoriac o tom, že veľa dievčat skôr či neskôr kvôli zákroku v totálne nehygienických podmienkach zomiera.

V Egypte sa z času na čas v čiernej kronike vyskytne prípad obriezky, ktorý zvyčajne končí smrťou. Počas pôsobenia v Káhire ma zaujal novinový článok nábožensky (aj keď to s náboženstvom v jeho podstate nemá nič spoločné!) uvedomelej matky, ktorá sa rozhodla, že nechá svoju dcéru obrezať. Tak prikazovali rodinné a spoločenské tradície, hoci zákon o zákaze už existoval. Keďže lekári tento zákrok nemohli vykonať, žena sa obrátila na miestneho felčiara, ktorý sa ponúkol problém vyriešiť. Dievča vykrvácalo. Takto pekne sa vlastná matka oň postarala, so všetkou láskou. Aj keď sa to stalo niekde v egyptskom zapadákove, prípad sa nakoniec dostal do novín. Hovorím si, že v porovnaní s Afrikou je to v Egypte predsa len iné, o prípady sa zaujíma tlač, čo znamená, že spoločenské vedomie je aspoň na určitej úrovni! Radšej ani nechoďme do afrických krajín s kmeňovým zriadením, kde tradície sú stokrát silnejšie!

Temnú prítomnosť obriezky takmer pocítila aj moja veľmi dobrá egyptská priateľka. Keď mala štyri roky, matka ju doviedla spolu s päťročnou sestrou Nevín k babke do káhirskej ľudovej štvrte Báb al-Chalk. Tam na ne čakala babica, ktorá mala obriezku vykonať. Šlo to pekne po poriadku, poslušnú Nevín ženy schmatli a obrezali. Moja priateľka, vďaka tomu, že bola šidlo od malička, im utiekla z bytu a vybehla niekam na ulicu, kde ju nemohli nájsť. Nakoniec hľadanie vzdali. Vďaka svojej intuícii, ktorú ako dieťa poslúchla, zo-

stala celá, neobrezaná. Keď to párkrát spomínala, bolo jej ľúto sestry, ale kvôli sebe bola šťastná.

Máločo v tejto oblasti sa skončí tak úspešne. Je úplne hrozné predstaviť si myslenie žien, v ktorých presvedčenie o správnosti obriezky stále prežíva. Ako vlastne myslia, čím myslia? Majú city a predstavivosť? Dokážu si tieto obrezané ženy predstaviť svoj život ako neobrezané? Asi ťažko, inak by to nikdy nespravili...

Na Slovensku študuje pár sudánskych študentov a doktorandov. Niektorí u nás žijú so svojimi rodinami. Práve v roku 2009 tri manželky sudánskych doktorandov porodili. Pôrodníci mali s pôrodom celkom konkrétny problém. Všetky tri ženy boli obrezané a vonkajšie pohlavné orgány, respektíve to, čo im z nich zostalo, mali zošité a dávno zrastené. Keďže naši pôrodníci obrezané ženy nemajú na dennom poriadku a teda nemajú skúsenosť s rozrezávaním násilne spojených tkanív, rozhodli sa, že najistejší bude pôrod cisárskym rezom. A tak všetky tri Sudánky porodili cisárskym. Prečo by to mohlo byť jednoduchšie, keď sa dá aj zložitejšie?!

Na problematiku ženskej obriezky poukazovali viacerí, hlavne egyptskí vzdelanci a reformátori ešte začiatkom 20. storočia a bojovali za jej odstránenie. Medzi nich patril aj rebel Saláma Músá. Ako muž si uvedomoval podradné postavenie žien v arabskej spoločnosti a verejne vystupoval za ich zrovnoprávnenie.

Ďalšou priekopníčkou v tejto otázke je lekárka a publicistka Nawál as-Saadáwí, s ktorou som sa osobne stretla. Niektorí ju považujú za feministku, ja ju však považujem za úplne normálnu bojovníčku za zdravý fyzický a duševný život žien, ibaže v arabskom kontexte to môže vyznievať aj feministicky.

Obidvaja boli aj v tomto ohľade, navzdory konzervatívnej spoločnosti, ochotní vysloviť svoje názory nahlas, a preto som preložila do slovenčiny ich diela práve s problematikou obriezky[22].

ARABI, ARABKY A DOPRAVNÉ PROSTRIEDKY

Viem, že názov tejto kapitoly možno znie trocha divne, ale svoje opodstatnenie rozhodne má. Nadväzujem na vypovedané informácie a mnohí už iste tušia, že aj tu môže byť rozdiel oproti tomu, ako my žijeme, rozdiel, ktorý vidno aj navonok. Keď chcete navštíviť arabský svet a trocha sa v ňom pohybovať, je dobre vedieť, čo vám uľahčí pohyb.

V Egypte, ak ste ochotní alebo odkázaní chodiť mestským autobusom, určite vám neunikne, že vo väčšine z nich je celkom vpredu sklom oddelená časť určená iba pre ženy, čo je na nej aj napísané, ale iba po arabsky. S cudzincami sa v miestnych autobusoch neráta. Takže, ak sa v natrieskaných egyptských autobusoch vôbec nájde ešte nejaké miesto voľné, je vcelku výhodné pre ženy pretlačiť sa od zadných dvier, kde sa nastupuje, dopredu. Zvyčajne však býva taká tlačenica, že mne sa nikdy tlačiť dopredu nechcelo. Zato egyptské ženy to s radosťou robili. Veru, poviem, vám, nebolo dvakrát príjemné predierať sa v obrovských teplotách, nalepený jeden na druhého, cítiť dych spolucestujúcich, spotené telá... Ale natláčanie sa bolo ešte znesiteľné oproti obchytávaniu egyptskými mužmi, z ktorých poniektorí si veľmi radi siahnu aj takto anonymne, napriek tomu, že náboženstvo ich navonok drží na uzde.

Keď náš priateľ, egyptológ Jožko, cestoval s kolegyňami v takomto preplnenom autobuse, situáciu, keď nejaký Egypťan obchytával naše dievčatá, vyriešil veľmi pohotovo. Najpravdepodobnejšieho obchy-

távača vyvliekol z autobusu za golier a mal s ním jasný úmysel. Chlapík vedomý si svojej viny však radšej vzal nohy na plecia!

V káhirskom metre – jedinom metre v arabskom svete (nerátam to, ktoré stavajú v emirátskom Dubaji) – je miesto vyhradené výlučne pre ženy, a to v prvom vagóne. Nikde sa to vtedy nepísalo, takže sme si to nemohli prečítať ani na vozni alebo vo vnútri, zato sme mali vlastnú skúsenosť, ktorá hovorí za všetko. Keď sme ako študenti cestovali z centra Káhiry do časti zvanej Abbásíja, kde sa nachádza univerzita Ajn Šams, chodili sme aj metrom. Jedného dňa Edgar vybral miesto na prepravu práve v prvom vozni, lebo v ňom bolo najmenej ľudí. Nastúpili sme a keďže sme hodnú chvíľu stáli a vlak zjavne nemal v úmysle sa pohnúť, spozorneli sme a všimli sme si nepokojné tváre okolostojacich žien. Stále sme stáli v stanici a až po hodnej chvíli sa jedna zo žien odhodlala na nás obrátiť a oznámiť nám, že tento vagón je určený iba pre ženy. Keď sa Edgar presunul do druhého vozňa a ja s ním, metro sa konečne pohlo.

Všade v arabskom svete nie je pri preprave taxíkom bežné, aby si žena sadla vedľa vodiča. Ak by tak urobila, ten by to mohol vnímať ako sexuálnu výzvu. Preto je vždy lepšie pre ženu, ak nechce byť obťažovaná vodičom, aby si sadla dozadu. V prípade, že je žien viac, je lepšie objednať si veľký taxík, aby žiadna z nich nemusela sedieť vpredu, pri šoférovi. Takto to robia miestne ženy – tie si určite nesadnú vedľa taxikára. V prípade cudziniek je to uvoľnenejšie, avšak tam zasa hrozí, že taxikár využije ich neznalosť prostredia a do želanej destinácie ich zavezie veľkou okľukou.

S taxikármi majú Arabi rozrobenú ešte jednu záležitosť, a to takú, že ženy po západe slnka by si do taxíkov nemali sadať. Ak tak potrebujú urobiť, musia mať pri sebe spomínaného *mahrama*. Takéto nariadenie sa týka konzervatívnych arabských krajín a rodín. Je jasné, že v Egypte, Maroku či Jordánsku som o dodržiavaní tohto predpisu nepočula.

Vo viacerých arabských krajinách som sa stretla s tým, že keď žena kupuje lístok na vlak či autobus na stanici, muži ju pustia dopredu. A keď sa k tomu nemajú, tak predavač zavolá na ženu, aby pristúpila k okienku. To bola asi jediná výhoda, ktorú som vnímala ja ako výhodu pre ženy ako také. Radšej by som sa jej však vzdala, len keby mala žena také isté práva ako muž, nech sa to už týka akejkoľvek oblasti života.

Rozdiely sa prejavujú aj pri cestovaní do zahraničia. Aj keď ženy môžu mať pas, na vycestovanie potrebujú súhlas svojho muža. V pase figuruje jeho meno, kde on musí byť pri každej ceste podpísaný. V opačnom prípade aj v liberálnom Egypte ženu zastaví pasová kontrola a zavolajú jej manželovi, aby si po ňu prišiel, lebo jeho žena je na letisku a chystá sa odísť. A keď chce odísť s dieťaťom, arabskí úradníci sú mimoriadne bdelí, a to predovšetkým v prípadoch konvertovaných a cudziniek vydatých za miestneho občana, t. j. takých, ktoré sú v tom momente držiteľkami iba miestneho pasu (pretože môžu mať aj pas svojej krajiny).

Pri riešení konzulárnych záležitostí Sloveniek žijúcich v Egypte alebo Kuvajte, respektíve v krajinách pôsobnosti daného zastupiteľského úradu, som musela dbať na tento fakt, aby nedošlo k zbytočným problémom zo strany arabských mužov. V Káhire som riešila prípad jednej Slovenky vydatej za Egypťana z oblasti východnej Delty, od mesta Ismáílíja. Mali spolu malého syna a v rodine sa hromadili manželské nezhody. Muž ju vôbec nechcel pustiť samu na Slovensko pozrieť si rodinu a ukázať malého vnuka rodičom. Roztržky sa vyostrovali až po fyzické násilie. Napokon táto Slovenka požiadala veľvyslanectvo v Káhire o pomoc. Samozrejme, slovenský pas nemala; jeho platnosť dávno vypršala a vybaviť nový by trvalo dlhú dobu, čo by však mohlo byť nápadné pre jej egyptského manžela. Ona chcela ísť domov a navždy, len nevedela, ako to spraviť, keď jej muž nesúhlasil ani s krátkou návštevou. Eštože sa jej ho podarilo dotiahnuť na ambasádu. Tam som bola postavená

pred úlohu vyriešiť problém tak, aby obe strany boli spokojné a aby všetko prebehlo podľa slovenských interných predpisov a zároveň podľa egyptského zákonodarstva. Po dlhej debate som sa síce cítila skôr ako psychologička než ako konzulka, ale rozhodla som sa v rámci svojej právomoci udeliť víza aj egyptskému manželovi. Víza teda dostali obaja, Slovenka do egyptského pasu. Udeliť slovenské vízum Egypťanovi nebolo možné len tak. Žiadateľ musel spĺňať isté podmienky. Egypťan takto nadobudol dôveru, že môže ísť so svojou manželkou na Slovensko tak, ako som mu navrhla. Dopadlo to dobre, lebo v konečnom dôsledku Egypťan dal voľnú ruku svojej slovenskej žene, aby aj so synom mohla ísť k rodičom na návštevu. On nakoniec nevycestoval. Ako to potom dopadlo, som sa už nedozvedela.

Na čo všetko treba myslieť pri cestovaní, ilustruje príbeh mojej priateľky Egypťanky, ktorá pracovala na konzuláte v Kuvajte. Išla na dovolenku domov, do Egypta. S jedným známym Egypťanom, ktorý žil tiež v Kuvajte, sa dohodla, že ju vezme späť z Egypta do Kuvajtu autom, lebo je to lacnejšie ako letecky. Takže moja priateľka si kúpila jednosmernú letenku z Kuvajtu do Káhiry a späť bola pripravená absolvovať dlhú cestu naprieč severnou časťou Arabského polostrova. Keďže dovolenku si vzala narýchlo, lebo potrebovala ísť za chorou mamou, víza do Saudskej Arábie sme nemali čas vybaviť v Kuvajte. Ale vzhľadom na to, že mala dlhodobý pobyt v Kuvajte, kde sponzorom bol Konzulát Slovenskej republiky, čo bolo vidno priamo z pečiatky, a mala so sebou môj potvrdzujúci list ako vedúcej konzulátu, nič nepoukazovalo na to, že by mohol vzniknúť nejaký problém pri návrate.

Saudská ambasáda v Káhire jej však tranzitné vízum neudelila. Dôvodom bolo, že muž, s ktorým mala cestovať, nebol jej manžel či blízky príbuzný z rodiny! Pre arabskú ženu pri prejazde územím konzervatívnych arabských krajín, akou je Saudská Arábia, je potrebné, aby ju sprevádzal nám už známy *mahram*. Nakoniec sa musela vrátiť letecky a jej výlet sa neplánovane o dosť predražil.

Uvedené nariadenie platí aj pre cudzinku, lenže tu môže byť je-

den háčik – keď má žena iné meno ako jej muž, ako budú priamo na hraniciach dokazovať, že sú manželia? Vychádzam z toho, že som absolvovala pár ciest do Saudskej Arábie aj s manželom a naše priezviská boli rozdielne. V našom prípade pasovým úradníkom zrejme stačilo naše vyhlásenie, že sme manželia, a určitou istotou pre nich bol aj diplomatický pas, aj keď to tak vždy byť nemusí...

الشَّمَّاعُ

Dubajský dopravný podnik spravuje jednu z viacerých taxikárskych firiem v meste. Medzi taxikármi je aj štyridsať taxikárok, zväčša z Filipín či Afriky. Najskôr ich nájdete na dubajskom letisku. Keď si teda žena berie taxík a je tam prítomná taxikárka, tak vám ju rovno nanútia, aj keď sa tak zruší prednostné poradie nejakého taxikára-muža. Vraj kvôli tomu, aby taxikári ženy neobťažovali. Keď mi chceli nanútiť taxikárku, tak som zaprotestovala, lebo som si chcela kvôli ťažkému kufru vziať úplne najbližší taxík, ktorý obhospodaroval muž. Vedúci správy taxíkov, miestny Dubajčan v bielej *dišdáši*, ktorého prácou je ukazovať cestujúcim, ktorý taxík si majú vziať (aj také pracovné miesta existujú!), nechápal, prečo protestujem, veď je to predsa také samozrejmé! Keď som sa už posadila k taxikárke, vypočula som si strastiplné a takmer neriešiteľné životné príbehy končiace, ako inak, žiadosťou o finančnú pomoc pre jej rodinu. Nevýhodu majú cestujúce aj v tom, že taxikárkam, ako krehkým ženám, sa nechce nadrapovať s ťažkými nákladmi, čo už taxikári, aj keď neochotne, zvládnu.

الشَّمَّاعُ

Hoci Omán pôsobí na Európanov veľmi vľúdne a príjemne, zaskočila ma istá nevšednosť, s ktorou som sa v iných arabských krajinách nestretla. Boli ňou chodníky pre mužov a chodníky pre ženy. Áno, vidno ich v Maskatskom univerzitnom mestečku, ktoré je vsadené do púšte, približne 50 km od hlavného mesta Maskat. Obrovské príjazdové cesty napovedali o hojnosti financií vložených do univerzitného mesta. Idúc tam s úmyslom nájsť odbornú arabskú jazykovednú literatúru sme po veľkolepom vstupe do univerzity

očakávali veľkoleposť ponuky, aspoň v takom rozsahu, aký nájdete v kníhkupectve Americkej univerzity v Káhire. Univerzitné kníhkupectvo bolo však veľmi biedne, popri kancelárskych pomôckach sa tam našlo mizivé množstvo literatúry – pár kníh o miestnom náboženstve a niekoľko diel klasickej arabskej literatúry. V rámci areálu univerzity som zo skúseností očakávala zvedavo-milé pohľady mladých mužov, lebo noha cudzinca tam vkročí zriedka. Namiesto toho skupinka študentov na mňa fľochla odsudzujúcim a zamračeným pohľadom. Keďže sa mi ich reakcia zdala neprimeraná, pátrala som po príčine a našla som ju: prehliadla som dopravné značenie pred vstupom na chodníky. Gánili tak na mňa preto, lebo som kráčala po chodníku vyhradenom iba pre mužov! Takže financie boli namiesto nákupu študijnej literatúry predsa len využité – na „užitočné" vybudovanie chodníka určeného iba pre mužov a chodníka len pre ženy!

Jedinou arabskou krajinou, kde ženy nešoférujú autá, je Saudská Arábia. Hoci aj tam sa vody fundamentálneho konzervativizmu už rozčerili (hlavne vplyvom invázie Iraku do Kuvajtu), dodnes sa im to nepodarilo. V čase invázie Iraku do Kuvajtu každý utekal autom do Saudskej Arábie, či muž, či žena. Saudské úrady tento jav rešpektovali kvôli výnimočnosti situácie. Potom začali saudské ženy kampaň za to, aby si mohli sadnúť za volant aj ony. Aj dnes sa z času na čas v kampaniach pokračuje, ale bezvýsledne.

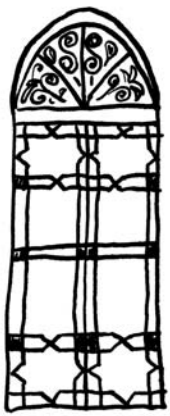

DÁ SA PO ARABSKY VÔBEC NAUČIŤ?

„A vieš po arabsky aj písať? A vieš čítať ten rozsypaný čaj?" Takto zvyčajne znejú otázky, keď sa s niekým rozprávam o arabskom jazyku a písme. Obvykle na to odvetím, že písanie je to najľahšie z arabčiny, lebo všetko, čo počujem, som schopná napísať. Ale dôkladne porozumieť hovorenému slovu je už „iná káva" – spisovná arabčina vlastne okrem učebníc ani nejestvuje. Každý Arab hovorí totiž svojím vlastným dialektom. A dialekty sú poriadne odlišné. Poznať ich všetky do detailov je naozaj náročné. Aj geograficky, aj finančne, aj z dôvodu malého počtu zdokumentovaných publikácií. Dá sa povedať, že fungujú ako samostatné jazyky a v tomto sa trochu podobajú slovanským jazykom. Súčasná spisovná arabčina je potomkom klasickej arabčiny zo 7. storočia a je obohatená množstvom slov z iných jazykov a jednotlivých dialektov, ako sa vyvíjali počas dejín.

Keď sa ako študent naučím písať arabsky, som schopná zapísať úplne všetko. Pokiaľ ide o prečítanie, prečítam všetko, lebo si odvodím potrebnú vokalizáciu podľa gramatických noriem a ostatné si domyslím. Najťažšie zo všetkého je zistiť význam konkrétneho slova. Pomôckou je arabský gramatický systém, podľa ktorého sa dajú slová systematicky odvodzovať od slovných koreňov. Lenže s touto teóriou sa vždy vystačiť nedá. Tu narážame na obrovskú kvetnatú slovnú zásobu arabčiny, o ktorej sa hovorí, že je jedným z najbohatších jazykov sveta. Teda, po arabsky sa naučiť rozhodne dá, dokonca aj tak, aby si Arabi mysleli, že ste Arab. Ibaže to vyžaduje nesmierne úsilie a veľkú motiváciu!

S písmom je to tak, že keď sa ho človek naučí, treba sa vytrénovať, aby dokázal písať relatívne rýchlo, a nie „maľovať" písmenká. Skutočné maľovanie písmen je už veda sama osebe, ktorá sa volá kaligrafia. Tiež treba veľa čítať, aby sa arabské písmo dostalo pod kožu. Keď teda idete autom a prechádzate popri vývesných tabuliach a dopravnom značení, aby ste dokázali rýchlo zachytiť napísané slová. Alebo keď čítate noviny, aby ste ich dokázali preletieť očami tak, ako keď sú napísané v slovenčine či inom európskom jazyku. Všetko sa dá, len to chce veľa trpezlivosti a húževnatosti zároveň. Po istej dobe sa výsledok určite objaví. Ale ak chcete prekladať knihu a nebodaj písanú v tradičnom duchu, bez slovníkov sa rozhodne nezaobídete.

Treba si uvedomiť, že súčasná arabčina patrí medzi najstaršie jazyky na svete v tom zmysle, že v podobe, v akej ju poznáme dnes, existuje od kodifikácie Koránu kalifom Utmánom[23] v 7. storočí. Odvtedy sa na arabčine zmenilo málo; čo pribúda, sú výrazy z najpriebojnejších dialektov. Jedným z nich je jednoznačne egyptský dialekt, a to aj vďaka obrovskej filmovej produkcii distribuovanej po celom arabskom svete. Kdekoľvek som spomenula egyptský seriál *Hawánim Garden City* – v preklade „Paničky z Garden City", všade ho poznali! Po ňom nasleduje libanonský sexi dialekt. Televízia je obrovský magnet pre všetky vrstvy arabskej spoločnosti a rôzne show, *talk show* a súťaže sú jej samozrejmou súčasťou. Príťažlivé mladé moderátorky, nezahalené, vo vypasovaných kostýmčekoch, sebavedome komunikujúce o najpálčivejších politických konfliktoch a témach. Hovorím o Libanonkách. Sú mimoriadne obľúbené nielen na libanonských, ale aj na panarabských kanáloch ako MBC, LBC, al-Džazíra, al-Arabíja. Libanonský dialekt preráža tiež vďaka známym libanonským speváčkam, ktoré sú snáď najpočetnejšie z arabských.

Spisovná arabčina je niečo ako latinčina. Nikto ju v bežnom živote nepoužíva, a ak náhodou áno, pôsobí veľmi umelo a formálne. Používa sa v náboženských spevoch, recitáciách, kázňach, politických prejavoch, tlači a spravidla v televíznych správach. Keď som sa niekedy započúvala do kázne počas piatkovej modlitby, ktorá mi v egyptskej štvrti Dokki šla okná rozpučiť (náš byt bol obklopený tromi modlitebňami s obrovskými ampliónmi, pričom jedna bola

pre istotu rovno v dome, kde sme bývali – postavil ju majiteľ, aby nemusel platiť dane, lebo tak to stojí v egyptskom zákone), všimla som si, že miestny imám začína svoj prejav v spisovnej arabčine. Keď sa presunul k izraelsko-palestínskemu problému, o chvíľu bol úplne excitovaný a skĺzol do zrejmého dialektu. To isté sa dialo aj s politikmi, ktorí vždy napokon skončili v dialekte. Občas nejaký miestny vzdelanec, keď chce ukázať arabistovi, že ovláda svoj jazyk, sa začne vyjadrovať dôsledne aj so spisovnými koncovkami. Keďže je to preňho neprirodzené, vyzerá smiešne a pateticky.

Zjednodušenú spisovnú arabčinu núkajú popredné arabské televízne stanice hlavne v správach. Miestne arabské televízie sa snažia hovoriť spisovne, ale závan lokálneho dialektu je v ich reči citeľný.

Rôznorodosť dialektov

Maroko, Alžírsko a Tunisko sú význačné svojimi dialektmi, pretože sú to zmiešaniny arabčiny, francúzštiny a berberských jazykov. Mauritánska arabčina, aj keď nesie známky magribských dialektov, má najviac do činenia s jazykmi afrických kmeňov, konkrétne hausa a swahili. Celkový dojem z magribských dialektov je taký, že počujete zhluk samých spoluhlások, najčastejšie ck-ck. Miesto klasického *dž* sa vyslovuje *ž*. Pre mňa ako arabistku sú príťažlivé. Okrem výslovnosti sa v týchto dialektoch miešajú francúzske slová s arabskými do takej miery, že na prvé počutie nikto nevie poriadne rozšifrovať, skadiaľ čo pochádza. Keď hovorí Maročan svojím dialektom, žiadny iný Arab okrem magribského Araba mu nerozumie. V takýchto prípadoch sa Maročan snaží posunúť svoj prejav do sťaby spisovnej arabčiny a vtedy sa dohodnú. Dokonca, keď som pri písaní doktorskej práce čítala v arabčine autobiografiu egyptského koptského spisovateľa Salámu Músá, dozvedela som sa, že on ako Egypťan pri návšteve Maroka začiatkom 20. storočia sa s Maročanmi dohovoriť nevedel, a preto spolu hovorili výlučne po francúzsky! Veru, aj tak sa dá!

Líbyjský dialekt, aj keď sa blíži k magribským dialektom, má

predsa len iný ráz. Je ovplyvnený taliančinou. Zaznievajú v ňom prispôsobené talianske slová. Má svoju charakteristickú dikciu a je pre ostatných Arabov a arabistov relatívne zrozumiteľný.

Potom prichádza na rad egyptský dialekt. Najznámejší a najprogresívnejší. Vďaka spomínaným filmom – Egypt ich za rok vyprodukuje okolo 80 a niektoré z nich sa dostali aj na európske filmové festivaly. Nezainteresovaný človek má často dojem, že Egypťania sa stále hádajú. Aspoň na mňa pôsobí tento dialekt dosť tvrdo. Má pravidelný rytmus a netreba ani rozoznávať slová a človek vie, že ide o egyptský dialekt. Jeho najvýraznejšou črtou je využívanie hlásky *g* namiesto spisovného *dž*. Preto bývalý egyptský prezident Džamál Abdunnásir sa zvyčajne uvádza ako Gamál Abdunnásir. Ďalšou je nahradenie *q*[24] tzv. hamzou, teda hrdelným rázom. Napríklad predložka *pred* (časovo), spisovne *qabl,* sa v Egypte vysloví ako *abl*. Toto pravidlo má pár výnimiek a tými sú slová kultúrneho dosahu, ako al-Qáhira (Káhira), al-qur´án (Korán).

Dialekty sýrsko-palestínskej oblasti, teda sýrsky, palestínsky, libanonský a jordánsky sa dosť podobajú, lebo sa vyskytujú na pomerne malom území. Najvýraznejšou črtou je tzv. *imála*, teda posun výslovnosti hlásky *a* na *e*, napríklad slovo *mazza* (predjedlo) sa vysloví ako *mezze*. To isté sa týka môjho mena, ktoré odráža túto dialektickú črtu, a preto z mena *Amíra* (princezná) sa stala Emíre.

Najvýraznejší z dialektov je libanonský, ktorý aj podľa samotných Arabov znie sexi. Je veľmi melodický, spevavý, mäkký a povedala by som, že znie až príliš rozmaznane. V libanonskom a palestínskom dialekte, podobne ako v magribských, sa miesto *dž* vyslovuje *ž*. Jordánsky dialekt je v podstate skoro rovnaký ako palestínsky, pretože v Jordánsku žije minimálne 40 % Palestíncov. Na juhu, pri hraniciach so Saudskou Arábiou nadobúda tvrdochrčivé črty arabčiny zo Zálivu, teda dialektu Kuvajťanov, Saudských Arabov, Emirátčanov, Katarcov a Bahrajncov.

Veľmi charakteristickým dialektom je iracký. Vzhľadom na veľkú rozlohu územia a zároveň rôzne vplyvy sa v Iraku vyskytujú viaceré miestne dialekty. Bagdadská arabčina je úplne jednoznačná oproti ostatným častiam Iraku, aj keď sa dá povedať, že arabista je rád,

keď vôbec porozumie dialektu konkrétnej krajiny a nieto ešte jej miestnym podobám. Odlišnou črtou oproti ostatným dialektom je koncovka 2. osoby jednotného čísla ženského rodu, ktorá sa oproti spisovnej, resp. inodialektovej *–ik* zmenila na *–ič*, napríklad *málič, máltič*[25]. Ide snáď o vplyv susednej perzštiny. Taktiež hlavne v bagdadskej arabčine sa uplatňuje spomenutá *imála*.

Po mojich viacnásobných pobytoch v Iraku v roku 2003 som cestovala do Európy a v lietadle sa mi do uší dostal známy dialekt. Najprv som si povedala, že sú to určite Iračania, ale nedalo mi, aby som nezistila, odkiaľ presne. Z Násiríje. Tak som sa im prihovorila a oni mi fakt potvrdili, že sú z Násiríje, ležiacej na juhu Iraku. Veľmi ma to potešilo, lebo som sa utvrdila v tom, že aj človek, ktorý sa arabský jazyk naučil v škole, dokáže rozoznávať vyslovene lokálne dialekty, čo naši učitelia považovali za takmer nemožné.

Poslednú skupinu dialektov, ktorú spomeniem, je „zálivová“ arabčina. Sú to dialekty arabských krajín Perzského zálivu, ktoré sme uviedli v predchádzajúcej kapitole. Tieto dialekty sa dosť približujú vedúcemu dialektu oblasti – irackému. Samozrejme, najbližší k nemu je hutný kuvajtský dialekt. Zasa tu cítiť dlhodobý perzský vplyv, najmä v slovnej zásobe. Aj keď sú tu miestne odlišnosti, dá sa povedať, že v podstate v celej tejto oblasti ide o veľmi podobný až rovnaký dialekt. Dôležitou črtou je, že *q* sa vyslovuje ako *g*. *Qabl*, teda pred ako časová predložka sa vysloví *gabl*.

V tabuľke pre zaujímavosť uvádzam, ako sa povie slovo *dobre* vo viacerých dialektoch:

marocký – wácha
líbyjský – bahi
egyptský – kuwajjis
irackýý – zjén

kuvajtský – zén
zálivový – džajjid

Prepis z arabčiny je ľahší, než sa zdá!

Nedá mi nespomenúť vec, s ktorou sa stýkame všetci, keď prichádzame do styku s Arabmi. Ide o prepis a výslovnosť arabských slov a mien v slovenčine. Už dávnejšie v mojej obľúbenej relácii *Objektiv* na ČT1 premietli krátky dokument o Indonézii a spomenuli fundamentalistickú skupinu Jamaeh Islámíje. Presne takto znela výslovnosť redaktorky. Na chvíľu som sa zamyslela... ach áno, mala na mysli skupinu menom al-Džamáa al-Islámíja. Už ma ani neprekvapila nekonzistentnosť v jej výslovnosti, keď síce vedela, že slovo, pravdepodobne napísané *Islamiyyeh,* má prečítať *Islámíje*, ale *Jamaeh* ponechala tak, ako bolo napísané, bez akéhokoľvek pokusu prečítať to „po anglicky". Viem si predstaviť, že verejnosť už počula o zoskupení al-Džamáa al-Islámíja (alebo v egyptskom znení al--Gamáa al-Islámíja), ale sotva sa niekomu spojilo s Jamaeh...

Ďalej, všetci poznáme teroristickú skupinu al-Káida, ktorú najčastejšie vidíme a počujeme ako al-Kajdá a pritom sa to dá úplne jednoducho a pomerne presne napísať po slovensky v porovnaní s tým, ako slovo znie v origináli. A mnohé iné. Arafat je správne Arafát, jordánsky prístav Akvaba zasa Akaba (mám to tiež z nejakého cestopisného dokumentu a naposledy zo slovenského prekladu knihy Afgánec od Fredericka Forsytha). Taktiež ma zaujalo, ako jeden kolega pracujúci na nemenovanom veľvyslanectve vo svojom telegrame určenom ústrediu uviedol, že „....niečo sa stalo v Jeddahu", čo ostatní kolegovia diplomati nearabisti vnímali ako neznáme arabské mesto a pritom šlo o saudskoarabskú metropolu Džidda! Jedným z vrcholných výkonov médií bola zmienka o pyramídach v Gizehu pri egyptskej al-Kvahíre, t. j. v Gíze pri (al-)Káhire.

Pritom veľa netreba! V prípadoch neistoty stačí zavolať do Kabinetu orientalistiky Slovenskej akadémie vied alebo minimálne

do Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra, kde sa každý dozvie presnú výslovnosť, aby sa nestrápňoval. Ale ľudia o tom ani nevedia, takže ani moderátori, novinári a ani diplomati či ani ostatní nemajú pocit, že niečo vyslovujú nesprávne a nenamáhajú sa výslovnosť si overiť, napriek tomu, že idú širokej verejnosti prezentovať niečo cudzokrajné. Ako som už naznačila, prispievajú tým k existujúcemu zmätku.

Pokiaľ ide o prepisy, treba ukázať aj druhú stranu mince, totiž ako Arabi samotní, prípadne iní, prepisujú arabské názvy do angličtiny, francúzštiny a pod. Zvyčajne napíšu, ako sa im hodí. Preto tak aj vyzerajú arabské mená prepísané do európskych jazykov. Raz je to Hussein, raz Hosein, inokedy al-Hsein[26] a desiatky iných možných kombinácií. Je v tom obrovský chaos. Preto nezriedka v osobných dokladoch figurujú rôzne prepisy mien, čo mätie štátne orgány, hlavne keď sa takýto človek objaví na hraniciach Schengenu.

Keďže ma tento problém prepisu arabských slov a mien zaujal a dalo by sa o ňom široko rozpisovať, napísala som v spoluautorstve odborný článok na túto tému s názvom *Návrh na prepis arabských slov do slovenčiny*[27]. Tento návrh prepisu odráža arabčinu čo najvernejšie a zároveň slovo či názov sme schopní prečítať v znení blízkom originálu. Práve toto bolo naším cieľom.

POZOR NA TO, ČO A AKO HOVORÍTE

Výraznou črtou každej osoby a v širšom zmysle každej kultúry je jej verbálny prejav. Líšime sa tým, akým spôsobom myslíme, ako cítime, ako sa tvárime pri istých situáciách, ako gestikulujeme, ako sa smejeme, ako celkovo reagujeme.

Hovorí sa, že Arabi sú vášnivé hlavy. Rýchlo vzplanú, rýchlo sa urazia, rýchlo musia mať všetko vybavené. Bežná konverzácia môže Európanovi pripadať ako hádka. Dobre to vidno hlavne v egyptských seriáloch, kde sa postavy rozprávajú tak nahlas, až kričia. Mierny a uvoľnený konverzačný tón je pomerne zriedkavý. Slovné prejavy sú citovo veľmi podfarbené. Všade to hýri pestrými farbami a čačkami--mačkami. Z vlastnej skúsenosti môžem dodať, že aj vôňami a smradmi. Tak to vidíme v arabskej televízii, ale aj v bežnom živote. Arabi vo veľkom gestikulujú, rozhadzujú rukami, ukazujú na všetky strany.

Je užitočné si uvedomiť, že Arabi pri rozhovore stoja pri sebe bližšie ako Európania. O severnej pologuli zhruba platí, že smerom na západ a na sever sa komunikačná vzdialenosť predlžuje. Čím západnejšie, tým ďalej stoja od seba! Čím orientálnejšie, tým bližšie! Samozrejme, tu, v arabskom svete to platí vtedy, keď sa rozprávajú muži. Mne, aj Európanom, sa nezriedka stalo, že pri rozhovore s nejakým arabským mužom dochádzalo k postupnému skracovaniu vzdialenosti z jeho strany. V takých prípadoch som mužovi ukázala gesto spojených troch prstov pravej ruky – palca, ukazováka a prostredníka – obrátených smerom hore, čo znamená, aby „počkal", teda postál na svojom mieste. Vždy to zaúčinkovalo.

Fakt, že pravidlá sú iné pre mužov a iné pre ženy, opakovane potvrdzuje, že prístup k rôznym pohlaviam je rôzny. Napríklad, žena by sa radšej nemala pozerať priamo do očí muža, lebo tak vzniká dojem, že ho zvádza. Reč je o štandardných životných situáciách; v tomto momente nemám na mysli rokovania na najvyšších úrovniach, kde sa automaticky predpokladá čistý úmysel. Toto platí za predpokladu, že vôbec existuje nejaká žena „vhodná" na politické či obchodné rokovania!

Uprený pohľad do očí môže znamenať dešpekt. Vidno to pri styku muža so ženou či nadriadeného s podriadeným. Okrem toho môže znamenať aj intímnosť; zamilované pohľady sa nedajú prehliadnuť. Na druhej strane, uprený, dlhší pohľad znamená prejav dôvery, ale to už treba vedieť odhadnúť v konkrétnej situácii. Krátke, prerušované pohľady sú vyzývavé a znamenajú koketnosť. V takých situáciách treba mať nad sebou kontrolu a vedieť, o čo danej osobe ide, aby sa situácia nezačala vyvíjať neželaným spôsobom.

Vodopády záujmu

Niektorí Arabi sú komunikatívni a iní menej. Asi najmenšie bariéry majú Egypťania a Tunisania. Je to spôsobené turistickým ruchom, lebo v týchto krajinách rozhodne platí: „Náš zákazník, náš pán". Samozrejmosťou je, že sa prihovárajú muži. Ženy už menej a to v závislosti od vážnosti situácie. Ženy zvyčajne zostanú iba v pozícii pozorovateľa. Emirátčania, Kuvajťania a Saudi sa často tvária, že cudzinca ani nevidia. Pokiaľ im neprináša biznis, je im ukradnutý. Keď pre nich pracuje, tiež zaujímavý nie je, lebo vôbec môže byť rád, že mu poskytujú prácu. Najlepšia je asi stredná cesta prejaveného záujmu, lebo v Egypte návštevník býva veľakrát otrávený pokrikmi a dobiedzaním miestnych občanov. Stáva sa, že najmä mladí chlapci sa snažia vnútiť do pozornosti za každú cenu.

O obrovskom záujme kontaktovať sa s kýmkoľvek a najmä cudzincami sme sa presvedčili ešte ako študenti po noci strávenej v púšti. Jedného dňa sme sa my – poslední československí štipendisti na štúdiách v Egypte, teda Ivo, Petr, Edgar a ja, vydali hľadať vodopády do púšte v blízkosti oázy al-Fajjúm. Vodopády síce malé, ale predsa existujúce, vznikli vďaka nerovnakej nadmorskej výške fajjúmskych jazier. Od momentu, ako sme vstúpili do oázy, sme sa domácich pýtali na vodopády – po arabsky *šallálát*. Všetci na nás pozerali, akoby sme z neba spadli, keď hľadáme vodopády priamo v púšti. Všetci krútili hlavou a tí premýšľavejší nás posielali k Asuánskej priehrade s tým, že to je jediné miesto v Egypte s vodopádmi. My sme však na radu známych z československej ambasády v našom hľadaní neúnavne pokračovali. Vodopády sme hľadali do samej noci. Prechádzali sme dedinami, dedinkami, osadami a samotami. V jednom z posledných pár domov, kde sa svietilo, sme uvideli vchádzať ťavu priamo do domu. Jasné znamenie, že si treba hľadať nocľah! Pokračovali sme púštnymi cestami ďalej, až nás nakoniec prikvačila noc a s ňou tma ako vo vreci. Široko-ďaleko žiadne svetlo, cestu nám ukazoval iba mesiac. Nad hlavami sme mali nádhernú hviezdnu oblohu. Boli sme už hlboko v púšti a piesočná cesta bola na nočnú jazdu evidentne nevhodná. Zapadnúť sme mohli kedykoľvek. Iné ako prespať v púšti nám nezostávalo. Petr s Ivom sa rozhodli prenocovať vonku, ja s Edgarom v aute. Aby sme mohli dýchať, nechali sme si pootvorené okná. Už sa nás zmocňoval spánok, keď vtom zaútočili komáre. Ale aspoň sme vedeli, že voda a naše *šallálát* sú nablízku! Pred dobiedzajúcimi komármi sme sa zababušili, ako sa len dalo. Po krátkom, vôbec nie osviežujúcom spánku a riadne doštípaní sme sa zobudili na vrčanie buldozérov a nákladných áut. Vykukli sme von. Na púšti sa pracovalo a usilovne! Okolo nás prechádzali stroje, ktoré budovali novú cestu. Z ospalosti nás definitívne prebral výkrik: *„Tomorrow!, tomorrow!"* Takto na nás volal človek na okoloidúcom obrovskom stavebnom stroji, radostne pritom na nás mávajúc; bolo to očividne jediné slovíčko, čo vedel po anglicky! Pochopili sme, že šlo o pozdrav a odmávali sme naspäť. Slovko *tomorrow* sa nám potom stalo akýmsi žartovným symbolom pozdravov v Egypte. A čo vodopády? Tie sme veru vtedy nenašli. Navštívili sme ich až o sedem rokov neskôr, keď už sme v Egypte pracovali na

ambasáde. Objavili sme aj miesto, kde v to ráno pracovali buldozéry. Medzitým vybudovali cestu okolo oázy al-Fajjúm, takže dostať sa k vodopádom už bola hračka.

Gestá

Niektoré arabské a stredoeurópske gestá sú rovnaké či veľmi podobné. Počíta sa pravou rukou. My začíname rátať od palca, ale Arabi opačne, od malíčka.

Pri naznačení „poď sem" Arabi držia pravú ruku v pokrčenom predpažení, chrbtom ruky nahor, a všetkým prstami okrem palca kmitajú rýchlym pohybom prstov k sebe a od seba.

„Choď preč!" sa naznačí podobne, avšak prsty z vertikálnej polohy vzpriamujeme smerom od seba a pohyb spojíme s mimikou odpudivého dojmu.

Zaujímavé a neprehliadnuteľné je gesto nepochopenia, hlavne v Egypte. Stretnete sa s ním na každom kroku. Egypťan vyvalí oči a dva-tri razy rýchlo zakmitá hlavou, pričom často zaokrúhli pootvorené ústa. Je to komická mimika, ktorá určite rozosmeje!

Ako som už predtým písala o zastavení diskutéra, ktorý skracuje vzdialenosť medzi sebou a vami, využila som gesto, ktoré sa používa snáď najčastejšie. Palec, ukazovák a prostredník, spojené a bruškami ukazujúce nahor, v mierne hojdavom pohybe znamenajú „trpezlivosť", „moment", „počkaj"! Arabi ho využívajú úplne pri všetkom – pri vybavovaní, stretnutiach, tankovaní a pod. Keď sa dožadujete niečoho, na čo azda máte aj právo a naliehate na skoré vybavenie, druhá strana vám nezriedka buď s ľadovým pokojom ukáže spomenuté gesto, pričom vás má – mierne povedané – v podvedomí, alebo použije jednorazové, ostré gesto spojených prstov s napriamením ruky. Vtedy vás už má daná osoba plné zuby.

Naše obscénne gestá sú jasne zrozumiteľné aj Arabom. Keď nechcete mať problém, odporúčam ich nepoužívať. Keď sa predsa len rozhodnete z nejakého dôvodu toto gesto využiť, berte nohy na ple-

cia! Pozor, k obscénnym gestám patrí aj potápačské OK, t. j. krúžok vytvorený z palca a ukazováka!

Neslušné je ukazovať podošvy topánok, teda sedieť s napriamenými nohami tak, že ich otŕčate svojmu partnerovi. Sú isté pravidlá, ktoré všeobecne platia v arabskej spoločnosti, ale aj tak sa občas stretnete s ich porušením. Takáto situácia nastala dokonca pri oficiálnej návšteve slovenského ministra zahraničných vecí v Kuvajte, kde rokoval so svojím partnerom šajchom Sabáhom. Kuvajtský minister bol veľmi príjemný komunikačný partner. Bol veľmi bezprostredný a vo svojej uvoľnenosti otrčil podošvy svojich topánok. Dokonca to mám aj zdokumentované na fotografii, avšak zámer to určite nebol! Zaujímavé a nie nezvyčajné tiež bolo, že počas oficiálneho rozhovoru s ministrom zahraničných vecí sa kuvajtský minister otočil na mňa, pretože som tento rozhovor okrem prípravy podkladov pre ministra aj tlmočila, s otázkami na moju arabskú rodinu. Takto sme sa pekne súkromne porozprávali a rovno na oficiálnej pôde!

Veľmi hrubé a urážlivé gesto je ukazovanie prstom na nejakú osobu. Týmto silovým gestom, takým obľúbeným hlavne v USA, si arabského spolubesedníka iba popudíte. Rozhodne neodporúčam.

Keď ste v reštaurácii, účet si môžete pomocou gest vypýtať dvojako – buď vo vzduchu niečo načmárate, teda znázorníte písmo, alebo naznačíte hranou dlane jednej ruky, že sa chystáte odseknúť si druhú asi v polovici predlaktia. Tento spôsob sa síce trochu podobá na nie príliš zdvorilé, zato však mimoriadne populárne európske gesto, ale nebojte sa – čašník bude presne vedieť, čo sa od neho čaká.

Úsmev je nástroj, s ktorým treba vedieť v arabskom svete narábať. Zasa musím spomenúť interakciu muža a ženy. Ženy, pozor na koho sa usmievate, stačí iba letmý úsmev a arabský chlap sa na vás hneď nalepí. V situáciách, kde muža nepoznáte, teda nie je to váš kolega či rokujúci partner, je vhodné sa úsmevu zdržať. Úsmev sa teda chápe ako provokácia a ťažko sa vysvetľuje, že má žena iné úmysly.

Dotyky

Fyzický kontakt je v arabskom svete v porovnaní s Európou posunutý do inej roviny. Pri rozhovore mužov sa vám aj pri prvom kontakte môže v arabskej komunite stať, že vás Arab rovno schmatne za ruku, aby vás niekam zaviedol. Medzi mužmi sa bariéra osobného priestoru láme. Takto to môžete zažiť v Egypte, sýrsko-palestínskej oblasti a severnej Afrike. V krajinách Zálivu sa už musíte poznať nejakú tú dobu, aby vás Arab takto chytil. Tam sú priateľstvo a intimita posunuté za stenu domácnosti, kam vás zvyčajne ale nepustia.

Keď hovoríme o ženách, zasa je tu mužsko-ženská bariéra. Dotyk v takomto prípade sa preklápa do intímnej roviny bez ohľadu na to, či bol zámerný alebo nie. Slobodní muži a ženy sa na verejnosti nesmú navzájom dotýkať, ani si prejavovať známky náklonnosti. Dať si bozk na ulici by bol škandál! Dokonca ani manželské páry sa za ruky nedržia! Výnimky som síce videla, ale môžem ich zrátať na jednej ruke za sedem rokov života v arabskom svete. Stalo sa tak v Egypte a potom som za ruky držiaci sa pár videla v Kuvajte, ale išlo o rezidentov, teda iných Arabov, najskôr Palestíncov alebo Libanoncov.

Raz sa mi podarilo zazrieť niekde na parkovisku mladý kuvajtský pár, ktorý sa určite zišiel v takej štvrti, kde ich nemohol nikto z rodiny uvidieť. Samozrejme, že život a jeho prejavy sa predierajú cez tvrdo vytesané reštrikcie spoločnosti.

Mne sa v Egypte ešte počas študentských čias stalo, že som sa držala so svojím priateľom za ruku, kráčajúc po ulici. Podišiel k nám miestny občan a upozornil nás, aby sme sa nedržali. Pritom ani nemohol vedieť, či sme zosobášení alebo nie. Protesty proti takémuto správaniu nie sú ojedinelé. Rozhodne sa netoleruje u mladších cudzincov, u ktorých je podozrenie na voľný sexuálny život. Ja hovorím o bežných situáciách v meste, kde žijú domáci. Inak sa veci majú

v turistických strediskách, kde takýto jav miestni už tisíckrát videli a naučili sa tolerovať „neslušných“ Európanov najmä preto, lebo turistický ruch je zdrojom ich príjmov. V prípade, že sa za ruky drží starší pár pri návšteve chrámu v Karnaku, nebúri sa proti tomu nik, lebo za ich správaním nevníma sexuálny podtón, ktorý evidentne prekáža u mladšej generácie.

الشَّمَّاعُ

Pri akte zvítania si muži podávajú ruky a bozkávajú sa. Zvyčajne štyrikrát, striedavo na obe líca. Emirátčania sa dokonca dotýkajú nosmi. Je to starý beduínsky zvyk a je ekvivalentom bozku. Keď sa stretnú známe ženy, najprv sa vybozkávajú a potom sa do seba zavesia alebo sa držia za ruky a tak spolu kráčajú. Pri rozhovore často jedna vezme ruku druhej do svojej dlane. Je zrejmé, že ide o priateľky. Ak sa stretnú ženy, čo sa predtým nevideli, pobozkajú sa alebo aspoň bozkanie naznačia.

Keď sa muži držia za ruku, nemusí to nevyhnutne znamenať, že sú homosexuáli. Často tento výjav možno vidieť v Egypte. Muži sa zvyknú držať za malíčky. Buď sú dobrí kamaráti a hovoria si bratia, alebo je ich vzťah bližší a aj tak si hovoria bratia.

V Európe je bežné chytiť druhého za rameno, aby sme sa mu priblížili a niečo mu dôverne povedali. Tento dotyk je absolútne nevhodný pre arabský svet, pretože navodzuje dojem podmanenia si danej osoby.

Pri podávaní rúk ide o dotyk, nie o stisk. Ak chce hocijaký cudzí muž podať arabskej žene ruku, odporúčam radšej vyčkať, ako sa rozhodne ona. Viackrát som zažila trápne situácie, keď muž napriahol ruku a Arabka mu ju neopätovala. Stávalo sa tak v liberálnom Egypte, ale v Sudáne podobný problém nebol; ženy pristupovali k cudzím mužom pragmaticky.

V prípade, že sa stretnete s arabským párom, buďte pripravení, že arabská žena sa do diskusie zapojiť nemusí. A keď ju aj oslovíte, nebuďte prekvapení, ak za ňu odpovie muž, ktorý ju sprevádza. Nechcem už ani hovoriť, že v liberálnych krajinách sa žena do diskusie

s cudzím mužom zapojí a v konzervatívnych nie, lebo je to úplne individuálne. Aj napríklad v liberálnom Egypte sa neraz stane, že žena vám ruku nepodá a zaryto mlčí. Naopak, kuvajtská žena sa môže s vami hneď pustiť do milej a živej diskusie.

Nie všetky ženy v arabskom svete sú utiahnuté a hneď klopia oči! Nejedenkrát som si všimla vyzývavé pohľady dievčat a žien smerom k mužom a pritom mohli mať na hlave aj šatku. Do debaty s cudzincom sa púšťajú veľmi radi. Pohľady a ich prípadná koketnosť či vyzývavosť sú prostriedkami na zoznámenie.

Ak sa stretne európsky a arabský pár, po formálnom úvode sa zvyčajne začnú rozprávať ženy spolu a muži tiež spolu. Keď nás raz navštívili v Káhire naši irackí priatelia, manželský pár z Bagdadu, zvítali sme sa presne tak, ako u nás doma, objatím a bozkaním. Bagdad je a hlavne bol dôležitou kultúrnou metropolou medzi arabskými veľkomestami, žije tam veľa vzdelaných ľudí a kde bol spoločenský život vždy veľmi čulý a liberálny, dokonca aj v temnom režime Saddáma Husajna.

Ešte sa dotknem zoznámenia európskej ženy s arabským mužom. Arabský muž zvyčajne prejaví sexuálny záujem o Európanku. V prípade, že ide o Araba z nižšej spoločenskej vrstvy krajín Magribu a Egypta, treba si byť vedomý faktu, že môže ísť o záujem dostať sa sobášom do vyššej spoločenskej vrstvy. Sobáš s Európankou zvyšuje spoločenský kredit. Zároveň si tak môže zabezpečiť európsky pas, s ktorým nemusí mať ponižujúci pocit. Mnohí Arabi si svoj handicap uvedomujú, takto mi to prezentovali viacerí moji známi a priatelia. Je to tak, na hraniciach Schengenu aj inde sa hlavne na občanov spomenutých krajín nazerá ako na potenciálnych migrantov, a preto im úrady venujú zvýšenú pozornosť.

ARABSKÉ MENÁ A OSLOVENIA

Je dobre vedieť, aké mená sa v arabskom svete používajú a ako sa oslovuje. Nielen my, ktorí vnímame arabský svet z diaľky, ale dokonca aj samotní Arabi nemajú vo svojich menách celkom jasno. Takmer každý po zoznámení považoval moje meno za muslimské a na základe toho, že *všetci* si myslia, že Arabi sú výlučne muslimovia, hneď usúdil, že teda musím byť aj muslimka.

Takto reagovali nielen Slováci či Európania, ale paradoxne aj samotní Arabi! Lenže je to úplne inak! Ani samotní Arabi si často neuvedomujú, že mená ako Amíra, Fátima, Zajnab, Jásir, Husajn, Abla a podobne sa používali už dávno pred nástupom islámu a sú čisto *arabské*. S náboženstvom islámu nemajú nič spoločné, lebo nevznikli na náboženskom základe. Druhá vec je, že napríklad meno Fátima sa spája s islámom preto, lebo Fátima bola dcérou proroka Muhammada a spolu so svojím mužom Alím vytvorila základ pre šíitský prúd islámu.

Medzi nemuslimskými menami sa pomerne hojne využívajú perzské dievčenské mená ako Narmín, Nevín, Šírín, Múdí. Zvyčajne sú to názvy kvetín a označenia ako *milá, príjemná, vynikajúca, ľúbezná, sladká, nežná* a pod. Kopti a iní kresťania radi využívajú západné mená. U nich a dokonca ani u muslimov nie je nezvyčajné stretnúť sa s Kleopatrou, Sokratom, Johnom, Emilom a pod. Francúzske mená sa vo veľkej miere využívajú hlavne v Libanone a Sýrii.

Každý Arab má vo svojom občianskom preukaze a ostatných formálnych dokumentoch minimálne tri mená. Svoje meno, meno otca či deda a tzv. priezvisko, ktoré je pôvodne označením rodu či klanu.

Dve mená sa nenosia. Preto arabské úrady boli často rozčarované, keď som im nadiktovala svoje arabské meno, ktoré pozostávalo iba z mena a priezviska. Vždy sme o tom viedli diskusie, niekedy plodné, niekedy jalové. Arabi majú vo svojich dokumentoch aj štyri mená a niekedy aj viac. V rodnom liste môžu mať štyri mená, zato v občianskom tri a v pase tiež tri zo spomínaných štyroch, ale nie tie isté ako v občianskom. Takto dochádza k sťaženej identifikácii konkrétnej osoby nielen pre európske úrady, ale i pre samotných Arabov. Systém neexistuje, je v tom totálny chaos, k čomu sa niektorí Arabi aj priznávajú!

Pekne sa vynašli kuvajtské úrady, keď potrebovali zaznamenať nie iba dve mená ale tri. Na príklade konkrétnej Slovenky – skomolím meno – Jana Milanová, ktorá sa vydala do Kuvajtu a získala aj kuvajtské občianstvo. Teda aj kuvajtský pas. Aby jej meno mohli zapísať podľa kuvajtských pravidiel, jej meno znelo v kuvajtskom pase: Jana Mila Nova. Dobré, že?

Muslimské mená

Už som uviedla, že väčšina z nás si myslí, že arabské mená sa spájajú s islámom, preto ich treba považovať za muslimské. Pravda je to iba sčasti. K muslimským menám patria také, ktoré sú odvodené od základu slova, ktoré sa bežne využíva v náboženskej terminológii. Príkladom je meno Muhammad, čo v preklade znamená „veľmi pochválený". Teda mená ako Muhammad, Ahmad, Mahmúd, Hamad v podstate znamenajú to isté s malými odtieňmi – „byť pochválený", pretože sú odvodené z koreňa *h-m-d* teda „chváliť, velebiť". Do tejto kategórie mien patria aj iné, ako napríklad Táhá, Jásín, poskladané z arabských písmen, ktoré figurujú ako názvy súr, teda kapitol v Koráne. Do náboženskej terminológie možno ďalej zaradiť krásne Božie mená ako napríklad Nasruddín (v preklade Víťazstvo náboženstva), Abdulláh (Boží sluha), Abdulkarím (sluha Šľachetného) a iné mená poskladané z „Abdu" a iného mena či charakteristiky Boha,

ako napr. sluha Veľkého, Osvieteného, Spravodlivého a podobne. Krásnych Božích mien je 99, a preto majú muslimovia ruženec buď s deväťdesiatimi deviatimi, alebo tridsiatimi tromi korálkami. Často ho vidno zavesený na spätnom zrkadle v aute alebo na ruke návštevníka kaviarne či dokonca účastníka rokovania.

Chcem zdôrazniť, že po takmer štyroch rokoch strávených v Egypte som bola otrávená skostnatenosťou a nedostatkom vynaliezavosti Egypťanov pri pomenúvaní svojich detí. Mala som pocit, že v Egypte žijú iba Muhammadovia, Ahmadovia a Mahmúdovia. Raz sa mi dokonca stalo, že som volala istému Muhammadovi, s ktorým som potrebovala niečo vybaviť a až po desiatich minútach telefonovania som zistila, že to nie je ten Muhammad, ktorého ja zháňam. Onen Muhammad mi to však sám od seba nepovedal. Prečo, to už viete z kapitoly „Čo sa u Arabov nepatrí?"

Ako osloviť Araba

V tomto svete sa zásadne oslovuje prvým menom. Teda Mr. Hasan, Mrs. Fátima, Miss Abla, Dr. Džalál, Prof. Sálih. Pri oslovovaní ministrov a veľvyslancov sa bežne používa oslovenie Vaša Excelencia. Pri mladej žene, u ktorej sa nedá rozoznať, či je vydatá alebo slobodná sa Arabi dovtedy pýtajú, až kým im nepovie či je to alebo ono. Presné zadefinovanie stavu u mladej ženy je pre Arabov veľmi dôležité, lebo podľa toho k nej aj pristupujú. Ďalším oslovením je šajch, v ženskej forme šajcha. Oslovenie sa týka príslušníkov vládnucej rodiny, ale iba v Kuvajte, Katare, Bahrajne a Emirátoch.

Niekedy možno zostanete prekvapení, keď niekoho arabskí priatelia oslovia úplne inak ako jeho vlastným menom. Stáva sa to napríklad vtedy, keď je osoba otcom či matkou. Vtedy sa daná osoba familiárne oslovuje „otec Hasana", teda *abú Hasan*, „matka Ibráhíma" ako *umm Ibráhím*. Vždy za označením otec alebo matka nasleduje meno ich prvorodeného syna, a to aj v prípade, že pred

ním sa narodili dcéry. „Otec Lajly“ sa používa iba v takom prípade, že rodina nemá syna, ale iba dcéry.

Treba poznamenať, že človek môže byť otcom či matkou nielen dieťaťa, ale v prenesenom význame aj veci, ktorú vlastní, alebo nejakej svojej charakterovej vlastnosti. Príkladom je *abú lihja*, čo doslova znamená „otec brady“, teda bradáč či označenie bezdetného ako *abú chajzurán*, s doslovným významom „otec trstiny“. Tiež dnes skôr slangové *abú mašákil*, teda „problémový človek“. Všetci Arabi poznajú už spomenutý egyptský zaužívaný výraz *Masr – umm ad--dunjá* (Egypt – matka sveta), teda „Egypt – pupok sveta“.

Ženy sa zvyčajne oslovujú *madam* a aj sa tak samy predstavujú – *madam Fátima*. Po vydaji si ženy nechávajú svoje vlastné priezvisko; nepreberajú mužovo, ako je zvykom v Európe. Synov Arabi zvyknú pomenúvať po dedovi alebo po strýkovi z otcovej strany.

Keď chcete osloviť nejakého muža na ulici, dajú sa využiť viaceré spôsoby. Bežným oslovením je *muhandis*, čo znamená inžinier. V podstate ide o vzdelanca, čím vlastne vzdáte hold danej osobe, aj keď ním nie je. „Inžinierom“ je často aj technik, ktorý vám príde opraviť práčku. Ďalej funguje oslovenie *báš-muhandis*, doslova pán inžinier, s významom „inžinier s aktovkou“, čo už je viac ako bežný inžinier. V celom arabskom svete sa využíva *ustáz* (v preklade „majster, učiteľ či profesor“). V Egypte je tiež bežné označenie *báša*, teda paša, čo pochádza z čias tureckej nadvlády. Využijete ho vtedy, keď niekoho chcete vyzdvihnúť alebo potrebujete niečo vybaviť. Na Európanov Severoafričania často pokrikujú mierne prispôsobeným anglickým *mistar*. V Magribe, Egypte a Libanone sa tiež využíva francúzsky náprotivok Monsier v podaní *misjo*. Ak nemáte do činenia s vysloveným pobehajom a nie ste si istí, kam dotyčného zaradiť, je lepšie použiť oslovenie vyššej triedy; nič tým nepokazíte. Spomenuté oslovenia stoja samostatne, bez mena.

Raz v Egypte, za študentských čias, keď som sa ešte vozila miest-

nymi autobusmi, zažila som krásne využitie všetkých týchto oslovení. Autobus praskal vo švíkoch, ako zvyčajne, a predavač lístkov pobádal cestujúcich vnútri, aby sa pomkli dovnútra ešte viac a nastupujúcich mužov zasa poháňal rýchlo do autobusu. Pri nástupe, respektíve naskakovaní ich postupne tituloval: no poď, *muhandis,* no nastupuj, *báš-muhandis... ustáz... brufesúr... báša... sijáda* (excelencia)... V rýchlom slede vypustil celú plejádu oslovení, čím pôsobil ohromne zábavne. Takto sa arabčina hneď lepšie učí!

Keď ste v reštaurácii a chcete osloviť čašníka, môžete to urobiť viacerými spôsobmi. Zavoláte na neho *já rajjis* (niečo ako „šéfe, vedúci") alebo *já kaptin* (kapitán), pričom *já* znamená časticu oslovenia, u nás zastaralý vokatív – 5. pád. Existuje ešte *já Muhammad*, ale toto oslovenie má pejoratívny nádych, preto ho radšej nepoužívajte. V lepších podnikoch sa používa *já garsún* z francúzskeho *garçon*.

Arabi si v zásade tykajú. Vykanie v takej forme, ako ho poznáme v Európe, neexistuje. Jeho náhradou je samostatne stojace slovo. V Egypte a sýrsko-palestínskej oblasti sa používa slovo *hadratak* (pre muža), *hadratik* (pre ženu). Doslova to síce znamená „tvoja prítomnosť", ale zodpovedá nášmu vykaniu, resp. výrazu „vážený". Bežne ho počuť v úradoch alebo na ulici od obchodníka, čo vás chce prilákať. Nezvyčajnosťou nie je osloviť takto taxikára, aby vás láskavo vzal do vytúženej destinácie. V krajinách Zálivu zasa využívajú konštrukciu *já tawíl al-umr*, v preklade „ty s dlhým životom", v ženskom prevedení *já tawílat al-umr*. Takto sa označujú starší a vážení ľudia a tiež členovia emírskej či kráľovskej rodiny.

FRÁZY V BEŽNOM ŽIVOTE

Arabi využívajú celé množstvo formuliek a fráz viažucich sa ku konkrétnym situáciám. Fráza „Dobrý deň!" sa v týchto končinách vyjadrí známym *as-salámu alajkum*, v preklade *mier s vami*, na čo sa odpovedá *alajkum as-salám*. Tento klasický muslimský pozdrav muslimovia akceptujú aj od nemuslimov. Ďalší často používaný pozdrav je neformálne *marhaba*, teda „ahoj". K tým formálnejším patrí formulka *ahlan wa sahlan* – „vitajte"!

Pri narodení dieťaťa, postavení domu, kúpe nového bytu, auta či získaní zamestnania sa povie *mabrúk*, čo v preklade znamená *požehnanie*. Po osprchovaní, kúpaní, ostrihaní sa povie *naíman*, čo znamená „na zdravie, nech ti to dobre padne".

Je samozrejmé, že na každé želanie je potrebné správne odpovedať, pričom v odpovedi je vždy zakomponované meno boha, ako napríklad „Nech Boh požehná aj tebe!" či „Nech aj tebe Boh pridá na spokojnosti!".

Keď chce niekto oceniť vašu prítomnosť, že ste si našli čas a prišli, povie *nawwartaná* – doslova osvietil si nás (svojou prítomnosťou). Odpoveď na to znie *da núrak* (to je tvoje svetlo) alebo *da núr ashábu* (to je svetlo jeho spoločníkov – majúc na mysli spoločníkov proroka Muhammada).

Slovenský pozdrav pred jedlom – „Bože, požehnaj tieto dary, ktoré s tvojou milosťou požívať budeme" – sa po arabsky vyjadrí tzv. *basmalou*, teda vyrieknutím *bismilláh ar-rahmán ar-rahím*, čo znamená „v mene Boha milostivého, milosrdného". Po jedle je slušné povedať *al-hamdu lilláh*, teda „chvalabohu", to isté ako pri opýtaní sa „ako sa máš". Želanie dobrej chuti sa vyjadrí ako *bilhaná waššifá*

alebo *biššifá wal-áfija*. Vyjadrenie „na zdravie“ či už s alkoholickým nápojom alebo nealkom sa povie *bil-áfija*.

Keď sa niekto vráti z cesty, blízkej či ďalekej, je zvyčajné povedať *hamdilláh a(lá)ssaláma*, čo preložíme ako „Chvalabohu za tvoju bezpečnosť!“. Odpovie sa na to: *alláh jisallimak*, teda „Nech ti Boh nadelí bezpečnosť!“.

Hlavne pri vybavovaní čohokoľvek som si mnohonásobne vypočula frázu *inšáalláh*! V preklade „Ak Boh dá!“, teda snáď. Vždy je do nej zakomponovaný podmieňovací charakter. Keď už túto frázu počujete viackrát, je zrejmé, že danú vec nikdy nevybavíte.

Keď chcete vyjadriť údiv, poviete *mášáalláh*, čo znamená „no teda!“ alebo „naozaj?“ Tento výraz má mnohorakú použiteľnosť. Keď chcete niečo pochváliť, napríklad že niekto má pekný byt, pekné auto, tak vtedy, keď o ňom hovoríte, využijete túto frázu. V doslovnom preklade znamená „Čo si Boh želal!“. Keď chcete zaželať sústrasť, poviete *baká lilláh,* teda že „zomrelý zostane určený Bohu“.

Keď sa prihodí niečo nepríjemné, niekto je chorý, borí sa s problémami, tak na to ako Arab zareagujete frázami *alláh karím*! (Boh je šľachetný!), *chajr inšáalláh*![28] (Snáď bude dobre!), *alláh jistur*![29] (Bože ochraňuj!), *alláh jihanník*[30] (Nech ti Boh dopraje!).

Poďakovať v arabskom svete sa dá viacerými výrazmi. Najčastejší je odvodený od kmeňa *šakara* – ďakovať, teda *šukran* („vďaka“, všearabské), *maškúr* („vďačný“, Kuvajt, Emiráty), *mutašakkir (*„ďakujúci“, Egypt*)* či *aškurak/aškurik* teda „ďakujem ti“ (mužovi/žene, Irak). V krajinách Magribu sa používa *baraka alláh fík*, čo je tiež ďakujem a doslova „Nech ťa Boh požehná!“ Ženy v Egypte, ktoré samy seba radia do lepšej spoločnosti, ďakujú *merci*. Slovíčkom *merci* sa poďakujú aj v Libanone, kde je francúzsky kultúrny vplyv mimoriadne silný. Odpoveďou na ďakujem je *afwan* alebo *al-afu*, teda „prosím“ či „niet za čo“.

Pozdravy a rituálne formulky

Život v arabskom svete prebieha inak ako u nás. U nás funguje všetko skôr pragmaticky. Ako sa niekto má, sa pýtame v prípade, že sa už trocha poznáme. Ak sme relatívne dobrí známi, so záujmom sa opýtame, čo majú manžel, rodina, deti, nové. Arab kladie podobné otázky aj osobe, ktorú vôbec nepozná. Potom často prichádza otázka, čo nového, ako sa má rodina, ako sa majú deti, a pritom vás, ani rodinu, ani deti nemusí poznať. Veľakrát mi tieto otázky pripadali ako nútené, bez skutočného záujmu. Aj keby to bola pravda, žiaden Arab, pokiaľ nie ste v bližšom styku, vám nepovie, že jeho žena bola operovaná, alebo že si nerozumie so svokrou, alebo že deti sa zle učia. Jasné, že na každú otázku sa odpovedá „mám sa dobre" alebo aspoň „chvalabohu". Aj pri viacnásobnom opakovaní sa odpovedá rovnako. Nie je teda nezvyčajné, keď prebehne výmena troch identických otázok a odpovedí. Keď vy na otázky pýtajúceho sa priamo zareagujete, zistíte, že on sa spýta znova to isté a dokonca rovnakými slovami. V arabskom svete sa nikto nad tým nepozastavuje. Všetky tieto otázky znejú mechanicky. Odpovede znejú tiež mechanicky. Sú rituálom. Arabi ich robia automaticky.

Keď som sa nad tým zamýšľala, rozoberala si túto tému po nespočetných pozorovaniach, zistila som, že je tu zrejmý nesúlad. Arabi dávajú okato najavo, že sa zaujímajú dokonca aj o neznámu osobu, pritom však frázy len tak odrapocú a ani nepočúvajú, ako sa tá druhá osoba v skutočnosti má. Tento zautomatizovaný prístup som vždy vnímala ako neúprimný, zameraný na to, aby prebehla nejaká komunikácia. Spoločenské zvyklosti si to vyžadujú bez ohľadu na to, či je to skutočne potrebné. Pritom niekedy dobre padne chvíľa ticha, keď môžem toho druhého nerušene vnímať aj inak ako cez slová. Niekedy aj uprostred rozhovoru, keď reč na chvíľu postojí, sa zrazu jeden druhého pýta, ako sa má a čo nového. Tak toto už ozaj pôsobí násilne. Takéto prípady vôbec ale nie sú extrémne. Patria k bežnému životu. Samozrejme, že sú situácie, keď vidíte úprimný záujem na

strane partnera, ktorý aj vníma, čo hovoríte. A vôbec nemusí byť iba blízky známy.

الشَّمَّاعُ

Zažila som isté exemplárne situácie, ktoré natoľko udrú do očí a uší, že si ich človek zapamätá na celý život. Jednou z takých bolo stretnutie so šajchom, strážcom sudánskej udržiavanej archeologickej pamiatky al-Musawwarát as-sufrá asi 330 km severne od hlavného mesta Chartúmu. Keď sme prišli k jednej z kamenných budov, z tieňa vyšiel vysoký, chudý, dôstojne pôsobiaci šajch v bielom sudánskom habite s typicky zamotaným turbanom, ktorý všade na svete spoznám ako sudánsky. Na výlete s nami bol aj rodinný kamarát Samír, ktorý, ak by sme ho tam nevzali, by sa určite do al-Musawwarát nikdy v živote nešiel pozrieť. Na vlastivednej vychádzke bol aj mladší syn spomínaného Nasruddína Munzir, ktorého otec vyslal, aby niečo spoznal zo svojej krajiny, a Nasruddínov kamarát Tárik z Ministerstva zahraničných vecí Sudánu, kde bolo treba vybaviť potrebné povolenia na cestu. Naši dospelí kamaráti sa zvítali so šajchom a začal sa asi päťminútový formálny úvod: „Ako máš, ako sa máš, aké máš zdravie, ako sa máš, čo nového, ako sa majú veci, ako sa má rodina, čo život, ako sa máš, atď.“. Takmer to nemalo konca-kraja... Šajch určoval smer rozhovoru, otázok a odpovedí. My sme sledovali tento rozhovor s nemým úžasom, koľko sa toho dá na túto tému vyplodiť! Šajch bol určite rád, že mu tam osud vôbec niekoho privial, a tak sa snažil využiť ľudské teplo aspoň na chvíľu. Výmena prebiehala takou rýchlosťou, že sme sa čudovali, ako si pred bleskovou odpoveďou stihne každý z nich uvedomiť obsah otázky a okamžite nato odštartovať protiotázku. Vznikal dojem, akoby obe strany hovorili naraz, ich odpovede a otázky sa navzájom prekrývali. V skutočnosti vedeli, že jeden sa pýta a druhý odpovedá a každý vedel, čo má povedať, a ani nevnímal, čo mu hovorí druhá strana. Keď napokon skončili, začali sme sa pýtať na konkrétnu pamiatku, aby sme sa aspoň niečo dozvedeli. Samozrejme, za rohom, kam sme zabočili, znova zaznela otázka: „Ako sa máš?“

الشَّمَّاعُ

V Kuvajte či ostatných krajinách Zálivu sa otázka „ako sa máš?“ dopĺňa frázou „nech Boh predĺži tvoj život“, teda *alláh jitawwil umrak*. Nikdy sa nehovorí, že sa mám zle. Jednoducho to nezapadá do rámca slušného správania. Pozdrav a jeho priebeh sú u Arabov rituálom. Je to zvyk. Patrí sa to.

Samozrejme, úvodné rituály vždy slúžia na to, aby sa ľudia na seba „naladili“. Niekomu stačí „dobrý deň“, „ahoj“ alebo iba kývnutie hlavou, pohľad či úsmev, iný potrebuje viac času. Opakovanie pozdravných formuliek uprostred rozhovoru o niečom inom zasa trochu pripomína našu meteorologickú konverzáciu, ktorá sa zvyčajne začína vo chvíli, keď hrozí trápne ticho. Prečo vlastne niekoho trápi ticho, je vec iná.

Arabi sa vyžívajú vo frázach a úsloviach. Ani sa veľmi nezamýšľajú a rovno vypustia tú správnu frázu a úslovie, ktoré sa hodia na konkrétnu situáciu. Možno im tieto zautomatizované komunikačné prostriedky pomáhajú aj pri šokujúcich správach aspoň nejako zareagovať, aj keď nevyslovia svoj vlastný názor. Vtesnajú do svojho údivu aspoň meno Božie so žiadosťou o pomoc. Možno je to predsa len lepšie v porovnaní s tým, ako keď u nás oznámite svojmu známemu, že máte rakovinu a váš známy v šoku rovno zloží telefón.

Zžiť sa s arabským prostredím, dokázať reagovať na rôzne aspekty dennodenného života si vyžaduje zvládnuť aj túto jazykovo-spoločenskú oblasť. Vedieť, kedy a čo použiť vás zaradí k znalcom miestneho prostredia.

AKO JE TO S RASIZMOM?

Vraj v arabských krajinách rasizmus neexistuje. Preto rasizmus nie je témou, ktorou by sa zaoberali štátne inštitúcie. Lenže mnohé údaje a fakty sa niekedy skresľujú s určitým zámerom. Rasizmus v tomto svete má inú formu ako v Európe, USA či Južnej Afrike, kde ide o rozdiel vo farbe pokožky, resp. rasy.

Pokiaľ ide o rasovú príslušnosť, Arabi patria, až na niektoré oblasti, k tzv. bielej (kaukazskej) rase, sú iba o niečo tmavší ako Európania. Faktor „pokožky" z hľadiska nazerania na rasu však nemožno ani u Arabov úplne vylúčiť. Napríklad v Maroku sa miešajú domáce marocké typy s africkými a francúzsko-španielskymi vplyvmi. Výraznú rolu pritom zohrávajú Berberi, ktorí korešpondujú skôr s európskym typom. Z diskusie s marockými mužmi, s ktorými som na túto tému debatovala, som sa dozvedela, že vždy si radšej vezmú za manželku ženu, ktorá má bledšiu pokožku ako oni. Dôvod? Podvedome(?) vnímajú svetlejšie ženy ako príťažlivejšie. Taktiež v Egypte sa Dolnoegypťania, teda zo severnej časti Egypta, nadraďujú nad Hornoegypťanov z južného Egypta, teda z Núbie. A tiež sa cítia nadradení voči Sudáncom. Čím svetlejší, tým nadradenejší. V spomínaných afrických krajinách bola farba pokožky významným porovnávacím faktorom, ale v ázijskej časti sa správajú k rôzne sfarbeným spoluobčanom inak. V Kuvajte pristupovali bieli Kuvajťania k svojim tmavým spoluobčanom bez známky nadradenia, a to napriek tomu, že rozdiel bol veľmi výrazný. U Kuvajťanov kritériom posudzovania je príslušnosť k usadlíkom či beduínom. Usadení Kuvajťania s blahosklonným až pohŕdavým úsmevom hľadia na svojich beduínskych spoluobčanov z oázy Džahra. Musím

však povedať, že asi dôvod na to majú, lebo vo viacerých prípadoch som sa stretla s Džahranmi, ktorí boli špinaví a správali sa hrubo. Je pravda, že mnohí Džahrania žijú v horších podmienkach ako mestskí Kuvajťania. Kontrast je aj v samotnom Kuvajte: beduíni sú hrdí na seba, hoci už nie sú beduíni a civilizovaní, ako sami seba nazývajú, zasa pozerajú na beduínov zvrchu, lebo došli z púšte.

V Ománe som taktiež nezaznamenala známky rasizmu, hoci ománske obyvateľstvo je dvojaké, čo pramení z histórie tejto krajiny. Predtým Omán mal svoje dŕžavy v Zanzibare, a to až do jeho odtrhnutia v roku 1964, čo sa evidentne prejavilo na farbe pleti miestneho obyvateľstva. V Ománe či v Kuvajte je bežné, keď muž si vezme manželku s tmavšou pokožkou a nemá k tomu výhrady. V zásade by ani protestovať nemohol, lebo v mnohých prípadoch, ak nie vo väčšine, svoju manželku uvidí prvýkrát až na svadbe...

Treba povedať, že v arabských dejinách rasizmus a šovinizmus určite neexistovali v takej podobe ako v dnešnom západnom svete. Jedným z dôkazov je panovanie dynastií mamlúkov v Egypte. Mamlúk v preklade znamená vlastnený a v skutočnosti išlo o kúpeného otroka, zväčša Albánca, Slovana či Čerkeza. Mamlúci sa dostali na popredné miesta v ochrankách sultána a potom ho pripravili o trón. Nikdy sa netajili tým, že pôvodne boli otrokmi, teda najnižšou a opovrhovanou spoločenskou vrstvou.

Ešte v 10. storočí vládla v Egypte dynastia Ichšídovcov. Jej zakladateľ, Muhammad ibn Tugdž, bol pôvodne tureckým otrokom. Za jeho vlády sa istý čierny otrok z Etiópie stal vezírom a po Muhammadovej smrti aj faktickým vládcom. Že si pre jeho pôvod nikto hlavu nelámal, dokazuje aj jeho žartovné prímenie Káfúr čiže gáfor (má bielu farbu).

V závislosti od systému danej krajiny sa rozlišujú spoločenské triedy. Až na Líbyu, kde sú si podľa džamáhíríjskej filozofie všetci rovní, v ostatných arabských krajinách sa spoločnosť zvyčajne delí na klasické triedy: vysoká, stredná a nízka. Každá trieda si žije sama osebe a nemieša sa s inou. Na rozdiel od Európanov, v arabskom svete platí, že ak je v konkrétnej spoločnosti prítomná nejaká vyso-

kopostavená osoba, napríklad minister, všetci ostatní mu preukazujú veľký rešpekt. Až natoľko, že to pôsobí nanútene a umelo.

Zaujímavým prvkom, ktorý sa najviac prejavuje v Emirátoch, je kastovanie spoločnosti. Navonok liberálne Emiráty až také liberálne v skutočnosti nie sú. Aby sme to spresnili, v tomto prípade ide o spoločenský status národností žijúcich v tejto krajine. Na vrchole spoločenskej pyramídy samozrejme figurujú miestni Emirátčania. K špičke možno zaradiť aj ostatných Zálivčanov, teda Kuvajťanov, Saudských Arabov, Katarčanov, Bahrajncov a Ománcov. Potom nasledujú Američania a Briti a v tesnom závese ostatní Západní Európania. Za nimi zaujímajú miesto Libanonci, ktorí sú z ostatných Arabov najviac preferovaní. Majú svoje firmy, vysoké posty v hotelových sieťach. Za nimi stoja Palestínci, blúdiaci, bez domovskej krajiny, ktorí pomáhali budovať Emiráty v čase, keď na miestach výstavných štvrtí existovali len rybárske osady. Mnohí z Palestíncov už dosiahli najvyššiu métu, ktorú si mohli želať – emirátske občianstvo. Na ich roveň by som zaradila aj Iráncov. Iránci majú svoje banky, napríklad Bank of Baroda, vlastnia budovy, skupujú nehnuteľnosti. Veľa Iráncov sa odsťahuje do Emirátov kvôli tomu, že doma v Iráne spáchali nejaké finančné prešľapy a istejšie sa cítia doslova za vodou Perzského zálivu. Alebo si chcú jednoducho dopriať voľnejší spôsob života ako v stiesnenom a nábožensky rigidnom Iráne. Až po nich nasledujú Stredoeurópania, teda aj Slováci, po nich ostatní Arabi – Sýrčania, Egypťania, Maročania, Iračania, Sudánci. Iračania za posledné roky neboli v Emirátoch vítaní. Úrady mnohým po vojne z ekonomických dôvodov vstup zakázali, pretože sa obávali šíitskej expanzie. Dnes už im víza udeľujú. Sudánci, kvôli tomu, že pochádzajú z chudobnej krajiny, sú veľmi často predurčení na nižšie pozície. V prípade, že o konkrétne voľné miesto žiada Sudánec s doktorátom, s veľkou pravdepodobnosťou ho nedostane, lebo je vzdelaný viac, ako je potrebné. Potom prichádzajú na rad príslušníci afrických národov, ďalej Indovia, Filipínci, Pakistanci, Bangladéšania a ostatní z východnej Ázie. Z posledne menovaných národov sa vyčleňujú 2 vrstvy – stredná vrstva, ktorá v krajine podniká, a *gast-*

arbeitri. Títo predstavujú ozajstnú spodinu emirátskej spoločnosti. Ich postavenie je naozaj žalostné, ale musím dodať, že väčšinou sú to nevzdelaní, hrubí ľudia, ktorí žiaľ sami nemajú jasnú predstavu o kvalitnejšom živote.

V Kuvajte je rozdelenie podobné, ale rozdiel medzi jednotlivými kastami sa o dosť stiera. V ostatných krajinách Zálivu sa s fenoménom kastovania stretávame tiež, ale v zmiernenej podobe. Dôvodom je širšie zapojenie miestneho obyvateľstva do pracovných príležitostí, čo sa odráža na relatívne menšom počte *gastarbeitrov*.

Dôležité je, že xenofóbia nevychádza z náboženstva. Teda v dnešných časoch. Aj keď prevláda muslimské náboženstvo, príslušnosť jednotlivých osôb k inému náboženstvu neurčuje podstatne iný smer správania sa. Nemal by. Aj v relatívne tolerantnom Egypte však vidno že iné ako muslimské náboženstvo vyčnieva. Už deti v škole sa na základe neho rozdeľujú.

Kvôli tomu, že bývalá kolegyňa, diplomatka, do líbyjského vízového formulára v kolónke „náboženstvo" neuviedla nič, Líbyjci jej nechceli udeliť vízum. Problém sa však nakoniec vyriešil. Hoci dnes žijú libanonskí muslimovia a kresťania svorne vedľa seba, v nedávnej občianskej vojne proti sebe bojovali, zabíjali sa, ničili si svoju krásnu krajinu a zanechali veľa trpkých spomienok.

Sýria tým, že je sekulárna a jej obyvatelia sú vzdelaní, dáva priestor rôznym vyznaniam. Rozhodne najlepší vzťah medzi jednotlivými náboženstvami spomedzi arabských krajín existoval v Iraku za režimu Saddáma Husajna. Aj keď režim bol totalitný, náboženstvo aspoň navonok nebolo prvkom, ktorý zvýhodňoval či diskriminoval konkrétnu osobu. Po páde Husajnovho režimu sa krajina začala zmietať v bojoch medzi jednotlivými náboženskými prúdmi a frakciami. Na „podporu" náboženskej segregácie v oficiálnych formulároch pribudla kolónka „náboženstvo", ktorá v nich predtým nefigurovala. Aspoň tak mi to sprostredkovali viacerí Iračania po poslednej vojne.

Niekde náboženská xenofóbia ani nejestvuje, a to z jednoduchého

dôvodu – určité krajiny, ako napríklad Saudská Arábia, neumožňujú v nich žiť vyznávačom iných náboženstiev ako islámu, napríklad židom. A pritom islám uznáva *ahl al-kitáb*, teda vyznávačov dvoch ďalších monoteistických náboženstiev – judaizmu a kresťanstva – doslovne sú to „národy knihy“. Ešte v tejto súvislosti dodám, že islám uznáva Ježiša ako jedného z prorokov.

NÁSILNÉ ČINY POMERNE VZÁCNE!

Chcem zdôrazniť, že v arabských krajinách som sa cítila bezpečne. Áno, vo väčšine arabských krajín som nikdy nemala strach ísť napríklad aj večer či v noci po ulici sama a takéto situácie boli časté (v arabských krajinách zapadá slnko po celý rok už o 6. hodine večer). Nikdy som nemala strach z fyzického napadnutia či okradnutia. Nepríjemný pocit som mala akurát v Emirátoch, kde som sa v centre mesta, teda v Barr Dubaji, vyhýbala lovcom ženských tiel, ktorí striehli na každú, čo nemala hlavu v šatke.

V mnohých z arabských krajín, aj keď nemajú vojenský či diktátorský režim, cítiť ruku zákona všade. Je to aj dôsledok arabsko-izraelských vojen a pretrvávajúceho napätia či striktnej politiky domácej krajiny voči cudzincom. V Egypte pri vstupe do hotelov je normálne prejsť bezpečnostnou rampou a ukázať celý obsah kabelky. Naivné a smiešne bolo počínanie bezpečnostných pracovníkov, ktorí mne, diplomatke, radi kontrolovali obsah miniatúrnej kabelky, kam sa mi zmestili iba kľúče od auta a bankovka bez peňaženky! Mimochodom, kontrola diplomatov je Viedenskou konvenciou o diplomatických stykoch zakázaná! Viedeň je však v Európe a tam, kde sa to hodí! Nikdy sa nezaujímali o obsah kabeliek či o tajný priestor vnútri obrovskej *gallábíje* patriacej zahalenej arabskej žene, pričom niekedy iba vychádzali z predpokladu, že to žena aj bola. Takí ochrancovia by veru prehrali každú vojnu!

Niekedy bola bezpečnosť otravná! Jedným z mnohých príkladov bol náš výlet do Stredného Egypta, kde turisti chodia málokedy. My sme si tam vyrazili aj s kamarátmi na predĺžený víkend. Naše auto malo zelenú diplomatickú značku, ktorá sa jasne vynímala v porovnaní s bežnou bielou. Už počas prvého dňa výletu sme mali neuveriteľné zážitky so stredoegyptskou políciou. Tá si nás na púštnej diaľnici postupne od jedného kontrolného bodu po druhý odovzdávala, a to až po mesto Minjá, kde sme prespali. Kvôli tomu, aby na nás, diplomatov, dávala pozor v najobávanejšej časti Egypta! Chvíľu sme išli medzi dvoma obrnenými transportérmi. Takto, pri nútenej rýchlosti 60-km/h, by nás nikto určite netrafil, na rozdiel od bežnej diaľničnej rýchlosti. Podotýkam, že diaľnica je mimo obývaných oblastí. Po mnohých peripetiách a obmedzeniach zo strany egyptskej bezpečnostnej služby, ktoré boli v obciach hádam aj namieste, sme konečne našli hotel, kde sme sa večer ubytovali. Ráno o 6. hodine mi zvoní telefón. Rozmrzená zdvihnem a na druhej strane je ochrankár a hovorí mi, že už na nás čakajú a že kedy vyrážame na výlet. Skoro som odpadla! Sme predsa na súkromnom výlete a nechcená „ochranka" nás budí a žiada nás, aby sme vyrazili na výlet a nezdržiavali ich, lebo nás dole už čakajú! Neuveriteľné! V ten deň už transportéry na nás nenasadili. Asi po skúsenosti z predchádzajúceho dňa stavili na rýchle toyoty 4x4. Keď sa naša štvorčlenná posádka konečne vyteperila z hotela, v očiach ochranky sme videli samé otázniky, že aké zážitky im uštedríme dnes?! A my sme sa vydali k miestu menom Záwijat al-majjitín, kde sme vyšliapali na vrch, na ktorom bola hrobka. Ochrankári povinne s nami. Podaktorí začali aj nadávať, že ešte ani neraňajkovali a už sa musia s nami driapať na nejaký kopec! Verím tomu, že miestni policajti tam boli prvý a posledný raz vo svojom živote. Takto sme strávili celé štyri dni predĺženého víkendu a keď sme sa vracali späť do Káhiry cez Baní Suwajf, „naša" stredoegyptská ochranka nás odovzdala do rúk banísuwajfskej. Kapitán tej druhej zahlásil do vysielačky, že sú tu tí z krajiny „Číkújuguslávija" a v miestnom dialekte sa opýtal striedanej ochranky, že či je medzi nami aj tá *malá, zlostná.* Koho asi mohol mať na mysli?

Spomínaný výlet v Strednom Egypte bol mimoriadne neobyčajný, adrenalínový, plný príhod, aké človek len tak nezažije. My sme

chceli ísť na výlet a egyptská bezpečnosť nás zasa chcela chrániť! Chrániť svojím spôsobom. Takým, že keby náhodou k niečomu došlo, tak by nás naivitou, nechápavosťou, ale aj dobromyseľnosťou určite neustrážili! Po tomto výlete som zahlásila, že do Stredného Egypta už nikdy viac nepôjdem. Po tejto akcii ma určite poznali všetky bezpečnostné zložky v Egypte! No poznať sa s niektorými dôstojníkmi patriacimi pod ministerstvo vnútra sa vyplatilo. Kamarát Jožko sa tak dostal na archeologické miesta, o ktorých sa iným ani nesnívalo!

Čierna kronika

Násilné činy v arabskom svete sú vo všeobecnosti pomerne vzácne. Je to preto, lebo Boh, teda *Alláh*, všetko vidí. Ak k nim dôjde, väčšinou ide o násilnosti v rámci rodinných vzťahov, ktoré sa niekedy podopierajú náboženskými argumentmi, respektíve z pomocnej náboženskej literatúry akou sú výklady Koránu, *sunna* a *hadít*.

Klasickým kriminálnym činom je tzv. krvná pomsta, ktorá sa stále aplikuje v liberálnom Jordánsku. Nepodarilo sa ju zatiaľ eliminovať napriek úsiliu vysokopostavených angažovaných političiek ani úsiliu kráľovien. Ide o zavraždenie mladej ženy jej vlastnou rodinou, keď sa zaľúbi do muža, ktorý nie je jej manželom a prípadne majú spolu sexuálny styk. Rodina zabije dokonca aj znásilnenú pannu. Prečo? Lebo poškvrnila česť rodiny. Ako? Muža určite provokovala, ako to už ženy od prirodzenosti (t. j. všetky) robievajú... Stáva sa tak hlavne medzi jordánskymi beduínmi, ktorí žijú tradičným spôsobom života, avšak, chvalabohu, už aj tam prenikajú progresívne myšlienky o slobode ľudskej individuality.

Počas môjho pracovného pôsobenia v Egypte som často čítala čiernu kroniku v denníku „Egyptian Gazette". Počas troch rokov mala drvivá väčšina vrážd v kronike spoločného menovateľa – zabiť už zabitého! Vo väčšine šlo o vybavovanie si účtov v rámci rodiny (mužsko-ženské vzťahy) alebo o susedské vyrovnania. Klasický prí-

klad: Muž sekerou zabil iného. Potom, ak mal zbraň, ešte do mŕtveho strelil. Ďalej doň pustil elektrický prúd. Potom ho, už mŕtveho, išiel utopiť. A nakoniec mu pre istotu rozmliaždil hlavu a rozsekal ho na kusy. Musím povedať, že čítanie čiernych kroník bolo, hm, zaujímavé. „To už fakt nevedel, kedy je mŕtvy?" Tento scenár sa pravidelne opakoval. Z toho sme usúdili, že minimálne títo Egypťania nemajú ani len predstavu, aký krehký ľudský organizmus je! Chabé znalosti o ľudskom tele a primitívnosť ich vedú k stupňovaniu brutality, ako som popísala vyššie.

Nezodpovednosť pri narábaní so zbraňami sa zasa podpísala pod inú príhodu. Tá sa odohrala rovno pred slovenskou ambasádou v Káhire, na ulici Ádil Husajn Rustum č. 3. Raz, neskoro večer, sa spustil divý, kvílivý plač. Nárek či skôr vreskot, z ktorého mrazilo. V tesnej blízkosti našej bytovky. Neprikladali sme mu zase až takú váhu, lebo Káhira je neuveriteľne rušné mesto, a to aj v noci. O čosi neskôr, keď už bol dom dávno zamknutý, sa k nám prebúchal kolega šifrér, úplne sinavý, so správou, že pred ambasádou sa strieľa. On totiž býval priamo v budove úradu, ktorý stál hneď za rohom. Keďže v danom momente šéfkou, presnejšie chargé d´affaires ad interim, som bola ja, lebo môj šéf bol práve mimo Egypta, vyrazila som hneď na miesto aj so svojím mužom. Egyptská polícia nás už predbehla a stihla odviezť príčinu aj následok streľby. Jediné, čo po nich zostalo, boli kúsky mozgu, čo sa váľali na ceste v obrovskej kaluži krvi. Vystreleného mozgu. Všade bolo cítiť pach smrti, ktorý prilákal ku kaluži aj jednu z premnohých káhirských lasičiek. Naši z vyslanectva s pomocou Ragaba, ochrankára, zakryli kaluž novinami a postavili pred ňu stĺpiky, aby sa tade nejazdilo. Ráno šoféri celú kaluž poliali benzínom a pozostatky spálili. Pach smrti v tú noc visel pred ambasádou a v celej ulici. Nuž, čo sa vlastne stalo?

Egyptská vláda poskytuje každému veľvyslanectvu stálu ochranu vo forme dvoch vojakov, ktorí sa pravidelne striedajú. Ide o mladých chlapcov okolo dvadsiatky. Cez plece majú v pohotovostnej polohe prehodený kalašnikov. Vždy som pred nimi intuitívne uskakovala, ako sa otáčali a nedbali na to, kam s AK-47 mieria a to aj

napriek tomu, že sa hovorilo, že majú iba slepé náboje. Smrť síce môžu výnimočne spôsobiť aj tie, ale od onej noci viem, že stráže mali nabité ostrými. Vojaci, stojaci hodiny na jednom mieste, sa nudili a radi využili každú príležitosť s niekým si pohovoriť, kto sa mihol na ulici. Onen večer sa zabávali s mladým vrátnikom z domu oproti. Od druhého vojaka mám informáciu, že vojak, ktorý vystrelil, na vrátnika zo srandy mieril a pritom si brnkal po spúšti. Brnkal tak intenzívne, až nechcene vystrelil. Strelil ho priamo medzi oči. Na druhý deň sa iba v arabsky písaných novinách objavila správa o tom, že pred Veľvyslanectvom SR došlo k nehode. Náš ochrankár (t. j. Ragab, ktorý nijakú zbraň nemal!) vraj vystrelil na niekoho z revolvera! Ha, ministerstvo informácií! Vojak, ktorý zastrelil vrátnika, sa do služby viac nevrátil. Nikto o ňom nič nepočul. Naši šoféri ešte dlho pálili a drhli cestu. Tieň smrti tam však zostal navždy, minimálne v spomienkach. Neviem, či samotní vojaci vedeli, že majú ostré náboje. Zrejmý však bol fakt, že mladí egyptskí vojaci sú absolútne nepripravení narábať so zbraňou. Nemajú osvojené žiadne vojenské správanie a návyky. Som presvedčená, že ak by došlo k nejakému násilnému vniknutiu na územie diplomatickej misie, takíto vojaci by určite nikoho nezachránili, iba by spôsobili ešte väčší chaos.

الشَّمَّاعُ

Bežným násilným činom, o ktorom sa takmer vôbec nehovorí, je znásilňovanie. Súvisí so sexualitou, a tak patrí k tabu. Nepatrí sa ňom hovoriť. Nevidno ho. K tomu sa pritrafí aj fyzické násilie vo forme bitky. Ale aj takéto správy sa občas dostanú na povrch. Striktný zákaz predmanželského styku môže viesť k homosexualite, ako som už o tom písala vyššie, alebo sa frustrovaní muži uchýlia k znásilneniu. Veľmi častým javom, o ktorom sa zaryte mlčí, je znásilňovanie slúžok či pomocníc v domácnosti. Týka sa to hlavne domácností v Emirátoch, Saudskej Arábii, Kuvajte. Agentúry špecializujúce sa na dovoz pracovnej sily dovezú mladé ženy či dievčatá z Indie, Bangladéša, Indonézie, Srí Lanky a Filipín do spomínaných krajín, vezmú im pas a doručia ich do nejakej rodiny. Na upratovanie, varenie a staranie sa o deti. Dievčatá či mladé ženy pochádzajú z najnižších vrstiev, zo slumov. Nie sú – až na výnimky – vzdelané

a iba máloktorá hovorí po anglicky. Nevedia ani toľko, že v cudzej krajine existuje zastupiteľský úrad ich krajiny, ktorý im môže pomôcť. Väčšina z nich je zakríknutá, sú prototypom submisívnosti. Nejeden prípad prenikol na svetlo božie, keď dievča pravidelne znásilňovali, a to dokonca aj viacerí muži v rodine. Emiráty sa po celom svete preslávili prípadom, keď slúžka zabila svojho zamestnávateľa a ušla na domovskú ambasádu. Vďaka medializácii prípadu sa jej napokon podarilo dostať domov. V tomto prípade šlo o Filipínku (v Emirátoch, na rozdiel od Kuvajtu, sú Filipínci oproti iným národom na tom lepšie, lebo zväčša pracujú v sektore služieb, a preto sú aj sebavedomejší).

Sexuálny odstup, segregácia, zahaľovanie, podceňovanie žien vo všeobecnosti, pohŕdanie ženami, ktoré nie sú zahalené od hlavy po päty, zaškatuľkovanie ich medzi prostitútky a napokon podceňovanie iných národov dáva týmto amorálnym mužom istotu, že ich správanie je úplne v poriadku. Navonok sa takýto muž prezentuje ako príkladný otec rodiny a správny muslim. Všetko si dokáže zdôvodniť.

Dievča nemá v daných podmienkach veľa šancí. Môže sa obrátiť na agentúru, ktorá ju priviezla, a požiadať o preloženie do inej rodiny. Agentúra však berie do úvahy predovšetkým názor rodiny, v ktorej cudzinka žije a pracuje. Ak sa dievčaťu podarí z rodiny dostať, v lepšom prípade sa dostane do inej, alebo ju deportujú domov. Len výnimočne sa prípady znásilnení riešia, lebo väčšina dievčat potajomky trpí a nikdy sa o tom nikto nedozvie. Ak predsa, rodina to vždy dajako ututlá...

Vreckári sa pohybujú zväčša v turistických centrách, v obchodoch a na trhoch. Treba si dávať pozor v tlačenici, ako napríklad na známom bazáre Chán al-Chalílí v Káhire či v miestnych autobusoch a metre. Krádeže áut alebo vykrádanie domácností sú veľkou zriedkavosťou. Aj ja som viackrát nechala otvorené svoje auto, či v Egypte alebo v Kuvajte, a nikdy mi z neho nič nezmizlo. Vlámania do bytov sa veľmi nekonajú, lebo vlamači by mohli skončiť horšie ako samotní pouliční zlodeji, a to preto, lebo cudzí muž si dovolí

navštíviť domácnosť iného muža, čo sa považuje za tabu! V nemalej miere hrá rolu aj povedomie, že za krádež sa utína ruka, aj keď sa tento trest aplikuje iba v Saudskej Arábii.

Terorizmus

Násilnosti, ktoré preniknú až k nám, do Európy, sú väčšinou z fundamentalistického prostredia. Ide zvyčajne o teroristické činy tvrdých zástancov islámu, z niektorých odnoží šíitského smeru alebo sunnitskej wahhábovskej školy, ktorí takto demonštrujú svoje predstavy, požiadavky, nespokojnosť. Takíto veriaci naozaj vraždia v mene viery, veria tomu, čo im podsúvajú dogmatickí kazatelia a čo si sami odvodia z dostupnej literatúry. Analýzu a syntézu nepoužívajú, logicky a ľudsky argumentovať nevedia. Ale dokážu vynikajúco argumentovať citátmi z Koránu a hadítov[31]. Ešte aj v 21. storočí veria, že sa za svoj martýrsky čin dostanú do raja. A ten je v Koráne vykreslený veľmi lákavo – čaká ich prepych, obrovské bohatstvo, spoločnosť večne mladých dievčat – hurisiek – a chlapcov, ktorí podnecujú zmysly. Pije sa víno, ktoré neomamuje. Všade sú nádherné zelené záhrady so stromami bez tŕňov, s jazierkami a potokmi. Teda to, čo bolo Arabom, žijúcim neľahkým životom prevažne v suchších oblastiach, oddávna odoprené.

Z teroristických útokov, ktoré sa odohrali na území arabských krajín, sa krvavými písmenami zapísali do dejín hlavne ramadánové vraždy alžírskych fundamentalistov z Islámskeho frontu spásy, Ozbrojenej islámskej skupiny a ich odnoží v rokoch 1991 až 2002, pri ktorých zabili až do 200 000 svojich spoluobčanov. V Egypte sa fundamentalisti sústredili na turistov alebo koptov. V septembri 1997 pred Egyptským múzeom zabili 10 ľudí a mnohých zranili. Obeťami boli zväčša Izraelci, ktorí do Egypta začali chodiť v dobrej viere, že politické vzťahy medzi oboma krajinami sa už zlepšili. V novembri 1997 zasa členovia zoskupenia al-Gamáa al-Islámíja[32] brutálne zabili v Luxore 64 turistov zo Švajčiarska, Nemecka a Fran-

cúzska. Postrieľali ich a potom im poodrezávali uši a povypichovali oči. Znova známa brutalita! Potom nasledovali výbuchy v diplomatickej štvrti v Saudskej Arábii, prestrelky medzi bunkou teroristov a políciou v Kuvajte. Mimochodom, akcia sa spúšťala práve v okamihu, keď som počas návštevy Kuvajtu prechádzala okolo. Cesta bola ešte len napoly uzavretá a jedna budova obkolesená políciou. Z večerných správ sme sa dozvedeli, čo sa stalo.

Ďalej tu je nadčasový izraelsko-palestínsky konflikt a s ním spojené ozbrojené zrážky medzi Izraelom a fundamentalistickým hnutím Hamás, kde nie je ako zámienka na zabíjanie často potrebné ani náboženské presvedčenie. Jednou z posledných arén násilia je občianska vojna v Iraku, ktorá sa tak síce nenazýva, ale... A mnohé ďalšie, drobnejšie teroristické akcie, ktoré sa k nám ani nedostanú...

Otázka terorizmu je istým spôsobom tabu aj v samotných arabských krajinách. Ich vlády proti terorizmu bojujú, niektoré menej, niektoré viac. Im samotným nestabilita vyvolávaná niektorými jedincami spôsobuje minimálne vrásky na čele. Vo väčšine prípadov ide skutočne iba o jedincov – plamenných rečníkov, na ktorých sú však schopné nalepiť sa bezduché masy. Treba si uvedomiť, že tak, ako všade inde na svete, ani väčšina arabského obyvateľstva netúži po martýrskych činoch, radšej by si vybrala spokojný život bez nich a v mieri.

NÁKUPY A UMENIE ZJEDNÁVAŤ

Niektorí Európania, vrátane Slovákov, považujú za prestížne ísť nakupovať do Dubaja. Iní sa zasa radšej poobzerajú po miestnych trhoch, kde možno aj dnes zažiť tradičnú orientálnu atmosféru so všetkými farbami, chuťami, vôňami i pachmi, atmosféru často ako vystrihnutú zo stredoveku. Bazár je príťažlivou súčasťou všetkých zájazdov, či individuálnych výletov, jednoducho nenavštíviť ho by bolo veľkým omylom.

Medzi najznámejšie v arabskom svete patria káhirský bazár Chán al-Chalílí, damašský al-Hamídíja, Aleppský bazár s kamennými múrmi, bagdadský bazár as-Saffárín, kuvajtský al-Mubárakíja, útulný bazárik v ománskej Nizwe a čarovný bazár v Matrahu, časti maskatského „pentapolisu". Typicky africkým dojmom pôsobí bazár v Umm Durmáne – oproti Chartúmu, z druhej strany Modrého Nílu. Už som spomínala stredoveké čaro marockého Fezu a nekrytý bazár priamo na námestí Džámi al-Fna v červenom meste Marrákuš. Kozmopolitnou atmosférou je nasiaknutý bazár v Barr Dubaji, jedinej časti Dubaja, kde necítiť súťaživosť mrakodrapov a nepočuť hučanie buldozérov.

Okrem suvenírov, folklórnych doplnkov, orientálnych šperkov si na svoje prídu aj vyznávači chutného jedla. Teda za predpokladu, že sa im nebude hnusiť jesť v ľudových reštauráciách ľudovým spôsobom. Platí zásada: Kde sa jedlo rýchlo míňa, určite je chutné a neskazené! Súčasťou pobytu na bazáre je posedieť si v miestnej kaviarničke, dať si kávu či čaj, pofajčiť si z vodnej fajky a pozorovať okolitý svet. Z vedľajšieho kúta môžu zaznievať osviežujúce či melancholické tóny arabskej hudby. Taktiež treba zájsť do miestnej parfumérie. Vonné olejové parfumy sú poriadne intenzívne a ich vôňa sa drží

aj tri dni. Pre tých, ktorí dokážu oceniť stredoveké bublinkové sklo, určite ho nájdu v novodobej podobe vzadu v zastrčených častiach bazáru. Na niektorých bazároch objavíte aj meďotepcov a rytcov, ktorí pracujú tou istou metódou ako po staročia. Zaujímavé je natrafiť aj na brusičov korálok a kameňov.

Každý bazár je jedinečný sám osebe. Niekde je to hlavne o ovocí, zelenine a nakladanom čomkoľvek, inde o striebre, zlate, kožených výrobkoch a kobercoch či slonovine a krokodílích kabelkách a na iných zasa o spoločenskom vyžití. Čo však možno nájsť všade, je nezameniteľná, čarovná, orientálna atmosféra!

Takmer vo všetkých krajinách nájdeme moderné obchodné domy, nákupné centrá, butiky a supermarkety. Obrovské nákupné centrá sú skôr výsadou krajín Zálivu. Akoby z oka vypadli bratislavskému Auparku či Avionu. Investori sa ich snažia zatraktívniť tak, aby boli vyhľadávaným miestom odpočinku. A veruže sa tak aj deje, lebo nikdy nezívajú prázdnotou. Mnohí sa sem chodia minimálne ochladiť. Lákadlom pre turistov spravili Emirátčania svoj dubajský Mall of Emirates so 400-m lyžiarskou dráhou, do ktorého chodia napríklad Ománci na predĺžené víkendy. V nich pakistanského robotníka veru nestretnete. Ale zato ich je plné šardžianske City Centre vždy vo víkendový piatok, kde všetci Pakistanci sledujú ženy divými očami, niektorí sa natískajú, aby sa aspoň obtreli, a podaktorí zasa ženy prenasledujú. Saudské či kuvajtské centrá nezaostávajú, snáď im k „šťastiu" chýba iba zjazdovka. Sýrske či egyptské nákupné centrá pomaly dobiehajú tie noblesné v Zálive. Dobrou správou je, že predávajú kvalitné výrobky miestnej výroby, spomínam si na luxusné obchody s nádhernými kabelkami za prijateľné ceny. Nákupné centrá s potravinami sú v každej štvrti. V tých najväčších dostať kúpiť všetko, vrátane európskych, severoamerických, indických, iránskych, malajských a mnohých iných potravín. Aj v arabských krajinách existujú potravinové reťazce. Napríklad globálny Carrefour v Egypte a Emirátoch, kuvajtský Sultan Center – okrem Kuvajtu aj v Jordánsku a Ománe, Alfa Market v Egypte. Čo je neuveriteľne chutné a príťažlivé nielen pre ženy, sú *pâtisseries* Mr. Baker a Sablé v Kuvajte. Fantasticky vyzerajúce a rovnako aj chutiace zákusky, torty a tortičky rôzneho tvaru a plniek, čokoládové bonbóny od

výmyslu sveta, predávané na kusy, ale i pripravené vo veľkých darčekových baleniach, rôzne typy croissantov, koláčikov, plnené bagety od tuniaka po grilovaný baklažán, ciabatty, jednohubky. Jasné, že chýbať nemôžu ani arabské sladkosti ako *bakláwa* a *kunáfa* a nakoniec ani zmrzlina. Obdobu takejto *pâtisserie* som nikde inde nezažila. Vždy to bol pre mňa zážitok! Vo všetkých spomínaných obchodoch a centrách sa ale zjednávať cena nedá.

Netradičný spôsob predaja možno zažiť v egyptských autobusoch, kde predavači ponúkajú drobnosti – papierové vreckovky, ihly, hrebene a pod. Občerstvenie sa predáva aj vo vlakoch na dlhých tratiach – z Káhiry do Luxoru či Asuánu. V turisticky orientovaných krajinách ako sú Egypt alebo Tunisko, sa bežne stáva, že vás nejaký muž stiahne do svojho obchodu alebo obchodu svojho príbuzného. Ak nehľadáte niečo konkrétne, ste tá najvhodnejšia obeť!

Vo väčšine potravinových centier a obchodov sa stretávame s nezvyčajnými pomocníkmi. Doma si sami napĺňame tenké igelitové tašky, mnohí nestíhame nákup do nich hádzať, lebo predavačka ich rýchlo prejde čítačkou kódov a potom nás očami prepichuje, že zdržiavame... V Kuvajte, Egypte, Emirátoch sa vám niečo také stať nemôže. Chystáte sa plniť tovar do igelitiek, keď tu vám ho, pokorne čakajúc za pokladňou, vytrhne buď miestny pomocník alebo v krajinách Zálivu *gastarbeiter* z Indie, Bangladéša či Pakistanu. Aj takto si zarábajú na živobytie. V Emirátoch nákupných pomocníkov priamo platí nákupné centrum. Tu sa neočakáva, že za pomoc dostane nejaký peniaz. Iba v prípade, že vám odnesie plné tašky a uloží ich do auta. V Kuvajte pomocníci žijú z prepitného. Agentúra, ktorá ho do Kuvajtu dovezie, stanoví, že za splatenie nákladov za jeho zotrvanie v krajine musí agentúre mesačne odovzdať od 100 do 150 dinárov (pritom od 150 dinárov začína plat šoféra). Zostatok je jeho. Preto sa každý pomocník snaží zarobiť čo najviac, aby po odložení dohodnutej sumy aj jemu aspoň čo-to zostalo. To sa týka aj letiskových pomocníkov s vozíkmi. V Egypte nákupné centrum pomocníka neplatí, ale celé prepitné zostáva iba jemu. Tam sa platí za službu. Na rozdiel od Bruselu sa cudzinec v Egypte cíti ako pán. Priemerný zárobok cudzinca je vždy vyšší ako priemerný egyptský. Preto sa

od cudzincov, vrátane strednej egyptskej vrstvy, očakáva, že služby pomocníkov pri nákupe využijú. Využijú ich aj pri príchode domov, kde pribehne vrátnik a všetky tašky vynosí hore schodmi a položí ich do predsiene tesne za dvere, nie ďalej, aby už nenabúral hranicu súkromia. U viacerých Kuvajťanov som sa stretla s lakomosťou. Napriek tomu, že sú veľmi bohatí, nedajú pomocníkovi či ochotnému čašníkovi ani *fils*[33], aj keď im preukázal dobrú službu. Berú to ako samozrejmosť a ešte aj poukážu na to, že dotyčný môže byť šťastný, že má možnosť pracovať v ich krajine.

Ako zvládnuť zjednávanie

Na klasických bazároch, ale aj na trhoviskách s ovocím, zeleninou, hydinou, chlebovými plackami a malými mliekárňami je bežný rituál zjednávania. Toto je moment, na ktorý nearabskí turisti najviac spomínajú. Nie všetci Arabi sa zjednávajú, niektorí sú v tom zasa experti, niektorí sa priam zjednávania dožadujú a iní, ako Ománci, o to ani nestoja. Práve Egypťania radi vyjednávajú o cene a vtedy, keď sa im nepodarí dojednať takú sumu, akú si oni predstavujú, prestanú sa o turistu zaujímať, začnú sa správať ignorantsky až drzo. Ale v Ománe, aj keď si nič nekúpite, tak Ománec sa k vám naďalej správa pozorne a slušne.

Slovenskí turisti majú svoje skúsenosti najmä s Egypťanmi a Tunisanmi. Mnohým cudzincom sa zjednávanie zdá zábavné, iným únavné. Najviac si domáci zgustnú na turistoch, ktorí o cenových reláciách nemajú žiadnu predstavu. Prvá zásada je, že ak nechcete nič kúpiť, nie je dobré reagovať na výzvy predavačov. Je potrebné vyhýbať sa očnému kontaktu. Ďalšia je nenechať sa vyviesť z miery, hlavne keď vás egyptský predavač chytí za rameno. Tento prístup je, ako sme si povedali, nevhodný a predavač si myslí, že sa takto môže votrieť do cudzincovej vôle. Bežné je, že zjednávanie môže začať až na päťnásobku ozajstnej sumy. Drahšie veci nemajú také vysoké cenové navŕšenie.

Pri zjednávaní odporúčam nasledovný postup: Najprv sa treba

spýtať, koľko stojí predmet vášho záujmu. Vtedy predavač určí svoju cenu. Potom je potrebné sa tváriť, že nemáte záujem a prezerať si iné veci. Medzitým je pravdepodobné, že predavač sa spýta, koľko zaplatíte alebo sám navrhne „dobrú cenu". A potom to záleží od vašich vyjednávacích a presvedčovacích schopností. Ako ďalej pokračovať? Sú viaceré spôsoby. Jeden je taký, že cenu znížite na asi 25 % z prvej ceny, a tak sa postupným približovaním dostávate k želanému kompromisu. Iný spôsob použijete, keď poznáte cenu výrobku. Vtedy ju aj predostriete a skalopevne na nej trváte a jasne dáte najavo, že sa už niet o čom baviť. A to aj zaúčinkuje. Za každých okolností je dôležité sa tváriť, že vám je jedno, či onú vec získate alebo nie. Vlastné presvedčenie, ktorému nakoniec aj vy uveríte, je tá najlepšia zbraň, ako zvládnuť zjednávanie!

Bakšiš – prepitné a súcitné

Neodmysliteľnou súčasťou arabského sveta je bakšiš, po arabsky *bachšíš*. Bakšiš je podpora v dvojakom zmysle – ako odmena za vykonanie istej činnosti, teda prepitné alebo podpora pre žobrákov, lepšie povedané almužna. Aj v arabských krajinách existujú žobráci, ekvivalent našich bezdomovcov. Spávajú na chodníkoch alebo v otvorených mešitách. Na chodníkoch vidno aj ženy s novorodencami. Po mojej skúsenosti zo študentských čias žobrákom zvyčajne nič nedávam. Raz sa mi stalo, že šla oproti mne jedna žobráčka. Keď sa ku mne priblížila, začala mi posunkami ukazovať, že je hladná. Ja som práve šla domov a po ceste som si kúpila večeru – chlebové placky a *faláfil*, t. j. bôbové fašírky. V návale súcitu som jej celý balíček dala. Žobráčka asi zostala zarazená mojím počinom, lebo očakávala peniaze. Chvíľu váhala, odstúpila odo mňa a potom hodila všetok *faláfil* aj s plackou na zem. Zostala som z toho veľmi sklamaná a zároveň naštvaná, lebo to bola moja večera, ktorú som veľkodušne darovala a mne nič nezostalo. Kúpila som si ju zo svojho mizerného študentského štipendia a na ďalšiu večeru som potom nemala. Čo ma sklamalo najviac, bola žobráčkina neúprimnosť

a pretvárka. Dnes ma to už neprekvapuje ani v arabskom svete, ani doma, ani inde na svete, ale pociťujem z toho trpkosť v duši.

Falošbola okatá aj u ďalších egyptských žobrákov, ktorým som povedala, že červená farba, ktorou majú natretú ruku či nohu, aby vyzeral ako poranený či gniavený nejakou chorobou, pôsobí príliš umelo. Ani jeden z nich okom nemihol. Ako keby som hádzala hrach na stenu... Človek sa stretne s rôznymi inými podivnými vecami. V Káhire, neďaleko Mídán Fíní, sme vídavali „skejtborďáka". Takto cynicky sme nazvali jedného muža – žobráka, ktorý nemal ani jednu nohu a mal iba jednu ruku a bol doslova položený na doske na kolieskach; z chodníka a na chodník mu pomáhala jediná ruka. Na mieste chýbajúcich končatín mal kýpte. Mohli byť pozostatkom z egyptsko-izraelských vojen alebo – možno v tomto prípade pravdepodobnejšie – mu rodičia končatiny ako dieťaťu nechali odseknúť, aby im vyžobrával peniaze. Ako sme sa dozvedeli, takýto prípad v Egypte by rozhodne nebol jediný. Nech príčina jeho stavu bola akákoľvek, v tomto prípade mi to nedalo a vždy som nejakú tú libru dala.

Keď chcete niečo vybaviť a ešte aj rýchlo, treba mať naporúdzi drobné. Určite sa zídu v nejakej vládnej inštitúcii, kde sa nachádzajú desiatky okienok a pri nich stovky tlačiacich sa ľudí. Vtedy možno ani nezaváhate, keď sa pri vás zastaví nejaký „Vybavímvšetko" a požadovanú vec vám vybaví, samozrejme za odplatu menom bakšiš. Nebuďte prekvapení, keď si niekto vypýta bakšiš za to, že ho požiadate, aby vás odfotil alebo za to, že si odfotíte vy jeho! Na známych turistických miestach si miestny sprievodca potriasa ruku s turistickým sprievodcom, ktorý má bakšiš rovno v dlani; takto ho maskuje, aby druhí nevideli, že miestneho sprievodcu podpláca. Na odľahlejších miestach, pri málo navštevovaných historických pamiatkach, areál tiež zvyčajne niekto stráži. Na prvý pohľad nikoho nevidno, ale keď sa priblížite, zrazu sa vždy niekto vynorí. Ani sa nestihnete v tej pustatine v pokoji vymočiť. Takíto strážcovia sú vládni zamestnanci, ale bakšiš za „sprístupnenie pamiatky" predstavuje väčšiu časť ich zdroja obživy. Je teda úplne samozrejmé ho dať napriek tomu, že správca areálu pre vás nespraví absolútne nič. Ak ste napríklad v Menkaureovej pyramíde, kde je iba jedna jediná šachta, teda

chodba vedúca do centrálnej siene, nezabudnite sprievodcovi, ktorý na vás kričí, že máte ísť iba rovno (pritom doprava či doľava neexistuje!), za jeho „neoceniteľnú“ službu dať nejaký bakšiš! Najlepšie desať, dvadsať libier ako americkí či nemeckí dôchodcovia – turisti! Presne takto turisti bez rozmyslu a za nič rozmaznávajú miestnych, ktorí sa motajú okolo historických pamiatok. Potom tam príde normálny turista, prejde si jedinú chodbu v Menkaureovej pyramíde sám bez pomoci egyptského sprievodcu a bez toho, aby mu dal nejaký bakšiš. Niekedy sa stane, že aj v takomto prípade sprievodca začne nepríjemne dobiedzať, ale skončí bez úspechu. Hm, bakšiš za virtuálnu službu nevyšiel!

Niekedy je ťažko rozoznať rozdiel medzi bakšišom a úplatkom. Úplatok sa úplatkom často ani nevolá, ocenenie služby niekoho, hlavne v štátnej správe sa nazve pragmaticky – bakšišom. Korupcia v arabskom svete je veľká. Taká obrovská ako u nás, na Slovensku! Aby dokázala nejaká firma, ktorej existencia závisí od určitého ministerstva, fungovať, príslušný ministerský pracovník dostáva dokonca pravidelný mesačný úplatok. V Egypte tento spôsob pretrváva pod rúškom bakšišu, zato v Emirátoch funguje ako vyspelý ekonomický prvok.

POJEM ČASU A VYBAVOVAČKY

Čas v arabskom svete plynie pomaly. Pomalšie ako u nás. Všetko trvá a trvá a trvá... Arabská minúta nie je taká istá ako minúta v Európe. Preto si na všetko treba rezervovať niekoľkonásobne dlhší čas ako inde vo svete. Vybavovanie byrokratických záležitostí trvá nepomerne dlhšie ako sme zvyknutí my (a to už je čo povedať), a to ešte musíme veriť, že niečo naozaj aj vybavíme, že úradníci budú takí láskaví a budú nám venovať minútu zo svojho úradníckeho času! Všade platí *bukra* alebo *báčir*[34], nikde spisovné *gadan*. Je to analógia španielskeho *mañana* a je súčasťou tzv. systému IBM. Pýtate sa, čo za technologickú skratku to je? V arabskej a hlavne egyptskej realite to znamená trefné vyjadrenie toho, ako život beží. Písmeno *i* znamená *inšáalláh*, teda „Ak Boh dá!", *b* znamená spomínané *bukra*, teda „zajtra" a nakoniec, pod písmenom *m* sa skrýva *maaléš*, čo v preklade znamená „nevadí, to je jedno!".

Jednoducho, úradník je pán. V arabskom svete a v niektorých jeho krajinách obzvlášť mať prácu znamená česť. Preto to úradníci aj dávajú patrične najavo. Ale môže sa stať, že niečo vybavíte hneď. Aj to sa dá, ale na to je potrebné mať správne konexie alebo aspoň osobnú charizmu a šťastie na správneho pracovníka.

Nikdy nezabudnem na zariaďovanie dlhodobého pobytu počas vysokoškolského štipendia v Egypte. Hneď od začiatku sme mali do činenia s pojmom *Mugamma* (združený úrad). Je to obrovská, nesympatická šedá budova na ešte väčšom káhirskom námestí Tahrír, patriaca ministerstvu vnútra. Sídli tam aj sekcia Cudzineckej polície. Ešte ako študenti sme tam raz prišli s poslednými piatimi librami, ktoré sme dostali od neznámeho egyptského dobrodinca, ktorému sme sa posťažovali na nízke štipendium, ako sme sa vracali

vlakom z Asuánu do Káhiry, kde sme boli na výlete. Všetky libry zo štipendia sme tam minuli a vracali sme sa iba s jednou jedinkou librou. Mali sme šťastie na darcu, a tak sme mohli rovno zo stanice zamieriť do *Mugamma*. Vyšli sme na 5. poschodie, vošli do veľkej haly s asi dvadsiatimi okienkami a rozhodovali sa, kam sa zaradiť. Medzitým sa k nám votrel mužík v zafúľanej bledomodrej *gallábíji*[35] a ponúkol nám svoje služby. Bol to „Vybavímvšetko" a takých je v Egypte neúrekom. Za poplatok by bol vybavil všetko. Ibaže my sme nemali peniaze nazvyš a museli sme sa spoľahnúť na vlastné schopnosti. Postavili sme sa k okienku č. 5 a čakali, kým na nás príde rad. Keď prišiel, pán úradník nám oznámil, že stojíme pri nesprávnom okienku a poslal nás k inému okienku. V dobrej viere sme si vystáli ďalší rad, až kým nám ďalší pán úradník neoznámil, že sa musíme zaradiť inde. Takto sme vystriedali viaceré okienka, spoznali všetkých úradníkov a nakoniec sme sa predsa len vrátili k okienku č. 5. Rozhorčene sme protestovali, pánu úradníkovi tiež vzkypela žlč, ale naše žiadosti o dlhodobý pobyt horko-ťažko zaregistroval. Potom mu spoluštipendista Petr vyplazil jazyk a odišli sme. Zabudli sme sa však opýtať na jednu vec, a tak sme sa vrátili a teraz jednal s pánom úradníkom Edgar a pán veľkomožný vynadal jemu namiesto Petra. Vôbec nezaregistroval, že išlo o dve rôzne osoby. Takto sme zistili, že my, Európania, vyzeráme všetci rovnako. Majúc skúsenosti s vybavovaním pobytu som potom neskôr, už ako diplomatka v Káhire, vedela, kde mám zatlačiť, aby študenti, keď sa prišli sťažovať, dostali dlhodobý pobyt rýchlo.

Ako niečo vybaviť

Zaujímavosťou je, že Arabi majú dosť času, keď majú spraviť niečo pre iného – cudzinca či súkmeňovca. V protiklade k tomu stojí ich netrpezlivosť, keď sami niečo potrebujú. Zdôrazňujú ju gestikuláciou. Odpoveďou je spojený palec, ukazovák a prostredník, ktoré naznačujú trpezlivosť, teda *sabr*, čo niekedy aj zaznie. Ak niekoho vyzývajú, aby sa konečne pohol, konečne niečo urobil, tak povedia

slovo *jalla*[36], ktoré je ako jedno z mála arabských slov zrozumiteľné v amerických politických thrilleroch so šablónovitou tematikou boja dobrých Američanov proti zlým Arabom.

Tak, ako my dokážeme viac-menej trpezlivo stáť v rade, tak Arabi v ňom nestoja. Radi sa natlačia rovno k okienku. Nikto v rade poslušne nestojí. Ak aj vy prídete na zastávku autobusu skôr, oneskorenci sa doň bezohľadne natlačia aj cez vás (to za predpokladu, že ste slušne vychovaný!) – on sa vezie a vy – ak ste nápor prežili – čakáte na ďalší spoj. Dokonca ani na prestížnych akciách, akými sú recepcie na veľvyslanectvách, sa tomuto zlozvyku Egypťania neubránia. Raz, na recepcii pri príležitosti ománskeho štátneho sviatku, sme poslušne stáli v rade na jedlo, šaláty, mäso s prílohou, sladkosti. Stoly sa prehýbali. Pozvaní Egypťania obstali všetky stoly a vychytali všetko jedlo. Keďže už nič nezostalo, potešila som sa aspoň banánom, ktoré sa kopili na jednom tanieri. Jeden som si vzala, keď vtom zaprotestoval prístojaci pán slovami „Ale tie sú moje". V Egypte teda jednoznačne platí: „Kto prv príde, ten prv melie!"

Všade v arabskom svete sa stretnete s nasledovným javom: Idete niečo vybaviť a konečne nájdete zodpovedného človeka, ktorý je šéfom, ak nie celej inštitúcie, minimálne nejakej sekcie alebo oddelenia. Vojdete do miestnosti a tam sedí sedem ľudí. Aj tí vybavujú. Šéf zdvihne hlavu, vypočuje si, čo potrebujem ja a začne sa venovať niekomu, kto tam už je. Medzitým mu niekto zavolá, šéf zdvihne telefón a vybavuje vec v telefóne. Potom niekto iný k nemu prikročí a vybavuje aj toho. Zasa telefonát a ďalšia vybavovačka. Vojde ďalší žiadateľ. Šéf zasa zistí, čo potrebuje ďalší nový človek. Takto má rozrobených viacero ľudí a nevybaví nikoho. Ale ak už niekto razantnejšie vystúpi a dožaduje sa výsledku, napokon šéf vybaví aspoň jeho. Takto sa aj banálna záležitosť predĺži na hodinu i dlhšie. Musím zdôrazniť, že v takýchto prípadoch som využila situáciu, že som žena a takmer vždy všetci vybavujúci boli muži. Poznajúc miestne finty som sa snažila skrátiť pobyt v inštitúciách na minimum. Avšak pri opakovanom vybavovaní štandardných situácií som už poznala jednotlivých úradníkov a mala na nich mobil. Oceňujem, že v Kuvajte sa niektoré veci dali vybaviť veľmi rýchlo,

na počkanie alebo v ten istý deň. To však bolo spôsobené asi mojím osobným šarmom...

Neplánované čakanie, ktoré cudzinca zaskočí, je niekedy úplne iného rázu, ako by ste si mysleli: Prídete do inštitúcie za osobou, ktorá má pre vás niečo urobiť. Ako sa dozviete od jeho kolegu, daná osoba je síce v práci, ale momentálne je nedostupná. Práve sa modlí. Musíte počkať. Modliť sa môže presne v tom čase, keď muezín zvoláva na modlitbu, alebo inokedy, kedy sa pobožná osoba rozhodne si jednu z piatich modlitieb nahradiť, lebo sa ju nemohla pomodliť v správnom čase.

Aby ste teda niečo rýchlo a niekedy v ô b e c niečo vybavili a aby ste sa dostali k tomu správnemu úradníkovi, potrebujete klasickú „tlačenku". V arabčine tento termín znie *wasta*. Skloňuje sa všade. Pri obchodných rokovaniach znie ako mantra. Je neodmysliteľnou súčasťou arabského života. Keďže inštitúcie nevedia fungovať tak, ako majú, *wasta* vypĺňa nimi poskytnutý prázdny priestor.

Čas a kalendár

Pracovný čas je rozdelený rôzne a podľa zvyklostí jednotlivých krajín. Aj pracovné týždne sú rôzne. V piatok[37] sa – až na výnimky – nepracuje, v arabskom svete je to obdoba kresťanskej nedele či židovskej soboty – šábesu. Iba v Maroku a Tunisku sa pracuje od pondelka do piatka. Je to tak preto, lebo v týchto krajinách existuje silný vplyv európskych zvyklostí a nevyhnutné prispôsobenie sa životnému rytmu Francúzska a Španielska – hlavných obchodných partnerov týchto magribských krajín. V Egypte sa ešte pred desiatimi rokmi robilo od soboty do štvrtka, ale vláda zmenila pracovný týždeň na dnešný – od nedele do štvrtka. V každom prípade je v Egypte iba päť pracovných dní, aj keď na niektorých inštitúciách sa pracovníci striedajú tak, aby bol vykrytý štvrtok a sobota. Od nedele do štvrtka sa pracuje aj v Sýrii a Emirátoch. V krajinách Zálivu sa tradične robí

od soboty do stredy. To znamená, že s ostatným svetom sa pracovný týždeň prekrýva iba v troch dňoch. Preto od roku 2006 Emiráty kvôli rozsiahlym obchodným aktivitám majú svoj pracovný týždeň od nedele do štvrtka, aby sa prekrývali aspoň štyri dni. Banky sú zvyčajne otvorené ďalší poldeň po skončení pracovného týždňa, či už v Tunisku, Emirátoch alebo Saudskej Arábii. Pokiaľ ide o pracovnú dobu, tá je od 8. alebo 9. hodiny do druhej či tretej popoludní, v závislosti od daného štátu – ide najmä o krajiny severnej Afriky, Irak a o sýrsko-palestínsku oblasť. V Sudáne dokonca začínajú o 7. hod. ráno a pracujú až do 16. hodiny. Zato v Zálive sa robí na „delenú zmenu": ráno sa začína od 8. či 9. hod. a končí o 12.30 hod., potom je obedňajšia pauza spojená so siestou a v práci sa pokračuje od 16. hod. do 19.30 hod. Vládne inštitúcie však pracujú od 8. hod. do 14. hod. Jeden mesiac v roku, počas pôstneho mesiaca ramadán, sa však pracuje veľmi oklieštene, lepšie povedané, takmer sa nepracuje. V tomto období je lepšie po inštitúciách nechodiť, lebo väčšinou nedosiahnete nič. Ale počas ramadánovej večere – iftáru – sa dobre dohadujú obchodné kontrakty.

Typické príťažlivé obchodíky sú otvorené skoro stále, od samého rána až takmer do polnoci. Sú malé, ale zato zapratané až po plafón. Veľké nákupné centrá sú zvyčajne otvorené počas celého dňa až do večera. Niektoré, ako napríklad v Kuvajte Sultan Center, sú otvorené 24 hod., aj v čase piatkovej modlitby. Inde, ako napríklad v emirátskej Šardži, v čase tejto modlitby vypoklonkujú všetkých kupujúcich z predajní, čo robí dokonca aj globálny Carrefour. V čase ramadánu sa otvára neskôr a zatvára sa aj po polnoci. Keď bývate v arabskej krajine, treba vedieť, aké sú sviatky a zvyklosti, potom nie ste prekvapení.

V arabskom svete sa prelínajú tri druhy kalendárov: juliánsky (koptský), islámsky, ktorý funguje paralelne s juliánskym a napokon medzinárodne prijatý gregoriánsky. Preto aj noviny v niektorých štátoch označujú kalendárne dni duálne. Názvy mesiacov majú tiež viacero podôb. V každej arabskej krajine však poznajú arabčine prispôsobené latinské názvy mesiacov január, február. Označujú sa aj arabskými názvami. Ďalšie názvy mesiacov má islámsky kalendár, ktorý je lunárny.

SLADKÉ NIČNEROBENIE

Aj vďaka miestnemu teplému podnebiu máme Arabov zafixovaných ako tých, čo radi leňošia. Nemusí to nevyhnutne znamenať, že sú leniví, hoci aj takí sa nájdu, ako všade na svete. Arabov vnímame aj tak, že voľné chvíle, ktorých sa snažia spraviť si čo najviac, si vedia vychutnať.

Arabov by sme rozhodne nemali zaraďovať medzi workoholikov. Slováci a Česi, ktorí dlhodobo žili v Líbyi, veľmi vhodne použili otázku „*kéf hálak?*" (ako sa máš?), keď odpočívať, relaxovať, sedieť na kávičke nazvali „kefálkovať". Naša predstava o odpočívajúcich Araboch sa najčastejšie spája s tradičnými kaviarničkami zastrčenými v úzkych uličkách, kde vidno iba mužskú populáciu a zatúlaná ženská noha patrí zväčša cudzinke. Práve tieto miesta, vsadené do historických jadier miest, majú svoje obrovské čaro, či už v lete alebo v zime. Kaviarne sú všadeprítomné. Nesmie chýbať káva, čaj, vodná fajka, domino či backgammon (české vrhcáby), ktorý sa vraj hrával už za starého Egypta. K tomu neodmysliteľný levantský krok – pomaly a ladne prestupujúci z nohy na nohy, nie strnulý ako u západniarov. Veď ponáhľať sa nikam netreba.

Káva nadovšetko

V celom arabskom svete sa pije tzv. turecká káva. Jej príprava patrí k miestnym a dávno zaužívaným rituálom. Je upražená do hneda, najemno pomletá a zmiešaná s kardamómom. V tejto kombinácii,

prípadne aj s cukrom, sa prevára trikrát. V Egypte sa rozlišujú štyri stupne sladkosti kávy: *sáda* – teda bez cukru, *ríha* – s trochou cukru, *mazbút* – dosť cukru, *zijáda* – presladená. Inak pripravovaná káva pochádza z oblasti Sýrie, Libanonu, Palestíny; je upražená na uhoľ a rozomletá. Jej chuť je dosť odlišná, pripomína cigóriu. Tieto druhy káv sa pripravujú v nádobkách z medi či hliníka zvanej *džazwa* či *kanaka*. Servírujú sa v malých šálkach s tanierikom. V Zálive sa zasa pije káva, ktorá je iba mierne upražená, teda na zeleno-hnedo. Melie sa na hrubo a varí sa s kardamómom dlhšiu dobu. Tradične sa pripravuje v typickej mosadznej nádobe s dlhým zobákom na nalievanie, ktorá nesie názov *dalla*. Pije sa z miniatúrnych sklených či keramických pohárikov bez cukru a vyzerá dosť nevábne – nepriesvitná, zvláštne zelenkavá tekutina. Väčšine našincov nechutí, ale ja ju mám z káv najradšej. Na rozdiel od iných ju považujem za veľmi osviežujúcu. Jemenská káva sa zasa varí z kávových šupiek a chuť má podobnú ako káva zo Zálivu.

Milým prekvapením bola koštovka sudánskej kávy spojená s tradičným obradom jej prípravy. Počas dovolenky v Sudáne nás Nasruddín zavolal k svojej známej menom Wadía. Príbytok predstavovali dve izby zo samotne stojacich stien prekrytých rohožami, vsadenými priamo do zeme. Predstavila nám svoje sestry. Jedna z nich mala práve maláriu a radšej zostala v posteli. Pred návštevou Sudánu sme sa dozvedeli, že v Chartúme kulminuje malarická vlna, ale spoliehali sme na vlastnú imunitu. Preto sme sa nenechali ani zaočkovať, ani sme nebrali žiadne antimalariká. Wadía nás uvítala pukancami rozhodenými po zemi, usadila nás na malom dvore s podlahou z udupanej hliny a začala pripravovať kávu. Do kovovej nádoby nasypala zelené zrná, popražila ich na ohni a vysypala do dreveného mažiara. Spolu so sestrou zanôtila tradičný popevok a v jeho rytme drvila zrná asi dvojmetrovým tĺkom. Nahrubo potlčené ich vsypala do keramickej *džazwy* obalenej sieťkou z drobných korálkov – v Sudáne zvanej *džabana* – pridala dávku cukru, zaliala vodou a postavila na otvorený oheň. Kávu dobre prevarila, prvý kávový vývar s označením *bikrí* naliala každému asi po štamprlíku.

Kávovú usadeninu doplnila vodou, hojne prevarila a znova naliala malé množstvá druhého kávového vývaru zvaného *tína*. *Bikrí* bol hustým kávovým koncentrátom a tína bola ešte stále silnejšia ako kvalitné talianske ristretto! Nečudo, veď káva pochádza z neďalekých etiópskych končín, ktorú do celého sveta rozvážali z jemenského prístavu Muchá (Mokka).

Čaj je všadeprítomný

Pre nás asi najpríjemnejší je marocký čaj z čerstvej mäty. Podáva sa v tradične pomaľovaných farebných pohároch. Nalieva sa z kovového čajníka z výšky, aby pekne retiazkoval. Egyptský čaj je silný, čierny, poriadne osladený. Servíruje sa v malých priesvitných „horčičákoch". Iracký čaj, tak ho aj volajú – *čáj irágí* – je ešte silnejší ako egyptský a aby zahnali jeho trpkú chuť, primerane ho dosladia. Až tak, že lyžička v čaji pomaly stojí. Podáva sa v dekoratívnych sklených pohároch s rozšíreným ústím aj s tanierikom. Kuvajťania ho takto servírujú tiež a pohárik volajú *istikán.*

V Kuvajte je zážitok zájsť do tradičnej kaviarne. Na rozdiel od miniatúrnych kaviarní inde, na bazáre al-Mubárakíja je kaviareň obrovská, obohnaná hrubým plastovým závesom, vnútri ide na plné obrátky klimatizácia. Vzduch chladia ešte aj ventilátormi na lampách. Čaj pripravujú starí Kuvajťania v kovových kanviciach. Varia ho asi štvrť hodinu priamo na uhlíkoch. Potom ho donesú aj s kanvicou, prázdnymi pohármi a cukrom na tanieriku. Jednotlivé miesta v kaviarni sú oddelené lavicami s mnohými poduškami. Kto je unavený, môže si ľahnúť na tradične tkané koberce a nikto ho vyrušovať nebude. Samozrejme, že sem môžu iba muži, lebo žena v kaviarni vzbudzuje veľký šum a spýtavé pohľady. Návšteva tejto tradičnej kaviarne je obrovským zážitkom aj v spojitosti so štúdiom kuvajtského dialektu.

V ostatných krajinách Zálivu sa pije tiež takýto čaj, zvyčajne ochutený kardamómom. Jemenčania zasa po vzore koloniálneho Anglicka pijú sladený čierny čaj s mliekom. Dá sa povedať, že Arabi

pijú iba čierny čaj a Maročania mätový. V egyptských kaviarňach dostať aj čaj z gréckeho sena (*faenum graecum*) a občas ponúknu aj anízový čaj. Sudánskou a egyptskou špecialitou je *karkadé* – čaj z ibišteka. Pije sa teplý aj studený a vždy riadne osladený. Čaj nesmie chýbať na žiadnej návšteve v tradičnej arabskej rodine, na rokovaniach či kdekoľvek na ulici. Minimálne Lipton!

RITUÁLY STÁLE ŽIVÉ

Stará arabská tradícia rozprávača sa často spomína v literatúre. Ľudoví rozprávači boli obľúbenými postavami mnohých príbehov. Zažiť ho dnes je skutočne raritou. Nájsť ho možno iba na miestach, kde si túto tradíciu vážia a stále udržiavajú. Najvhodnejším miestom so správnou atmosférou na započúvanie sa do dávnych príbehov je miestna kaviareň.

V Damašku, na bazáre al-Hamídíja, je šanca si ľudového rozprávača raz do týždňa vychutnať. Do kaviarne sme prišli skôr, aby sme si v ten novembrový večer našli dobré miesto. Na siedmu večer prišiel pán oblečený v *dišdáši*, cez ňu mal prehodený bordový vlnený plášť s kapucňou. Na hlave mal fez typickej bordovej farby. Sadol si do tepaného kresla na pódiu, naširoko roztiahol nohy, aby dosiahol potrebnú stabilitu. Prítomným zaželal mier známym pozdravom *as-salámu alajkum*[38]; zborovo sme odvetili *alajkum as-salám*[39] a potom zamrmlal pár zdvorilostných formuliek. A príbeh začal. Rečnil s obrovským zápalom a nadšením. Narábal s hlasom, niekedy ho zvýšil tak, až kričal. Na prekvapivé okamihy príbehu prítomní reagovali výrazom údivu „*já salám!*". V momente najväčšieho napätia rozprávač zrazu pleskol po stole bičom. Všetkých zamrazilo. Po tomto svojráznom prerušení prišlo rozuzlenie príbehu. Večer s rozprávačom pri káve či čaji patrí k svetlým momentom života mnohých ľudí. Zároveň ide o spoločenský zážitok a dobrú príležitosť na stretnutia. Okrem toho je to príjemný relax odpútavajúci človeka od bežných starostí, posúvajúci myslenie do sveta rozprávok a príbehov. Aj takto vznikali a šírili sa príbehy Tisíc a jednej noci...

K tradičnému vychutnávaniu voľného času patrí hranie domina

či vrhcábov. Hry majú v každej slušnejšej kaviarni. Zaujímavosťou je, že popri hre muži žmolia v ruke ruženec pozostávajúci z 33 či až 99 korálok, ktoré symbolizujú krásne mená Alláha.

Sladká vodná fajka

K neodmysliteľným rituálom patrí fajčenie vodnej fajky, ktorú v Egypte volajú *šíša* a inde *nargíla* či *argíla*. Dobre si zafajčiť nie je také jednoduché. Nie je to len otázka tabaku, ale aj správne vyčistenej hadice. Aby v nej nezostali žiadne kúsky tabaku, ktoré tam prenikli predtým (lebo je dosť nechutné, keď vdýchnete nejakú nečistotu, ktorá tam ostala po inom fajčiarovi), je nutné ju preliať silným prúdom horúcej vody. Keramický násadec sa naplní „tabakom", ktorý je zo sušených jablkových šupiek alebo usušených datlí, melóna, marhule, atď. V prípade jablkových šupiek sa poleje melasou a potom sa zakryje alobalom, do ktorého treba spraviť dierky. Násadec sa nasadí na fajkovú fľašu a položia sa naň rozžeravené uhlíky. Fajčiar musí do seba vzduch vsávať dlhými vdychmi, aby fajku rozfajčil a až po chvíli zacíti príjemnú chuť ovocia. Vdychovaný vzduch prechádza vodou vo fľaši, kde sa ochladzuje. Niektorí experti si namiesto ovocného tabaku dávajú hašiš a iní zasa namiesto vody do fľaše vodku. Niekde sú „šíšarne" také vychytené, že sú po večeroch stále plné. V letných horúčavách sa vnútro klimatizuje, preto je vstup do nich oddelený plastovým závesom, aby teplo nevnikalo dnu. Vôňa fajkového dymu sa po čase tak usadí v kobercoch, stoličkách či pohovkách, že sa zmení na charakteristickú vôňu či až pach, ktorý možno krájať. Nie všade je povolené fajčiť vodnú fajku. Zákaz sa vzťahuje na Saudskú Arábiu, na emirát Šardža a najnovšie sčasti aj na Sýriu. Raz, keď som si so svojou egyptskou kamarátkou Narmín vyšla na známy káhirský bazár Chán al-Chalílí (miestni skôr používajú názov al-Husajn kvôli neďalekej dominantnej mešite zasvätenej práve tomuto mučeníkovi), sadli sme si do kaviarne a objednali šíšu. Mladý frkan, mladší než my, však odmietol priniesť Narmín šíšu kvôli tomu, že je muslimská žena, ktorá by nemala fajčiť, minimálne nie na verejnosti. Ako jeden

z mnohých potvrdil, že už od malička chlapcom vštepujú zásady, podľa ktorých vedia, čo si môže dovoliť muž a čo žena. Samozrejme, že po chvíli vzbúrených citov sme si fajku vychutnali.

Kadidlo zlatom vyvážené

Mnohí z nás sa už stretli s tzv. tymianom. Najskôr v katolíckom či gréckokatolíckom či pravoslávnom kostole počas pobožností alebo na pohrebe. Táto vôňa má ale od ozajstného tymianu naozaj ďaleko. To, čo nachádzame v obchodoch s ezoterickou literatúrou a kameňmi či indickými výrobkami, sú hlavne vonné tyčinky. Občas som tiež videla dovezené kúsky živice či iných vonných drevín.

To, čo sa páli počas kresťanských bohoslužieb, sú malé stuhnuté zrná živice vytekajúce z kadidlovníka pravého (*Boswellia sacra*), a nie tymian. Pravé kadidlo pochádza z Jemenu a Ománu a je najkvalitnejšie svojho druhu na svete. Ďalšia odroda rastie v Africkom rohu, ale inde na svete sa už nevyskytuje. Známe je už niekoľko tisícročí a bolo jedným z darov, ktoré priniesla kráľovná zo Sáby kráľovi Šalamúnovi. Patril aj k darom, ktoré priniesli traja králi novonarodenému Ježišovi. V tých časoch bolo kadidlo považované za najdrahší artikel a vyvážalo sa z *Arabie Felix* do Indie, Číny, Starého Egypta a krajín na sever od južnej Arábie. Vyvažovali ho zlatom.

Kadidiel je veľké množstvo, len v arabskom svete som sa stretla s desiatkami druhov. Okrem toho pravého sa často využíva santalové drevo či aquilaria napustené rôznymi olejmi a v rôznej veľkosti. Už samotné santalové drevo je dosť aromatické, ale aby vôňa bola ešte intenzívnejšia, namáčajú ho do rôznych vonných olejov. Tak vzniká ťažká vôňa, ktorá je charakteristická pre všetky krajiny Zálivu. Keď vstúpite na pôdu vážených inštitúcií, ako sídla vládcov či niektoré vybrané ministerstvá a veľvyslanectvá, tak vás priam táto vôňa ovalí. Je veľmi intenzívna, dostane sa do vlasov a do pokožky. Keď si parfum nanesiete na pokožku, aj po osprchovaní ju cítiť ešte tri dni.

Potom je známe „kadidlo“ *sudánske džaulí*, ktoré vyzerá ako skamenené dreviny presiaknuté živicou a s prímesou iných rastlín.

V Sudáne a Egypte sa predávajú zmesi z rôznych zŕn a tráv kombinované s rozdrvenými kameňmi, ktoré sa nasypú na horiaci uhlík. Niektoré z nich sa používajú ako ochrana proti urieknutiu. V Ománe, samozrejme okrem klasického kadidla, na miestnych bazároch dostať všakovaké kombinácie rozdrvených drevín s kúskami myrhy či pižma. V Jemene som zasa dostala špeciálne kadidlo – dreviny máčané vo vonnom oleji. V Egypte ešte predávajú zlisované, olejom napustené rastliny v tvare trojuholníka. Všade v arabskom svete na miestnych bazároch či v menších obchodíkoch (i v lekárňach) kúpite pravé kadidlo v rôznych stupňoch čistoty. Na pálenie stačí kadidlo aj s prímesou nejakého listu či mušky, ale na vnútorné použitie je potrebné si zadovážiť čistú živicu. Keďže pravé kadidlo je pomerne mäkké, využíva sa aj pri zažívacích problémoch.

Na pálenie kadidla treba kadidelnicu. V každej z arabských krajín dostať kadidelnicu s typickým dizajnom. V Egypte sa vyrábajú mosadzné a bronzové stojany, do ktorých sa vloží uhlík a kadidlo. Navrch sa dá strieška s hviezdicovými dierami na únik voňavého dymu. Niekedy je strieška aj v tvare mešity. V Jemene sa robia kadidelnice zo striebra alebo z vypaľovanej hliny natretej na čierno. V Ománe sú pre zmenu hlinené a pomaľované jasnými farbami. Patria k ománskym symbolom, preto sa stavajú aj veľké plastiky v tvare kadidelníc. V krajinách Zálivu sú najčastejšie kovové alebo drevené – „Made in China".

Drevené uhlie sa dnes používať nemusí, lebo dostať kadidelnice s elektrickou prípojkou, ale tie podľa mňa už strácajú pôvodné čaro. Kadidlo sa v arabskom svete pri bohoslužbách, na rozdiel od kresťanských bohoslužieb, nepoužíva. Kadidlo rôzneho druhu sa páli aj doma pre pohodu, príjemnú atmosféru, počas návštev alebo po ich odchode, páli sa vo vstupnej hale počas kultúrno-spoločenských podujatí. Ženy aj muži sa ním okiadzajú po sprche a pred intímnymi chvíľami. V každom prípade pôsobí kadidlo ako uvoľňujúci, vzpružujúci a očisťujúco-dezinfekčný prostriedok, ktorý povzbudzuje zmysly.

ALKOHOL A DROGY

Miestne drogy

Špecifikom Jemenu oproti ostatným arabským krajinám je bežné používanie kátu. Kát je zaregistrovaný ako droga v zozname Svetovej zdravotníckej organizácie a aj inde. Táto kontroverzná rastlina je mimo Jemenu zakázaná. Severná polovica Jemenu je na ňom úplne závislá – 60 % jemenskej poľnohospodárskej produkcie sa zameriava na jeho pestovanie. Ako keby jej množstvá pre Jemencov túžiacich po extáze nebolo dosť, denne prilietajú do Sanaá dve lietadlá jumbo zo Somálska a Kene plné kátu. V Jemene sa celý život točí okolo neho. Každý deň miestny muž zo severnej časti Jemenu najprv vyrazí do práce. Už o 10. hodine sa informuje, kde dostať kvalitný kát. O 11. hodine už vie, kde ho kúpi a o 12. hodine nakupuje. Nato ide do katovne – svojej či kamarátovej – a tam spolu katujú. Lístky z dvojmetrového stromčeka si vkladajú vo väčšom množstve do úst, dôkladne ich rozžujú a rozžuté ukladajú do líca. Zapíjajú ho najlepšie pepsikolou. Líce sa postupne vydúva, až vyzerá ako pravidelný guľatý nádor na líci. Takto katujú niekoľko hodín a muž sa zvyčajne vracia domov až večer a so zastretými zmyslami. Pre ženy je to peklo, lebo celý deň sú samy a keď sa ich muž konečne vráti, je sfetovaný. Takto ubieha deň za dňom u väčšiny severojemenských mužov. Preto je veľmi potrebné dávať si pozor na jemenských cestách, lebo vodiči sú často doslova skatovaní. V Jeme-

ne sa vôbec nekatuje akurát v Hadramawte a v obmedzenej miere na juhu, na okolí kozmopolitného prístavu Aden. Lenže ak chcete niečo zariadiť, potom účasť na katovacom posedení je v Jemene tou správnou cestou, lebo inak do miestnej pánskej spoločnosti nezapadnete. Keď chcete vybaviť niečo u jemenského prezidenta Sáliha, katové večierky sú tou najlepšou príležitosťou. Okrem eufórie a pocitu zasýtenia je vedľajším znakom katovania strašný pach z úst. A nebuďte prekvapení, keď sa ocitnete na katovačke, že aj silným a tvrdým mužom recitujúcim básne pritom padajú slzy! Je to dôsledok emocionálneho stavu, ktorý droga navodzuje. Uvoľňujú sa tak aj hlboko skryté spomienky a s nimi súvisiace city. To, že Arabi sú v podstate romantické duše s košatými ilúziami, dokazuje obľúbenosť poézie, ktorej ľahko podľahnú práve na katovačkách.

Jemen patrí k najchudobnejším krajinám sveta. A podľa mňa takým zostane, kým sa nezbaví závislosti aj od kátu.

Iná, skoro droga – betelové listy – sa tiež žuje aj v Jemene, ale hlavne v krajinách Afrického rohu. Ako spoznáte žuvača betelu? Má nechutné čierne zuby.

Aj keď je to zakázané, Maroko je známe pestovaním marihuany. Ide o starú tradíciu, preto aj dnešná vláda toleruje jej pestovanie v okolí pohoria ar-Ríf. Jej pestovanie by mohla vytlačiť iba taká rastlina, ktorej by sa tak isto darilo v daných podmienkach ako marihuane a rovnako by išla na odbyt. Taká sa vraj ale ešte nenašla! Na trhoviskách ju dostať pomerne bežne. Na severe – v Tangeri či Tetuáne však vplyvom Európskej únie a jej nariadení o drogách začína trh slabnúť. Vláda používa fintu – prezlečených policajtov nastraží ako predajcov marihuany, a tak ľahko nachytajú takých, čo si chcú dať ilegálnu „cigaretku na dva ťahy".

Chcem upozorniť, že napríklad v Egypte či v krajinách Zálivu hrozí za obchodovanie s drogami trest smrti. Počas môjho pôsobenia v Kuvajte prepukla drogová aféra – chytili nejakého cudzinca, ktorý dodával drogy Kuvajťanom. Kuvajťanom dali vysoké tresty, ale cudzinca verejne obesili na nádvorí ministerstva vnútra.

Alkohol je v arabskom svete od nepamäti

Slovo alkohol pochádza z arabčiny. Treba si uvedomiť, že alkoholické nápoje – destiláty, víno či pivo – sa pripravovali už za čias Mezopotámie a starovekého Egypta. Pred nástupom islámu, teda okolo 7. storočia, bolo víno vyhľadávaným nápojom aj na Arabskom polostrove. Hrozno sa tradične pestovalo na území dnešnej Palestíny, Izraela, Sýrie, Iraku, Maroka, Alžírska. Evidentne sa pestovalo aj v Hidžáze v čase proroka Muhammada. Svedčí o tom aj mekkánska súra Včely v Koráne, verš 69, kde sa hovorí „a z plodov datľovníkov a hrozna opojný nápoj získavate a stravu výbornú". No spomína sa aj v neskorších súrach Koránu.

Konzumáciu alkoholu výklady islámu neodporúčajú, ba zakazujú, a preto pitie alkoholu tiež patrí ku kontroverzným a tabuizovaným témam. Podľa niektorých islámskych vedcov môže alkohol požiť iba chorá osoba, keď je súčasťou lieku. O tejto téme sa často diskutuje na rôznych fórach, v rádiu a televízii. Výsledkom je vždy utvrdenie, že muslimovia alkohol piť nemôžu a realita je vskutku taká, že väčšina ho ani nepije. Pokiaľ ide o nemuslima, na verejnosti sa opitosť neakceptuje. Najvhodnejšie je piť alkohol doma, u priateľov, v uzavretej spoločnosti.

V žiadnej arabskej krajine nemožno kúpiť alkohol voľne v obchodoch tak, ako je to bežné u nás, ale ako vždy, aj tu sa nájdu nejaké výnimky. Vo väčšine arabských krajín ho dostať na letiskách v predajniach *duty-free* a vo veľkých hoteloch. Niektoré arabské krajiny (Egypt, Libanon, Maroko, Alžírsko a Tunisko) vína aj vyrábajú. Libanon a Sýria sú zasa známe kvalitným destilátom *arak* s anízovou príchuťou. Egypt má vo výrobe piva tradíciu z čias starého Egypta a dnes vyrába chutnú Stellu, ktorú si možno objednať už aj v lepších reštauráciách. V Egypte existuje pár obchodov, kde dostať pančovaný alkohol. Keď vstúpite do takého obchodu, uvidíte tradičné typy fliaš. Áno, nezriedka sú to fľaše od originálnych výrobcov, ale sú pozbierané z odpadových kontajnerov. Keď sa lepšie prizriete,

všimnete si etiketu, kde miesto Johnny Walker je napísané „Johnny Waller". Chuť takto predávaného alkoholu je však výrazne iná. Často vonia úplne inak, ako by mal. Miestne médiá viackrát informovali o početných otravách a oslepnutiach spôsobených práve destilátmi kúpenými v miestnom obchode, ktoré boli zle vypálené a obsahovali metylalkohol. Preto sa neodporúča kupovať alkohol miestnej proveniencie s falošnými etiketami.

Všade v arabskom svete rastú datle a z nich sa robí pálenka a víno. Známa je tým napríklad egyptská oáza Síwa. V Emirátoch dostať alkoholické nápoje bežne v slušných reštauráciách a hoteloch. V Emirátoch na letisku platí, že si môžete kúpiť 4 fľaše alkoholu alebo 4 kartóny piva alebo ich kombináciu. Keď sa zásoby vyčerpajú, existuje možnosť zaobstarať si licenciu na nákup alkoholu, ktorá potvrdzuje, že nie ste muslim, a potom stačí zájsť do 100-km vzdialeného emirátu Rás al-Chajma, kde si v špecializovanom obchode nákup pridelenej kvóty zaznačia do zložky príslušného ministerstva. V Ománe možno dostať alkohol len v hoteloch vyššej triedy.

Prohibícia povzbudzuje k vynaliezavosti. V Kuvajte alkohol nie je možné dostať ani v letiskovom *duty-free shope*. Dostať alkohol do Kuvajtu je problém. Colní dôstojníci okamžite zbystria pozornosť, keď v kufroch pod röntgenom uvidia minerálkové či kokakolové fľaše. Tie zvyknú byť naplnené obľúbeným destilátom. Lenže tí, čo pijú alkohol, si ho vždy vedia zaobstarať. Vysoko postavené kuvajtské rodiny si objednávajú napríklad nábytok z Talianska a potom sa v kuvajtskom prístave zistí, že privezený nábytok „tečie". Napriek striktnej prohibícii sa v posledných rokoch rozmohlo nosenie vlastných fľašiek do reštaurácie, kde požiadate známeho čašníka, aby vám nalial. Čašník potom príde s čajníkom a do čajových šálok vám z neho nalieva whisky! Ako ináč, len za bakšiš.

V krajinách, kde ani diplomati nemajú prístup k alkoholu, ako napríklad v Saudskej Arábii či nearabskom Iráne, jeho dovoz riešia špecifickým spôsobom. Napríklad tak, že si ho dovezú v diplomatickej pošte pod označením „zubná pasta". Ťažšie sa potom miestnym úradom vysvetľuje, ako dokáže jedna rodina spotrebovať za pol roka 200 kg zubnej pasty!

الشَّمَّاعُ

Vynaliezavosť v tejto veci nemá hraníc. Kamarát mi vyrozprával príhodu, ktorej bol očitým svedkom. V Sudáne v roku 1983 vtedajší liberálny režim zo dňa na deň nahradil islámsky fundamentalistický. To sa prejavilo aj na sudánskom letisku, kde v onen deň zakázali dovoz alkoholu. Mnoho ľudí sa napriek tomu dlho potom pokúšalo fľaše prepašovať. Colní úradníci boli neúprosní, všetok alkohol zhabali a vylievali ho. Lenže títo úradníci, zvyknutí na predprevratové liberálne obdobie, vynašli spôsob ako si alkohol zadovážiť. Priamo na letisku odviedli cestujúceho, ktorému našli nejakú fľašu, do kancelárie, v ktorej mali umývadlo. Pred jeho očami mu ju otvorili a vyliali do umývadla. Lenže odtoková rúra mala v miestnosti za stenou špeciálne vyústenie! Končila sa v zbernej nádobe na vzácny mok! Tak tomu sa hovorí, vynaliezavosť!

الشَّمَّاعُ

Väčšina Arabov dokáže v súvislosti s alkoholom rozlišovať iba dva extrémy. Nepiť alebo opiť sa až do nemoty. Nič medzitým. Vôbec si nevedia predstaviť, že sa dá vypiť iba štamprlík či pohár piva alebo deci–dve vína.

Niektorí muslimovia sa pred známymi úprimne priznajú, že pijú alkohol. Takých však možno zrátať na prstoch. Mám osobnú skúsenosť, že niektorí Arabi, keď pijú alkohol, nevedia prestať po pár pohároch. Pijú ako dúhy. Asi preto, keď si Arabi idú vypiť, tak naše: „Zájdeme na pohárik?“ či „Ideme na drink!“ povedia doslova „Poďme sa ožrať!“. Mnohokrát som zažila predstierané správanie dobrého a bohabojného muslima, ktorý sa ale poriadne opíjal. Klasicky to ospravedlňoval tým, že Boh ho nevidí (lebo je práve vo vzduchu, teda v lietadle, či mimo arabskej krajiny, lepšie povedané mimo islámskej obce a tak je mimo dohľadu). Jeden môj známy Kuvajťan, ktorý absolvoval so mnou na Slovensku viacero obchodných rokovaní, bol dokonca od alkoholu závislý a musel si ho dávať hneď ráno. V jeden deň sme mali už tretie rokovanie po sebe, bolo tesne poobede a tento pán priamo na rokovaní požiadal o drink.

Ruky sa mu triasli a nebol schopný normálnej komunikácie. Obchodný partner bol jeho reakciou zaskočený. Hoci sme všetci videli príznaky „absťáku“, priamo na mieste žiadny alkohol nemali. Hneď ako sme vyšli z rokovania, pristavili sme sa pri prvej krčme, aby si mohol „vyrovnať hladinku“.

Minimálne ako nekonzistentný sa dá označiť prístup niektorých Arabov, ktorí vyprovokujú veľkú hádku v reštaurácii na Slovensku, keď im čašník prinesie vyprážaný syr plnený bravčovou šunkou. To, že jedlo zapíja pivom, už nevadí. Ďalej, naivne by si niekto myslel, že kto siaha po alkohole, že sa toho vyvaruje cez pôstny mesiac ramadán. Opak je pravdou. Po prvom jedle po západe slnka, teda *iftáre*, sa často muslimovia, čo pijú, až pridobre pozrú pohárikom na dno.

Alkohol patrí k životu vrátane života Arabov a jeho prohibícia je dôsledkom islámskych pravidiel. Preto sa islámskym vedcom ťažko obhajuje to, čo život so sebou prináša a že je od ilúzií, predstáv a predstierania úplne odlišný. Alkohol patrí v arabskom svete medzi zakázané ovocie. A to najlepšie chutí niektorým aj tam!

NIEČO NA ZÁVER

Na začiatku som bola ja – ako fyzický výsledok spojenia československej a arabskej kultúry. Potom moja túžba zmapovať tento môj druhý svet. Preto prišlo štúdium arabistiky a moja prvá arabská krajina – Egypt. Práve znalosť aspektov spoločenského života, o ktorých píšem, mi pri štúdiu veľmi chýbali a mohla som ju nadobudnúť iba priamo na mieste. Rozhodla som sa, že vstúpim do sveta diplomacie a prostredníctvom neho si vychutnám to, čo som vždy chcela spoznať. Arabský svet.

Napriek tomu, že som do arabského sveta vchádzala s radostnými predstavami a ilúziami, aspoň som doň vošla s akou-takou znalosťou miestneho jazyka, historickým a náboženským pozadím. Tak, ako nás univerzita dokázala vyzbrojiť, spolu s mojím vlastným doplnkovým aparátom.

Postupne to prichádzalo. Pôsobenie v Egypte, Kuvajte a Emirátoch. Zvláštna misia do Iraku. Kurzy v Izraeli, Palestíne a Maroku. Služobné cesty aj do Libanonu a Líbye. Dovolenky v Sudáne, Jemene, Jordánsku, Sýrii, Bahrajne, Ománe... Svet z rozprávok Tisíc a jednej noci. Farebný, voňavý a čarovný. Ale aj drsný, zaostalý a nespravodlivý. Nespravodlivý hlavne vo vzťahu k ženám.

Arabský svet a jeho kultúra je naším susedom. Nielenže stojí za bránami Turecka, ale preniká k nám aj z geograficky bližšieho prostredia. Nášho európskeho. Či už v podobe negatívnych i pozitívnych pozostatkov tureckých nájazdov, prienikom Arabov do Andalúzie, zmiešaných manželstiev a ich potomkov, ale aj existenciou zväčša zámerne segregovaných skupín hlavne vo Francúzsku, Holandsku a Británii. My, občania Slovenska, na rozdiel od týchto kra-

jín, koloniálnu minulosť nemáme. Z týchto dôvodov nie sme v našom vnímaní tohto sveta nadmieru zaťažení a máme možnosť byť objektívnejší. Predsa však máme isté predstavy, očakávania a väčšinou aj predsudky. Presne tak, ako ich má aj druhá strana, ktorá ich však vzhľadom na iný vývoj vzdelávania má ešte zjednodušenejšie. A v dôsledku spoločenských sústav uzavretejšie. My máme voľnejší prístup k informáciám, liberálnejší postoj k životu ako takému. Už aj tým, že držíte v rukách túto knihu, chcete vedieť viac...

Fakt, že niekto sa zaujíma o inú kultúru, mu jednoznačne rozširuje obzor. Obzor vedomostí, názorov a hlavne vnútorných pocitov a vnímania, ktoré každý prežíva individuálne. Tým prekonávame vlastné medze. Hranice geografické, socio-kultúrne ale i hranice nášho vnútorného sveta. Sme ochotní sa otvoriť. Otvoriť sa niečomu novému, inému.

Mnoho sa nám uloží do podvedomia v určitom čase, keď o tom ani nevieme. Vynorí sa to neskôr a zapadne nám do konkrétnej situácie ako kľúč do zámky a zrazu tak dotvorí mozaiku či naplno otvorí dvere do toho „iného" sveta. Iná kultúra nemusí byť lepšia ani horšia, je jednoducho iná a tým aj zaujímavá. Zabudnime na to, že „inakosť" je *a priori* niečo horšie, ako sú naše socio-kultúrne štandardy. Najprv dôkladnejšie poznajme „inakosť" a až potom známkujme.

Poznámky k prepisu

V prípade prepisu z arabčiny do slovenčiny niekedy nadobúdam pocit, že stojím medzi dvoma mantinelmi. Na jednej strane sa stotožňujem s dôslednosťou, ktorá mi je vlastná, preto sa snažím slová zachytiť čo najpresnejšie, aby zodpovedali pokiaľ možno najvernejšie pôvodnej arabskej výslovnosti. Na druhej strane si uvedomujem, že je ťažko presne si zapamätať cudzie názvy a mená. Keď niečo čítame, neznáme veci prejdeme zrakom, preskočíme ich a ideme ďalej. Preto som sa rozhodla ísť uprostred mantinelmi vyznačenej cesty.

Viem si predstaviť napísať cudzie názvy tak, aby boli prečítateľné a zároveň čo najviac približujúce originál. Jednoducho tak, aby pri vyslovení arabského mena či názvu aj Arab pochopil, čo našinec hovorí a možno aj naopak. Spomínaný článok, ktorý som napísala s Edgarom do časopisu Slovenská reč je síce vedecký, ale veľmi dobre som ho využila aj pri písaní tejto knihy. Musím povedať, že prepis arabských slov a mien sme naozaj dobre navrhli, je to úplne prijateľný kompromis, podporuje zrozumiteľnosť a nebije sa s originálom.

V prepise som využila bežnú diakritiku vyskytujúcu sa v slovenskom jazyku, teda na prepis dlhých samohlások využívam slovenské samohlásky á, í, ú. Pokiaľ ide o spoluhlásky, všetky arabské bodkované, dvojbodkové či trojbodkové alebo zasa temné, hrdelné a inak chrčivé hlásky, prepisujem najbližšími slovenskými náprotivkami.

Rozhodne nekopírujem zavádzajúce a nenáležité prepisy z angličtiny či francúzštiny, ktoré slovenskí „znalci" často preberajú a potom sa nám pri výslovnosti takýchto slov ľahšie koktá. Teda arabský výraz *islám* prepisujem presne takisto aj v slovenčine. Máme v ňom taký istý „dĺžeň" ako Arabi. Ďalej vo väčšine slovenských publikácií sa objavuje prepis *moslim*, čo je však skopírovaním prepisu do angličtiny či francúzštiny, aby výslovnosť Angličanov či Francúzov bola čo najpodobnejšia arabskej. Ale my predsa máme iné gramatické a výslovnostné pravidlá a úplne jednoducho arabské *muslim* sme schopní napísať ako muslim. Skutočne nevidím najmenší dôvod, prečo si takto nezjednodušiť život, ešte keď aj sa k originálu viac približuje. Určite nie som sama, kto nechce lipnúť na starých zaužívaných a pritom približných vzoroch.

V kapitole „Frázy v bežnom živote" pojem fráza pozostáva aj z predložiek, spojok a určitého člena. V tejto knihe ich píšem spolu so slovom, ku ktorému sa viažu a vytvárajú s ním celok. Napríklad frázu *bi-smi-lláh* (v mene Boha) prepisujem *bismilláh*, ďalej *in šáa alláh!* (Ak tak Boh chce!) zasa ako *inšáalláh!* či *bi-l-haná wa-š-šifá!* (Dobrú chuť!, doslova „So zdravím a spokojnosťou!") ako *bilhaná waššifá*!

V tejto knihe o arabských kultúrach píšem jednotlivo. Preto využívam regionálne špecifiká, vrátane výslovnosti. T. j. egyptské slová

a mená namiesto klasicky znejúceho *dž* prepisujem egyptsky, teda ako *g* (*gallábíja*), ďalej to isté *dž* s marockou výslovnosťou *ž* (*žilbáb*).

Neprepisujem slová, ktoré sú už v slovenčine zdomácnené, ako napr. paša, šejk, muezín a pod. Tiež neprepisujem niektoré miestne názvy ako napr. Káhira (v arabčine je to al-Qáhira), Tanger (Tandža).

Pri písaní knihy, ale aj pri jej redakcii sa prepis arabských názvov a pomenovaní riadil Pravidlami slovenského pravopisu ako aj inými kodifikovanými príručkami. Problematika tejto knihy je veľmi špecifická a presahuje možnosti upravených pravidiel. Vychádzam z prepisu orientalistických pojmov, resp. sa opieram o podoby pomenovaní v arabčine, ktoré uprednostňujú a používajú slovenskí orientalisti, pracovníci Ústavu orientalistiky SAV, špecialisti na orientálne jazyky, kultúry a náboženstvá, ku ktorým patrím aj ja.

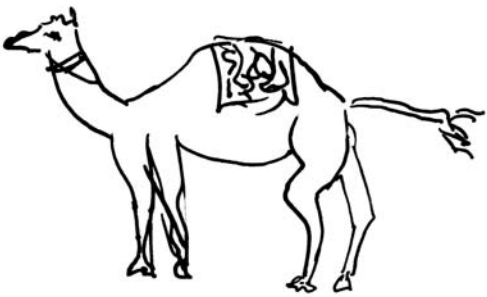

Slovníček pojmov

Abáa – ľahký čierny plášť, ktorý si ženy obliekajú na bežné oblečenie. Jeho cieľom je skryť ženské tvary, aby nepriťahovali pozornosť mužov.

Ahl al-kitáb (znamená „ľudia písma") – takto nazývajú muslimovia kresťanov a židov. Islám, kresťanstvo a judaizmus považujú za tri hlavné svetové náboženstvá.

Alawiti – šíitská sekta nazývaná aj Nusajríja. Jej vyznávači žijú v Sýrii, Iraku, Libanone a Turecku.

Alláh – Boh, Stvoriteľ, Pán vesmíru.

Argíla (nargíla) – vodná fajka. Výraz sa používa v Libanone a Sýrii. V ostatných krajinách sa používa výraz šíša.

Al-Azhar – Univerzita al-Azhar je centrom sunnitského islámskeho učenia. Založená v Káhire v roku 975. Po univerzite al-Karawijín v marockom Feze je al-Azhar druhá najstaršia univerzita na svete. Vysokí náboženskí predstavitelia univerzity vydávajú fatwy, oznamujú, kedy sa začína mesiac ramadán. Jej meno sa spája s mešitou al-Azhar v islámskej časti Káhiry.

Arab – príslušník etnickej skupiny. Arabi pochádzajú z Arabského polostrova. Z jazykového hľadiska sú súčasťou širšej semitskej rodiny.

Arabia Felix (Šťastná Arábia) – pomenovanie existuje v záznamoch starovekých geografov. Pokrývala úrodné územie juhu Arabského polostrova. Ako „šťastná" bola označovaná kvôli bohatstvu z obchodu s kadidlom. Dnes sa pojem vzťahuje hlavne na Jemen.

Ášúrá – deň smrti Husajna, syna štvrtého pravoverného kalifa Alího (manžela Fátimy, dcéry proroka Muhammada) a jeho sprievodu pri dnešnom iráckom meste Karbalá. Názov odvodený od číslovky desať – po arabsky *ašara*, lebo sa tak stalo v desiaty deň prvého mesiaca islámskeho lunárneho kalendára – *muharramu*. Dnes sa tento deň pripomína procesiami šíitských muslimov s prejavmi smútku až sebatrýznenia, ako bičovanie či rezné rany.

Basmala – vyrieknutie formulky *bismilláh ar-rahmán ar-rahím*, čo znamená „v mene Boha milostivého, milosrdného".

Berberi – pôvodní obyvatelia severnej Afriky. Dnes žijú prevažne v Alžírsku a Maroku.

Dachma – zoroastrijská kostnica. Ide o otvorenú vežu, postavenú na odľahlom mieste, kam odnesú telo mŕtveho, rozštvrtia ho a ponechajú supom.

Dár al-islám – doslova „dom islámu" znamená termín „územie islámu". Ide o územie pod kontrolou obce veriacich v súlade s islámskym právom *šaríou*.

Derviš – žobrák či chudák. V inom význame príslušník mystického bratstva, askéta.

Dikr – vzývanie mena Božieho až do extázy. Praktizujú ho súfijské rády.

Dišdáša – oblečenie košeľovitého tvaru zvyčajne až po členky. V Egypte sa

používa názov *gallábíja,* Sudáne *džallába* a Maroku *žilbáb*. Názov *dišdáša* sa používa predovšetkým v krajinách Zálivu.

Díwán – kancelária významnej osoby, napríklad emíra či vezíra, teda ministra.

Drúzovia – islámska náboženská sekta, ktorej stúpenci tvrdili, že do fátimovského kalifa al-Hákima sa vtelilo božstvo. Sektu založil ad-Darazí, ktorý pôsobil na al-Hákimovom dvore. Učenie sekty obsahuje prvky ezoterizmu (viera v prevteľovanie). Pri formovaní postupne nabralo mystické prvky. Jej vyznávači žijú v Sýrii, Libanone, Izraeli a Palestíne.

Džallába – pozri dišdáša.

Džamáhírija – líbyjský termín je odvodeninou od slova *džamáhír*, čo je množné číslo slova *džumhúr* s významom „ľud". Je obsiahnutý v názve krajiny „Veľká socialistická ľudová líbyjská arabská džamahírija".

Džanbíja – dýka. Jemenskí muži ju nosia zastrčenú za pásom; predstavuje symbol mužnosti.

Al-Džazíra – panarabský televízny kanál financovaný katarskou vládou.

Džazwa – nádoba na varenie kávy, iný názov je *kanaka.*

Emír – v arabčine *amír*; znamená princ, knieža.

Emiráty – z arab. *imára* – kniežatstvo, mn. č. *imárát*.

Fátiha – prvá súra z Koránu.

Fátimovci – dynastia vládnuca v Egypte v rokoch 969 – 1171.

Fatwa – nábožensko-právne vyjadrenie vysokého islámskeho učenca *muftího*. Väčšinou ide o reakciu na sekulárnu politiku či aktivity nejakým spôsobom sa dotýkajúce islámu.

Fils – drobná minca, „halier". Napríklad 1 kuvajtský dinár má 1000 *filsov*, 1 emirátsky dirham má 100 *filsov*.

Gallábíja – pozri *dišdáša*.

GCC (Gulf Cooperation Council) – Rada spolupráce v (Perzskom) Zálive. Ide o regionálnu arabskú organizáciu.

Halál – povolené podľa islámskeho práva. *Halál* sa hovorí napríklad mäsu z rituálne zabitého zvieraťa.

Hadít – skutok alebo výrok proroka Muhammada. Zberali sa od počiatku islámu a popri Koráne nadobudli rozhodujúci význam v náboženskom, politickom a kultúrnom živote muslimov. Rátajú sa na desaťtisíce.

Harám – čokoľvek zakázané podľa islámskeho práva. Protiklad k *halálu*. *Harám* je napríklad jedenie bravčového mäsa.

Hárem (arabsky *harím*) – obydlia pre ženy v domoch a palácoch muslimských vladárov a bohatých ľudí. Izolované od ostatného obytného priestoru.

Hidžáb – závoj, ktorým si muslimka zakrýva tvár.

Hurisky – nadprirodzené bytosti ženského pohlavia, večne mladé dievčatá, ktoré podľa Koránu oblažujú bohabojných muslimov v raji.

Chamsa – symbol ochrany proti urieknutiu. Najprv sa používala pri náboženských rituáloch Féničanov, neskôr sa odvodzuje od ruky Fátimy, dcéry

proroka Muhammada. Používa sa ako talizman či šperk. Taktiež je symbolom požehnania a šťastia.

Hadždž – púť do Mekky. Každý dospelý a duševne zdravý muslim je povinný vykonať aspoň raz v živote púť do Mekky. Je to jeden z piatich pilierov islámskej viery.

Chul – rozvod na žiadosť ženy s tým, že musí mužovi poskytnúť kompenzáciu.

Iftár – prvé jedlo muslimov po západe slnka počas pôstneho mesiaca ramadán.

Imála – jazykovedný termín vyjadrujúci posun výslovnosti hlásky *a* na *e*, napríklad slovo *mazza* (predjedlo, chuťovka) sa vysloví ako *mezze*. Typická črta libanonského, sýrskeho, irackého a pomenej magribského dialektu.

Imám – vysoký náboženský hodnostár. Kazateľ, ktorý vedie modlitbu v mešite či na inom rituálne čistom mieste. Často sa týmto titulom pomenúvali aj svetskí vládcovia a osobnosti kultúrneho života.

Imámát – inštitúcia imámátu funguje ako najvyššie vedenie obce.

Islám – jedno z najrozšírenejších svetových náboženstiev. Založil ho občan Mekky Muhammad. Jeho základnou doktrínou je viera v jediného Boha a prorocké poslanie Muhammada. Islámske učenie je vyložené v Koráne a zbierkach Muhammadových výrokov, tzv. *hadíte*.

Islámsky fundamentalizmus – termín popisujúci náboženskú ideológiu, ktorej cieľom je návrat k fundamentu, teda základom islámu obsiahnutých v Koráne a sunne. Ide o prejav zápasu za kultúrnu a politickú emancipáciu a sebaidentifikáciu islámskej spoločnosti. Termín využívajú výlučne nearabskí publicisti a politológovia.

Kaaba (v arabčine „kocka") – kultové miesto islámu na nádvorí Veľkej mešity v Mekke.

Kát – catha edulis, rastlina stromového typu rozšírená v Jemene a Východnej Afrike. Klasifikovaná ako droga. Jej listy pri žutí vylučujú alkaloid, ktorý spôsobuje opojenie a stratu chuti do jedla.

Kanaka – pozri *džazwa*.

Kalif (po arabsky *chalífa*) – titul muslimských panovníkov, svetský a duchovný vodca. Najznámejšie dynastie kalifov boli Umajjovci a Abbásovci. Pre nás je najznámejším z nich abbásovský kalif Hárún ar-Rašíd (763 – 809), spomínaný v rozprávkach Tisíc a jednej noci.

Kalifát – islámsky štát vedený kalifom.

Kaligrafia – ozdobné písmo. Arabská kaligrafia sa spája s arabským umením a rozvinula sa popri náboženskom učení islámu. Zdrojom pre islámske kaligrafické nápisy je Korán. Preto sa kaligrafia považuje za výraz najvyššej formy umenia, ktoré zobrazuje duchovný svet. Arabi vytvorili viacero typov ozdobného písma; najznámejšie z nich sú *kúfí, naschí* a *taalík*. Kaligrafia sa využívala pri písaní rukopisov, ale aj v architektúre.

Kibla – nasmerovanie na Mekku, podľa neho sa muslimovia modlia. V me-

šitách je smer na Mekku určený *mihrábom*. *Kibla* je označená aj v hotelových izbách. Niektoré modlitebné koberčeky sa predávajú priamo s kompasom či *kiblou*.

Korán – muslimská bohoslužobná kniha. Za jej autora sa pokladá Muhammad, avšak muslimovia ho pokladajú za zjavenie Božie, ktoré Muhammadovi sprostredkoval archanjel Gabriel.

Kopti – egyptskí kresťania. Z historického hľadiska ide o potomkov starých Egypťanov a Grékov, ktorí sa pokresťančili v prvých storočiach n. l.. Do 16. storočia si zachovali svoj jazyk a písmo. Dnes sa koptčina využíva iba ako liturgický jazyk. Z celkového počtu egyptského obyvateľstva je približne 15 % koptov. Kopti majú aj svojho vlastného pápeža.

Kúfíja – typická mužská arabská šatka na pokrytie hlavy, zvyčajne z bavlny. U nás známa ako „arafatka".

Kurajš – kmeň Kurajšovcov (*Banú Kurajš*, teda „synovia Kurajša") bol dominantným kmeňom v mekkánskom prostredí v období vzniku a formovania islámu. Jeho príslušníci boli dedičnými opatrovníkmi chrámu *Kaaba* v Mekke. Z kmeňa *Kurajš* pochádzal aj prorok Muhammad. Tento kmeň, ako aj iné, mal viacero rodov. Jeden z jeho rodov sa volá *Banú Hášim*, teda „synovia Hášima", do ktorého patril aj Muhammad. Z tohto rodu pochádza aj súčasná jordánska kráľovská dynastia, preto tento prestížny názov má v sebe aj oficiálny názov *Jordánske hášimovské kráľovstvo*.

Kurdi – nearabské, indoeurópske etnikum žijúce na severe Iraku, v Iráne, Turecku a Sýrii.

Liga arabských štátov – regionálna organizácia arabských krajín. Združuje 22 arabských krajín. Vznikla v roku 1945 v Káhire.

Maazún – právnik oprávnený na vykonávanie sobášov.

Madína (*al-Madína al-munawwara*) – jedna z dvoch svätýň islámu. Po Mekke druhé najsvätejšie mesto islámu. Prívlastok *al-munawwara* znamená „osvietená", *madína* zasa „mesto". Mesto leží v Hidžáze, v západnej časti Saudskej Arábie.

Magrib – západ

Al-Magrib – v užšom zmysle Maroko, v širšom skupina krajín Severnej Afriky (Maroko, Alžírsko, Mauretánia, Tunisko a Líbya).

Mahdí – po arabsky znamená „správne vedený". Titul, ktorým sa označovali zakladatelia rôznych hnutí.

Mahr – veno pre nevestu od ženícha, resp. jeho rodiny. Jeho výška je predmetom dohody oboch strán a stáva sa súčasťou sobášnej zmluvy. Po rozvode má byť vrátené ženíchovi.

Mamlúk – z arabčiny „vlastnený". Ide o označenie otroka zväčša tureckého, gréckeho či slovanského pôvodu. *Mamlúci* zastávali vysoké miesta v štátnej správe a armáde. V polovici 13. storočia založili v Egypte dynastiu, ktorá vládla až do začiatku 16. storočia.

Mazza – studené alebo teplé predjedlo.

Mekka (*Makka al-mukarrama*) – najsvätejšie mesto islámu. Prívlastok znamená „uctievaná". Náboženské centrum islámu. Rodisko Muhammada. V Mekke sa každoročne koná púť – *hadždž*. Pred islámom bola Mekka miestom významných polyteistických kultov.

Mihráb – výklenok v mešite. Umiestnený v stene, ktorá je obrátená smerom k Mekke.

Mahram – muž z rodiny ako manžel, otec, brat, teda doslova ten, ktorý má chrániť „zakázané". Jeho funkciou je sprevádzanie ženy z rodiny, aby sa žena nedostala do kontaktu s cudzími mužmi. Napríklad sama žena by nemala cestovať taxíkom po západe slnka, ak je vodičom taxikár či prechádzať cez územie Saudskej Arábie bez mužského sprievodu z rodiny.

Minaret (z arabského *manára* – maják) – veža mešity, odkiaľ muezín zvoláva na modlitbu.

Minbar – kazateľnica v mešite.

Muezín – náboženský predstaviteľ nižšej hodnosti, ktorý zvoláva k modlitbe.

Muftí – znalec a exegét (vykladač) právnej vedy. Je najvyššou náboženskou autoritou konkrétnej krajiny, ktorý môže vydávať fatwy. Menuje ho rada islámskych učencov a zároveň musí byť prijateľný pre svetskú moc.

Muhammad ibn Abdulláh (asi 570 – 632) – prorok a zakladateľ islámskej vierouky. Ako „posol Boží" (*rasúlulláh*) sa stal tvorcom novej koncepcie spoločenského a politického usporiadania. Ako veliteľ a vládca v Madíne a neskôr v Mekke dosiahol mimoriadne úspechy. Už počas svojho života kontroloval celú strednú Arábiu. Islámske právne autority urobili z osoby Muhammada dogmu, ktorú nemožno podrobovať kritickému rozboru. Nemôže byť ani hrdinom literárneho diela či filmu (preto aj došlo k militantnej reakcii niektorých muslimov na karikatúry Muhammadovej osoby v dánskych novinách Jyllands-Posten).

Muslim – vyznávač islámu; môže byť akejkoľvek národnosti. Podľa štatistiky z roku 2008 je počet muslimov na Zemi 19,2 %. V porovnaní s dovtedy najširšie zastúpeným náboženstvom – kresťanstvom – je počet muslimov prvýkrát vyšší.

Levanta – názov východnej pobrežnej oblasti Stredozemného mora. Myslí sa Libanon, Sýria, Jordánsko, Palestína.

Orientalistika – veda zaoberajúca sa orientálnymi (arabskou, židovskou, čínskou, japonskou,...), kultúrami vrátane jazyka, dejín, filozofie, literatúry, náboženstva.

Rai – hudobný štýl existujúci hlavne v Alžírsku a u Alžírčanov vo Francúzsku. Ide o zmes alžírskej ľudovej hudby s berberskými, francúzskymi, španielskymi a klasickými arabskými prvkami. Významnými súčasnými spevákmi sú: Cheb Mami (Šább Mámí), Cheb Khaled (Šább Chálid), Faudel (Fudajl).

Ramadán – deviaty mesiac islámskeho lunárneho kalendára. Mesiac, počas ktorého sa drží pôst.

Semiti – príslušníci jazykovej a etnickej rodiny, kam patria Arabi, Hebrejci a iní.

Súfizmus – znamená islámsky mysticizmus. Ide o mystickú dimenziu islámu, ktorá vedie k zblíženiu či dokonca k splynutiu s božskou podstatou. V počiatkoch formovania súfizmu boli jeho vyznávači, zväčša askéti a derviši, prenasledovaní. Vplyvom veľkého islámskeho teológa al-Gazzálího došlo k jeho uznaniu. Jediný smer v isláme, kde sa mohli uplatniť aj ženy.

Sultán (v arabčine „vladár") – titul svetských panovníkov, ktorý sa rozšíril v 11. storočí. V súčasnosti jediným z arabských sultánov je ománsky sultán Kábús.

Sunna (prorocká tradícia) – súbor činov a názorov Muhammada. Jeden zo základných zdrojov islámskeho práva. Taktiež označenie jedného z dvoch hlavných prúdov islámu.

Súra – kapitola z Koránu. Spolu je ich 114. Súry sa delia na verše, ktorých je v celom Koráne niekoľko tisíc. Podľa miesta vzniku sa delia na mekkánské a madínske.

Šabka – zlato pre nevestu ako svadobný dar.

Šajch – stará (teda vážená) osoba; titul príslušníkov emírskej, kráľovskej rodiny zvyčajne v krajinách Zálivu.

Šajcha – ženská forma vyššie uvedeného.

Šaría – islámske právo.

Šía – politické a náboženské hnutie v isláme. Vzniklo v 7. storočí. Pozostáva z viacerých siekt, ktoré sa vyznačujú odlišnými názormi ako oficiálny islám. Najrozšírenejšia je v arabskom Iraku a nearabskom Iráne.

Šíša – pozri *argíla*.

Úd – parfum alebo vonná zmes na pálenie z dreva aquilárie, ktorá obsahuje stopy živice a silíc. Má silný antibiotický účinok. Vonné oleje sú veľmi výraznej vône, ktorá dlho vydrží.

Urfí – typ muslimského sobáša.

Záliv – Perzský záliv; v arabčine sa označuje ako Arabský záliv. Keďže tento výraz často používam, skrátila som ho na „Záliv" z praktického dôvodu, ale aj preto, že aj v ostatných európskych jazykoch je tendencia využívať skrátený tvar. Krajiny Zálivu sú krajiny ležiace na pobreží Perzského zálivu, ktoré sú zoskupené v Rade spolupráce Zálivu (*GCC – Gulf Cooperation Council*), teda: Kuvajt, Katar, Bahrajn, Saudská Arábia, Spojené arabské emiráty a Omán.

Zawádž al-mutaa – typ muslimského sobáša. V preklade „sobáš rozkoše".

Zawádž al-misjár – typ muslimského sobáša. Vo voľnom preklade „cestovný sobáš".

Zenóbia – kráľovná, ktorá vládla na území dnešnej Sýrie v 3. storočí. Centrom jej ríše bola Palmýra, ktorá je jedným z najzaujímavejších archeologických miest v Sýrii.

Žilbáb – pozri dišdáša.

Použitá literatúra

ANTTONEN, Veikko a kol.: Viery a vyznania, Slovart, 2006

GHALI, B. Boutros: Egypt´s Road to Jerusalem, Random House, New York, 1997

HRBEK I.: Korán, Odeon, Praha 1991

KŘIKAVOVÁ, A., Mendel, M. a Müller, Z.: Islám – ideál a skutečnost, Panorama Praha, 1990

LANE, E. W.: Manners and Customs of the Modern Egyptians, East-West Publications, 1836

MÚSÁ, Saláma: Tarbijat Saláma Músá, Dár wa matábi al-mustaqbal bil-Fadždžála wa al-Iskandaríja, 1958

PAULINY, Ján: Arabi – vládcovia Stredomoria, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 1976

WILSON, Susan L.: Culture Shock! A Guide to Customs and Etiquette, Egypt, Graphic Arts Center Publishing Company, Portland Oregon, 1998

Poznámky

1 Budem používať skrátený názov „Emiráty".
2 Kráľovná Zenóbia vládla na území dnešnej Sýrie v 3. storočí. Centrom jej ríše bola Palmýra – jedno z najzaujímavejších archeologických miest v Sýrii.
3 Šajch – vodca kmeňa, starejší, z rozprávok poznáme ako šejk. Používa sa ako titul v niektorých krajinách Zálivu, ktorý vyjadruje príslušnosť k vládnucej rodine.
4 Emír, teda *amír* v arabčine znamená „princ, knieža"; *imára*, mn. č. *imárát* – „kniežatstvo", preto Emiráty.
5 Oficiálny titul Muammara al-Kaddáfího.
6 Významná osobnosť v egyptských novodobých dejinách. Muhammad Alí sa považuje za zakladateľa novodobého Egypta. Pochádza z albánskych rodičov. Vládol v 1. polovici 19. storočia. Bol *wálím*, teda miestodržiteľom Egypta aj Sudánu.
7 Prezidentom Libanonu bol v rokoch 1998-2007.
8 Odvodené od arabského slova *milh*, čo znamená soľ, lebo židia boli spracovateľmi soli.
9 *Sunna,* v arabčine *tradícia, obyčaj*.
10 Dominantný kmeň v mekkánskom prostredí v období vzniku a formovania islámu.
11 Alí bol posledný zo štyroch pravoverných kalifov, ktorí nasledovali po Muhammadovi.
12 *Dár al-islám* doslova dom islámu.
13 *Imámát*, teda imámstvo, odvodené od *imám* – muslimský kazateľ, ktorý vedie bohoslužbu.
14 Fátimovci boli dynastiou vládnucou v Egypte v rokoch 969 – 1171.
15 Typické arabské sladkosti.
16 Z francúzskeho *petit four* (malá pec).
17 *Chamsa* v arabčine znamená päť.
18 Díwán – kancelária.
19 Pečená ryba na ohni. Je typickou bagdadskou špecialitou. Najchutnejšia ryba, akú som kedy vo svojom živote ochutnala.
20 *Abáa* – čierny ľahký plášť, ktorý si ženy obliekajú na bežné oblečenie. Jeho cieľom je skryť ženské vnady, aby nepriťahovali mužskú pozornosť.
21 Spolužitie (aj manželské) jedného muža a viacerých žien, mnohoženstvo. Najčastejšia forma polygamie.
22 Nawál as-Saadáwí: *Čierne dedičstvo – obriezka*, Literárny týždenník č. 44/2000, s. 8 a Saláma Músa: *Obriezka dievčat,* súčasť doktorandskej práce E. Khidayer *Sociálno-psychologický rozmer diela Salámu Músá*, s. 162.

23 Kalif Utmán bol tretí z pravoverných kalifov rovno po prorokovi Muhammadovi (okolo 570 – 632). Po Muhammadovi prevzal vedenie kalif Abú Bakr (632 – 634), potom Umar (634 – 644), Utmán (644 – 656) a Alí (656 – 661). Po nich začína Umajjovská dynastia so sídlom v Damašku (661 – 750). Po nej Abbásovská dynastia (750 – 1258) so sídlom v Bagdade, ktorej panovanie ukončil vpád Mongolov.
24 *Q* sa vyshhlovuje ako temné *k*, teda nižšie položené v hrdle a určite nie ako *kv*, ako som to často počula v médiách.
25 *Il-bjét málič* znamená tvoj dom (patrí žene), pričom dom je mužského rodu; *is-sajjára máltič* je tvoje auto (patrí žene), pričom *sajjára* je ženského rodu.
26 *Al-* znamená v arabčine určitý člen.
27 Slovenská reč: E. Khidayer – E. Jarúnek: Návrh na prepis arabských mien do slovenčiny. 2005, Roč. 70, č. 1 – 2, str. 38 – 51.
28 Obe frázy sa používajú všade a hlavne v Zálive.
29 V Egypte.
30 V krajinách Magribu.
31 *Hadít* – súbor skutkov proroka Muhammada.
32 *Al-Gamáa al-Islámíja* je egyptská fundamentalistická skupina.
33 *Fils* – drobná minca, „halier". Napríklad 1 kuvajtský dinár má 1000 *filsov*, 1 emirátsky dirham má 100 *filsov*.
34 *Bukra* znamená zajtra v egyptskom dialekte a je rozšírené v severnej Afrika a Úrodnom polmesiaci. *Báčir* je zajtra v irackom dialekte a používa sa aj v krajinách Zálivu.
35 *Gallábíja* zo spisovného *džallábíja* je mužské oblečenie košeľovitého strihu až po členky.
36 V preklade z arabčiny neosobné „Ide sa!", „Ideme!" „Poďme!" „Hybaj!"
37 Piatok po arabsky – *džumaa* – znamená zhromažďovanie, zoskupovanie sa; význam je odvodený z počiatkov islámu, keď sa v piatok muslimovia schádzali na modlitbu.
38 „M*ier s vami*."
39 „S *vami mier*."

Emíre Khidayer

Arabský svet – iná planéta?

Obálku navrhla Mikina Dimunová
Graficky upravila s použitím kresieb Emíre Khidayer
Katarína Marenčinová
Fotografie Emíre Khidayer, Edgar Jarúnek
Redakcia a jazyková úprava Edgar Jarúnek, Peter Turčík
Vydalo vydavateľstvo Marenčin PT, spol. s r. o.
Jelenia 6, 811 05 Bratislava
marencin@marencin.sk www.marencin.sk
ako svoju 202. publikáciu roku 2009
Vydanie prvé
Tlač Finidr, s.r.o., Český Těšín

Vytvorenie elektronickej verzie Dibuk, s.r.o., 2011